

~~C 493~~

A. or. 3274

~~487~~

~~D 69~~

Pute Shah

A

GEOGRAPHICAL DESCRIPTION

OF THE

PANJAB,

IN

PANJABI.

TRANSLATED FROM THE PERSIAN OF BU'ṬE SHAH,
BY MUNSHY BAHLOL.

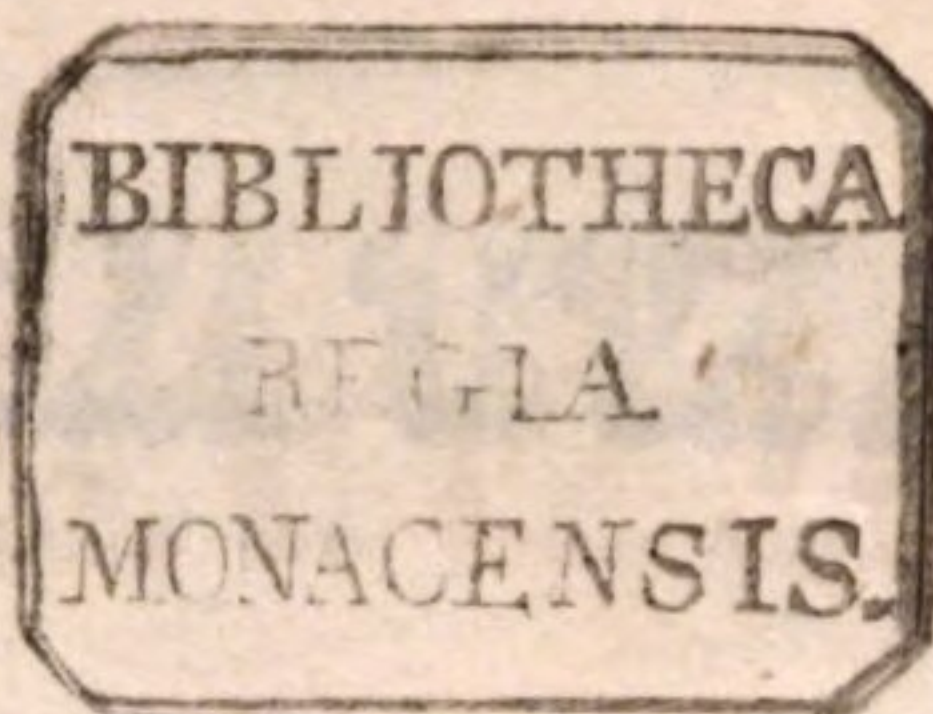
LODIANA:

PRINTED AT THE AMERICAN PRESBYTERIAN MISSION PRESS:—

THE REV. J. PORTER SUPERINTENDENT.

.....

1850.

THE BIBLIOTHECA
SCHLAFENSWERT

RECEIVED

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

1830

PREFACE.

The Geographical Description of the Panjáb, which follows, is taken from a Persian History of that country, written by the late Búte Sháh of Lodiána. This work was undertaken many years ago, at the suggestion of the Political Agent at that place, and carried on under his patronage. The part, now given to the Public, was translated into Panjábí by Munshí Bahlol, a native of the Panjáb, but latterly a resident at Lodiána.

The book is published, chiefly, to facilitate the studies of those who are desirous of becoming acquainted with the Panjábí dialect; and the style being peculiarly chaste, it may be safely recommended for this purpose. No other book is known to exhibit, so accurately, the current language of the country, as spoken by the best classes in society; that is, when they avoid the use of foreign terms. Pure Panjábí, however, is rarely to be met with, either in books, or in the colloquial usages of the people; there being a predominant disposition, especially in cities, to make use of as much Urdú as happens to be known.

The orthography of Panjábí books is greatly diversified;—a thing which results from the uncultivated state of the language. The Translator of this work has conformed the spelling of words, as nearly as possible, to what he considered the most correct pronunciation.

While the Lodiána Mission deem it expedient to bring this work before the Public, they are not willing to vouch for the truth of all its statements. The author professed, indeed, to have spared no pains, and to have spent a large sum of money, in procuring information from all parts of the country concerning which he wrote; and so it may be presumed, that his statements are, in the main, to be relied

on. Still, in some things he has erred. His partiality for his own country; his comparative ignorance of the rest of the world, and the power of an oriental imagination, have sometimes led him to exaggerate both his estimates and his facts. The book is also interspersed with fables. Such traces of superstition, though a blemish, are not to be wondered at, as the author had not the advantages of a Christian education.

The author describes things in the present tense. To avoid misapprehension, therefore, it must be borne in mind, that several years have elapsed since the work was written, while the changes, which have taken place in the interim, have been considerable.

It may be thought by some, that Editorial Notes should have been given, to correct such statements as did not tally with the strictest truth, and with the present state of things. This, doubtless, would have been a good service rendered to the Public; but the information of the Editors did not enable them to decide, in all cases, what was true, and what not. Under these circumstances, it was deemed best not to attempt the work of correction; and this the rather, because the design of the publication was not so much to teach the geography of the Panjáb, as to aid Europeans in studying its language.

The names, given to the different *Duábás*, are taken from the Regulations of the old Muhammadan kings, and are not generally known to the Panjábís of the present day. The term *Duábá* is now applied distinctively and almost exclusively to the country lying between the Satluj and the Biáh.

Although the insertion of a map of the Panjáb was no part of the original plan of this work, the advantages of it are so obvious, that it has been thought best to embrace the opportunity of purchasing a supply from the Lahaur Chronicle Press, where an edition has just been lithographed. This map having been drafted with no reference to the book which it now accompanies, it will not be surprising, if occasional discrepancies are discovered; yet their general agreement will justify their being bound together.

The scheme of Romanizing proper names, is substantially that of Sir W. Jones, being the one now most approved by oriental scholars; because the most philosophical, the most accurate, and the most simple.

ਭੂਮਕਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭੂਵਿਣਿਆ ਦਾ ਬਖਾਨ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਪਾਰਸੀ ਤਬਾਹੀਖ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਬੂਟੇ ਸਾਹ ਲੁਣੇਗਲੇਵਾਲੇ ਦੀ ਜੇੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਢਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਬਰਸਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਜੋ ਇਹ ਗਰੰਥ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਪੁਲੀਟਿਕਲ ਏਜੰਟ ਸਾਹਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਾਹਬ ਦੀ ਪਿਰਤਪਾਲਾ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ। ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਗ, ਜੋ ਹੁਲ ਸਾਹੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ ਉਘਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਮੁਨਸੀ ਬਹਿਲੇਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ, ਜੋ ਕਈਆਂ ਬਰਸਾਂ ਤੇ ਲੁਣੇਗਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਰਾਂ ਅਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥

ਹੁਲ ਇਹ ਗਰੰਥ ਲੁਣੇਗਲੇ ਦੇ ਮਿਸਨ ਨੈ, ਭਾਵੇਂ ਛਾਪਕੇ ਉਘਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਚਿਆਈ ਲਈ, ਕਿ ਜੋ ਕੁਛ ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਸਭ ਸਤ ਹੈ, ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ; ਪਰ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਜੇੜਨਵਾਲੇ ਨੈ ਆਪ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਇਸ ਲਿਖਤ ਦੀ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸਮਾਚਾਰ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝੀ ਚਾਹਯੇ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਵਿਖਿਆ ਅਖਸਰ ਮੰਨਲ

ਪਰ ਜੋ ਉਹ

Note. The arrangement for the map failed.

ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ

ਲ ਲਿਖਦਾ।

ਅਸ ਚਨ। ਇਸ ਪਖ।। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ਼। ਇਸ ਬਾਜ਼ਾਰ। ਕਾਨੀਆਂ ਅਰ ਗੋਪਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੇਠਿਕਾਲੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਚਾਰੇਬੰਨੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨਜ਼ਰੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਲਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਹਿਕਾਉਲ ਅਰ ਭਟਕਾਉਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਰਥਾਤ ਸਾਪਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਦੇਵੀਆਂ ਅਤੇ ਉਲਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਮਾਤਾਂ, ਅਰ ਹੋਰ ਕਈ ਇਸੀ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਖੇ, ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਹਰੇਕ ਬੁਧਮਾਨ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਕੁੜ ਅਤੇ ਪੈਚ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ

ਚੈ। ਉਪਰੰਤ ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ, ਕਿ ਜੇ ਭੁਸੀਂ ਇਸ ਗਰੰਥ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਕੂੜ
ਅਰ ਗੋਪਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਛਾਪਕੇ ਵਿਚ ਕਾਮ ਨੂੰ ਐਡੀ ਮਿਹਨਤ
ਉਠਾਈ, ਉਸ ਨਾ ਉਤਰ ਇਹ ਚੈ, ਜੇ ਪਿਰਥਮੇ ਇਹ ਪੋਥੀ ਨਿਜ ਕਰਕੇ
ਉਨਾਂ ਸਾਹਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਲ ਨਾ ਚਾਉ
ਹੋਵੇ, ਨਿਤ ਦੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ
ਚੈ; ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਵਰਿਆ-
ਵਾਂ, ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ, ਨਗਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਵਿਖਿਆ ਤੇ ਅਖਸਰ ਸੁਪ
ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੋਰ ਬਸ ॥

ਇਕ ਬੁਹੜੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸਾਲ ਸੰਮਤ ਦੀ ਬਾਬਤ। ਇਸ ਗਰੰਥ ਦੇ
ਬਲਾਉਲਵਾਲੇ ਨੇ ਉਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਲਿਖਲ ਸਮੇਂ ਹੋਈਆਂ
ਸਨ, ਬਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬਖਾਨ ਕੀਤਾ ਚੈ। ਸੇ ਇਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਖੇ
ਭੁਲ ਚੁਕ ਤੇ ਬਚਲ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਰਖਿ-
ਆ ਚਾਹਯੇ, ਜੇ ਇਸ ਗਰੰਥ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ, ਤਦ
ਤੇ ਲੈਕੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੀਕੁਰ ਜੇ ਜੇ ਬਦਲੀਆਂ ਸਦਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਸੇ
ਬੁਹੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ॥

CONTENTS.

		PAGE.	
Name and Boundaries ...	ਨਾਉਂ ਅਤੇ ਬੰਨੇ ...	1	੧
RIVERS. ਨਦੀਆਂ			
The Satluj ...	ਸਤਲੁਜ ...	2	੨
„ Biáh ...	ਬਿਆਹ ...	3	੩
„ Rávi ...	ਰਾਵੀ ...	5	੫
„ Jhanáu ...	ਜਨਾਉ ...	9	੯
„ Bahit or Jihlam ...	ਬਹਿਤ ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ...	10	੧੦
„ Sindh (Indus) ...	ਸਿੰਧ ...	11	੧੧
GEN. DIV. OF THE COUNTRY	ਮੁਲਖ ਦੀ ਵੰਡੀ ਵੰਡ ...	14	੧੪
<i>Jalandhar Duábá</i>	ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬਾ	16	੧੬
Minor Streams ...	ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ...	16	੧੬
Extent of the Jal. Duábá	ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਫਲਾਉ	17	੧੭
TOWNS. ਨਗਰ			
Sultánpur ...	ਮੁਲਤਾਨਪੁਰ ...	18	੧੮
Rái dí Talwandí ...	ਰਾਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ...	18	੧੮
Sekhúpur ...	ਸੇਖੂਪੁਰ ...	19	੧੯
Kapúrthalá ...	ਕਪੂਰਥਲਾ ...	19	੧੯
Kartárpur ...	ਕਰਤਾਰਪੁਰ ...	20	੨੦
Jalandhar ...	ਜਲੰਧਰ ...	20	੨੦
Aláulpur ...	ਅਲਾਉਲਪੁਰ ...	21	੨੧
Siámchurási ...	ਸਿਆਮਚੁਰਾਸੀ ...	22	੨੨

	PAGE.
Tándá	ਟਾਂਡਾ 22 ੨੨
Jájá	ਜਾਜਾ 23 ੨੩
Jattpurá	ਜੱਟਪੁਰਾ 23 ੨੩
Dasúhá	ਦਸੂਹਾ 24 ੨੪
Mukerían	ਮੁਕੇਰੀਆਂ 25 ੨੫
Hájipur and Buddháwar	ਹਾਜੀਪੁਰ ਅਰ ਬੁਢਾਵਰ ... 27 ੨੭
Husiárpur &c.	ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ... 27 ੨੭
Máhalpur	ਮਾਹਲਪੁਰ 28 ੨੮
Garhsáṅkar	ਗੜ੍ਹਸਾਂਕਰ 29 ੨੯
Ráhon	ਰਾਹੋਂ 29 ੨੯
Philaur	ਫਿਲੌਰ 30 ੩੦
Talwan	ਤਲਵਲ 30 ੩੦
Núr Mahil	ਨੂਰਮਹਿਲ 31 ੩੧
Mahitpur and Nakodar	ਮਹਿਤਪੁਰ ਅਤੇ ਨਕੋਟਰ ... 32 ੩੨
Hádiábád, Phagwára &c.	ਹਾਦੀਆਬਾਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ... 33 ੩੩

Bári Duábá

ਦੁਆਬਾ ਬਾਰੀ

34 ੩੪

TOWNS.

ਨਗਰ

Multán	ਮੁਲਤਾਨ	39 ੩੯
Talumbá	ਤਲੰਬਾ	41 ੪੧
Harappá	ਹਰੱਪਾ	41 ੪੧
Paṭan, or Pák Paṭan ...	ਪਟਲ, ਕੇ ਪਾਕ ਪਟਲ ...	42 ੪੨
Dípálpur	ਦੀਪਾਲਪੁਰ	43 ੪੩
Garh	ਗੜ੍ਹ	43 ੪੩
Hujrásháh Muqím dá ...	ਹੁਜਰਾਸ਼ਾਹ ਮੁਕੀਮ ਦਾ ...	43 ੪੩
Kasúr	ਕਸੂਰ	44 ੪੪
<i>Mánjhá</i>	ਮਾਂਜ਼ਾ	46 ੪੬
Khemkarn	ਖੇਮਕਰਨ	47 ੪੭
Valtúhá	ਵਲਟੁਹਾ	47 ੪੭
Pattí	ਪੱਟੀ	48 ੪੮
Naushahirá	ਨੈਸਹਿਰਾ	48 ੪੮
Khadúr	ਖਡੂਰ	48 ੪੮
Naurangábád	ਨੌਰੰਗਾਬਾਦ	49 ੪੯
Amritsar	ਅਮਰਿਤਸਰ	50 ੫੦

	PAGE.		
Rámtírtb	55	ਗਮਤੀਰਥ	੫੫
Rájásánhsí	55	ਰਾਜਾਸਾਂਹਸੀ	੫੫
Fajullápur	56	ਫਜ਼ੁਲਾਪੁਰ	੫੬
Sukrchakk	56	ਸੁਕਰਚੱਕ	੫੬
Kánh	56	ਕਾਨ	੫੬
Lahaur	57	ਲਹੌਰ	੫੭
Bábe Nának dá Dehrá	65	ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ...	੬੫
Batálá	66	ਬਟਾਲਾ	੬੬
Kalánaur	69	ਕਲਾਨੌਰ	੬੯
Dínánagar	70	ਦੀਨਾਨਗਰ	੭੦
Bahirámpur	72	ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ	੭੨
Paṭhánkot	73	ਪਠਾਨਕੋਟ	੭੩
Sháhpur	74	ਸ਼ਾਹਪੁਰ	੭੪
Núrpur	75	ਨੂਰਪੁਰ	੭੫
Kángará	76	ਕਾਂਗੜਾ	੭੬
Jwálámukhí	86	ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ	੮੬
Kotlá	88	ਕੋਟਲਾ	੮੮
Sujánpur	88	ਸੁਜਾਨਪੁਰ	੮੮
Garhotá	89	ਗੜੋਟਾ	੮੯
Káhnúwán	90	ਕਾਹਨੂਵਾਲ	੯੦
Rahílá or Srí Hargovind- purá	91	ਰਹੀਲਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਵਿੰਦਪੁਰਾ	੯੧
Fatiábád	92	ਫਤਿਅਬਾਦ	੯੨
Bairowál	92	ਬੈਰੋਵਾਲ	੯੨
Haríke and Búh	92	ਹਰੀਕੇ ਅਤੇ ਬੂਹ	੯੨

Rachná Duábá

ਦੁਆਬਾ ਰਚਨਾ

93 ੯੩

TOWNS.

ਨਗਰ

Jalálpur Kamláná	94	ਜਲਾਲਪੁਰ ਕਮਲਾਲਾ ...	੯੪
Sorkot	94	ਸੋਰਕੋਟ	੯੪
Rám chauntrá	95	ਰਾਮਚੌਂਤੜਾ	੯੫
Maghiáná	95	ਮਘਿਆਲਾ	੯੫
Kot Kamáliá	96	ਕੋਟਕਮਾਲੀਆ	੯੬
Khái mir Sajáde Baloch dí	97	ਖਾਈ ਮੀਰ ਸਜਾਦੇ ਬਲੋਚ ਦੀ	੯੭

		PAGE.	
Shekh Músá dí Pindí ...	ਸੇਖ ਮੁਸਾ ਦੀ ਪਿੰਡੀ ...	97	੯੭
Jhámrá ...	ਜ਼ਾਮਰਾ ...	97	੯੭
Saidwálá ...	ਸੈਂਟਵਾਲਾ ...	98	੯੮
Farídábád ...	ਫਰੀਦਾਬਾਦ ...	100	੧੦੦
Jhangsiál or Jhang ...	ਜੰਗਸਿਆਲ ਦੇ ਜੰਗ ...	101	੧੦੧
Khívá ...	ਖੀਵਾ ...	102	੧੦੨
Wará... ...	ਵਾਜ਼ਾ ...	103	੧੦੩
Chanot ...	ਚਲਿਓਟ ...	103	੧੦੩
Pindí ...	ਪਿੰਡੀ ...	104	੧੦੪
Jalálpur ...	ਜਲਾਲਪੁਰ ...	105	੧੦੫
Rasúlnagar or Rámnagar	ਰਸੂਲਨਗਰ ਦੇ ਰਾਮਨਗਰ ...	105	੧੦੫
Manchar ...	ਮਨਚਰ ...	106	੧੦੬
Alípur ...	ਅਲੀਪੁਰ ...	106	੧੦੬
Harn munára ...	ਹਰਨ ਮੁਨਾਰਾ ...	107	੧੦੭
Shekhúpur ...	ਸੇਖੂਪੁਰ ...	107	੧੦੭
Mudabbá ...	ਮੁਦੱਬਾ ...	108	੧੦੮
Kháichakk ...	ਖਾਈਚੱਕ ...	108	੧੦੮
Sarkpur and Bhainí ...	ਸਰਕਪੁਰ ਅਤੇ ਭੈਲੀ ...	109	੧੦੯
Bajirábád or Wazirábád	ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਦੇ ਵਜੀਰਾਬਾਦ	109	੧੦੯
Kujhránwálá ...	ਕੁਜ਼ਰਾਂਵਾਲਾ ...	110	੧੧੦
Parsrúr or Pasrúr ...	ਪਰਸਰੂਰ ਅਤੇ ਪਸਰੂਰ ...	111	੧੧੧
Emnábád ...	ਏਮਨਾਬਾਦ ...	111	੧੧੧
Sháhdará ...	ਸ਼ਾਹਦਰਾ ...	112	੧੧੨
Mírowál ...	ਮੀਰੋਵਾਲ ...	113	੧੧੩
Badomallí ...	ਬਦੋਮਲੀ ...	113	੧੧੩
Sodhará ...	ਸੋਧਰਾ ...	113	੧੧੩
Ibráhimábád ...	ਇਬਰਾਹੀਮਾਬਾਦ ...	114	੧੧੪
Khoprá ...	ਖੋਪਰਾ ...	114	੧੧੪
Sambariál ...	ਸਮਬਰਿਆਲ ...	114	੧੧੪
Siálkot ...	ਸਿਆਲਕੋਟ ...	115	੧੧੫
Bágbánán dí Pindí &c.	ਬਾਗਬਾਨਾਂ ਦੀ ਪਿੰਡੀ ਅਤੇ ਹੋਰ	116	੧੧੬
Jafarwál or Dafarwál ...	ਜਫਰਵਾਲ ਅਤੇ ਡਫਰਵਾਲ	118	੧੧੮
Nárowál ...	ਨਾਰੋਵਾਲ ...	118	੧੧੮
Qájíán dá chakk ...	ਰਾਜੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕ ...	119	੧੧੯

		PAGE.
Jammú	ਜੰਮੂ	121 ੧੨੧
Pasrúr	ਪਸਰੂਰ	126 ੧੨੬
Jasroṭá	ਜਸਰੋਟਾ	127 ੧੨੭
Kathúhá	ਕਠੂਹਾ	127 ੧੨੭
<i>Chanahit Duábá</i>	ਚਨਾਹਿਤ ਦੁਆਬਾ	128 ੧੨੮
TOWNS.	ਨਗਰ	
Kunjáh	ਕੁੰਜਾਹ	129 ੧੨੯
Gujrát	ਗੁਜਰਾਤ	129 ੧੨੯
Jalálpur	ਜਲਾਲਪੁਰ	130 ੧੩੦
Mírpur	ਮੀਰਪੁਰ	131 ੧੩੧
Bijwát	ਬਿਜਵਾਤ	133 ੧੩੩
Akhnúr	ਅਖਨੂਰ	133 ੧੩੩
Dholwahá	ਢੋਲਵਾਹਾ	134 ੧੩੪
<i>Sindh Ságar Duábá</i>	ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ ਦੁਆਬਾ	135 ੧੩੫
TOWNS.	ਨਗਰ	
Khairábád	ਖੈਰਾਬਾਦ	136 ੧੩੬
Mankerá	ਮਨਕੇਰਾ	137 ੧੩੭
Dáirá Dínpanáh	ਡਾਇਰਾ ਦੀਨਪਨਾਹ	137 ੧੩੭
Lambá	ਲੰਬਾ	138 ੧੩੮
Karor	ਕਰੋਰ	138 ੧੩੮
Derá Ismáíl Khán	ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਈਲਖਾਂ	138 ੧੩੮
Nemal	ਨੇਮਲ	139 ੧੩੯
Dhannígheb &c.	ਧੰਨੀਘੇਬ, ਮੋਨ, ਪਿੰਡੀਘੇਬ	139 ੧੩੯
Maujgarh	ਮੋਜਗੜ੍ਹ	139 ੧੩੯
Rangpur Kherá	ਰੰਗਪੁਰ ਖੇੜਾ	139 ੧੩੯
Garh Maharája	ਗੜ੍ਹ ਮਹਾਰਾਜਾ	140 ੧੪੦
Khusháb	ਖੁਸ਼ਾਬ	140 ੧੪੦
Mitthá Tuháná	ਮਿੱਠਾਟਹਾਲਾ	141 ੧੪੧
Jihlam	ਜਿਹਲਮ	142 ੧੪੨
Rutás	ਰੁਤਾਸ	142 ੧੪੨
Bishandaur and Bakrálá	ਬਿਸਨਦੌਰ ਅਤੇ ਬਕਰਾਲਾ	145 ੧੪੫

Errata.

Page	Lines	
47	24	for <i>Latúhá</i> read <i>Valtúhá</i> .
70	21	„ <i>Adínánagar</i> „ <i>Dínánagar</i> .
91	12	after <i>Rahílá</i> add or <i>Srí Hargovindpurá</i> .
92	18	for <i>Boh</i> read <i>Búh</i> .
95	18	„ <i>Makhána</i> „ <i>Maghiána</i> .
101	4	after <i>Jhangsiál</i> add or <i>Jhang</i> .
102	16	for <i>Khapoh</i> read <i>Khivá</i> .
137	14	„ <i>Derá</i> „ <i>Dáirá</i> .

ਗਲਤਨਾਮਾ

ਸਫਾ	ਸਤਰ	
੪੭	੨੫	ਲਟੂਹੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵਾਲਟੂਹਾ ਪੜ੍ਹੋ ।
੭੦	੨੨	ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦੀਨਾਨਗਰ ਪੜ੍ਹੋ ।
੯੧	੧੩	ਰਹੀਲੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਵਿੰਦਪੁਰਾ ਲਗਾਓ ।
੯੨	੧੮	ਬੋਹ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਬੂਹ ਪੜ੍ਹੋ ।
੯੫	੧੮	ਮਖਾਲੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮਾਘਿਆਲਾ ਪੜ੍ਹੋ ।
੧੦੧	੫	ਝੰਗਮਿਆਲ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੇ ਝੰਗ ਲਗਾਓ ।
੧੦੨	੧੭	ਖਪੋਹ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਖੀਵਾ ਪੜ੍ਹੋ ।
੧੩੭	੧੫	ਡੇਰੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਡਾਇਰਾ ਪੜ੍ਹੋ ।

A GEOGRAPHICAL DESCRIPTION

OF THE PANJAB.

*. Name and Boundaries.

ਇਸ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਖੰਨਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਕਿੰਉ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਰ ਨਹਿਰਾਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ ਦਾ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਦੁਆਬਿਆਂ ਦਾ, ਤਿਨਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਸਲੇ, ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਉਘੇ ਨਗਰਾਂ ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ, ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਅਰ ਮੇਵਿਆਂ ਅਰ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ। ਜੋ ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਲੋਕ ਹਨ, ਤਿਨਾਂ ਪੁਰ ਪਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਤੀਜੇ ਇਕਲੀਮ ਵਿਚੋਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਸਤਲੁਜ ਤੇ ਲੈਕੇ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਤੀਕੁ ਇੱਕ ਸੌ ਅੱਸੀ ਕੋਹ, ਅਰ ਤਿਸ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਉ ਭਿੰਬਰ ਤੇ ਲੈਕੇ ਚੌਖੰਡੀ ਤੀਕੁਰ, ਜੋ ਸਤਗੜੇ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਹੈ, ਛਿਆਸੀ ਕੋਹ ਹੈ। ਉਹ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਸਰਹਿੰਦ, ਉੱਤਰ ਕਸਮੀਰ, ਦੱਖਲ ਸਰਕਾਰ ਅਜਮੇਰ, ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ

ਮੁਲਤਾਨ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਇਸ ਲਈ ਆਖ-
ਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੋਕੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆਉ ਲੰਘਦੇ ਹਨ,
ਅਤੇ ਮੁੰਢ ਸਭਨਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਖੇ ਹੈ॥

The River Satluj.

ਪਹਿਲਾਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜਿਹੜਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਸਤਲੁਜ
ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਹੈ; ਹਿੰਦੀ ਸਾਸਤਰਾਂ ਵਿਖੇ ਉਹ ਨੂੰ ਸਤੁਦਰ
ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਭਵਾ-
ਨੀ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚੋਂ ਹੈ; ਪਰ ਪੱਕ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਚੀਨ ਦੇ
ਮੁਲਖ ਦੀ ਹਦ ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਛੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ
ਮਾਨ ਤਲਾਉ ਅਤੇ ਮਾਨ ਸਰੋਬਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਤ-
ਲਾਉ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਅਟਕਲ ਮੁਜਬ ਪੈਂਤਾਹਲੀਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦਾ
ਹੈ, ਅਰ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸੁੰਬ ਫੁਟਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਨਗਲਾ ਕੋਟੋਂ,
ਜੋ ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਉੱਘੀ ਜਾਗਾ, ਪੰਜੀ ਕੋਹ ਚੜ੍ਹਦੇ
ਪਾਸੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸੀ ਤਲਾਉ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ, ਦਰਿਆਉ ਅ-
ਟਕ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਹੋਰ ਨਿਰਉਘੇ ਦਰਿਆਉ
ਬੀ ਉਸ ਛੰਡ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦਿਆਂ ਦਰਿ-
ਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਏਹ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਤਾ ਠੀਕ ਉਸੇ ਜਾਗਾ ਤੇ ਨਿ-
ਕਲਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ, ਉਸ ਛੰਡ ਥੀਂ
ਨਿਕਲਕੇ, ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਜਿਲੇ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਪਿਛੋਂ ਕਹਿਲੂਰ ਵਿਖੇ ਪ-
ਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਹੇਠ ਚਲਦਾ ਹੈ;
ਅਤੇ ਜਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੇ ਪੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਅਤੇ ਰੋਪੜ ਕੋਲ ਆਕੇ ਫੇਰ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ
ਅਗੇ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ ਲੁੰਦੇਗਲੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ
ਤਦ ਲੁੰਦੇਗਲਾ ਹੀ ਰਾਜ ਘਾਟ ਸੀ; ਅਤੇ ਹੁਲ ਇਹ ਸਹਿਰ,
ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਸਾਹਬਾਂ ਦੇ ਲਸਕਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਾਹਬਾਂ ਨੇ

ਉਥੇ ਇਕ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰਕੇ, ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁਲਖ ਦੀ ਹੱਦ ਬਲਾਇਆ । ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਲੰਘਕੇ ਤਲਵਲ ਨਗਰ ਦੇ ਪਾਹ ਚਲਦਾ ਸੀ । ਹੁਲ ਸੰਮਤ ੧੮੪੦ ਬਿਕਰਮਾਜੀਤੀ, ਅਤੇ ੧੭੮੩ ਈਸਵੀ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਰੇਪੁੜ ਹੇਠੋਂ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਅਰ ਲੁਣੇਹਾਲੇ ਦੀ ਵਲੋਂ ਹਟਕੇ, ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਲ ਨੂੰ ਰੁਕ ਕਰਕੇ ਫਿਲੋਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਸੋ ਹੁਲ ਰਾਜ ਘਾਟ ਉਥੇ ਹੀ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਫੇਰ ਤਲਵਲ ਦੇ ਨੇੜੇਤੇੜੇ ਆਪਲੀ ਅਗਲੀ ਜਾਗਾ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਗੁਜਰਾਲ ਵਿਚੀਂ ਹੋਕੇ, ਹਰੀਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੀਚੇ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

The River Biáh. (*Urdú*, Biás.)

ਵੂਜਾ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ, ਜੋ ਹਿੰਦੀ ਸਾਸੜਾਂ ਵਿਖੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਆਸਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਬੀ ਭਵਾਨੀ ਦੇ ਪਹਾੜੋਂ ਉਸ ਸਰ, ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਤਲਾਉ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹ ਨੂੰ ਬਿਆਹ ਕੁੰਡ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੁਲੂ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ ਮੰਡੀ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੁਕੇਤ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੀ ਹੱਦੋਂ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਲੋਹੇ ਦੀ ਖਾਲ ਹੈ, ਲੰਘਕੇ ਨਵੇਲ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਇਹ ਸਹਿਰ ਨਗਰਕੋਟ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅੱਤ ਅਬਾਦ ਸਾ, ਅਤੇ ਹੁਲ ਉਜੜ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨੂਰਪੁਰ ਦੇ ਲਾਕੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਸਹਿਰ ਕਾਨਵਾਹਲ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਥੇ ਵਡਾ ਜੰਗਲ ਹੈ, ਛੇ ਕੋਹ ਚੌੜਾ, ਅਰ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਲੰਬਾ, ਜੋ ਸੀਂਹ, ਅਰ ਚਿੱਤੇ, ਅਰ ਗੋਇਨਾਂ, ਅਰ ਪਾਹੜੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗ ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਤੇ ਪਾਲੀ ਦੇ ਸੁੰਬ ਫੁਟ-

ਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਵਿਖੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਛੰਡ ਹਨ, ਜੋ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਲੋਕ ਮੰਛੀਆਂ ਅਰ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੈਜਾਕੇ ਵਟਾਲੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੀਕਰ ਬੇਚਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਸਬੇ ਕਾਨੂਵਾਹਲ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਬੇਲੇ ਦੀ ਜਾਗ, ਵਡੀ ਛਾਬ ਹੇਠ ਇੱਕ ਵਡੀ ਛੰਨ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਜਲਾਲਦੀਨ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਸਨ; ਹੁਲ ਉਹ ਛੇ ਛੇ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਅਪਰ ਉਨਾਂ ਦੇ ਆਇਰੇ ਬਾਕੀ ਹਨ। ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਝੱਲ ਵਿਚ ਛੰਡਾਂ ਵਿਖੇ ਪਾਲੀ ਦੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ, ਜਿਹੇ ਕਿ ਨਾਪੇ, ਸੰਘਾੜੇ, ਅਤੇ ਸਾਲਬ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਬੂਟੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਝੱਲ ਜਿਹੀ ਸਕਾਰਗਾਹ ਹੋਰਥੇ ਘੱਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਇਸ ਝੱਲ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸਿਓਂ ਲੰਘਕੇ ਸਹਿਰ ਰਹੀਲੇ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਕਸਬੇ ਵੈਰੋਵਾਲ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਉਥੇ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਹਰੀਕੇ ਘਾਟ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਏਹ ਦੋਨੇ ਦਰਿਆਉ ਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਪਨਾਲਪੁਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਦੋ ਪੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਥੋਂ ਇੱਕ ਦੱਖਲ ਦੀ ਵਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਦੂਜਾ ਲਹਿੰਦੀ ਵਲ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੋਟਕਪੂਰੇ ਅਰ ਖਾਈ ਵਿਚੀਂ ਹੋਕੇ ਫੇਰ ਕਿਤਨਿਆਂ ਕੁ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਜਾਕੇ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਤੇਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚੀਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਘਾਗ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਬਹਾਉਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਕੇ, ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਅਰ ਗਵੀ ਅਰ ਝਨਾਉ ਨਾਲ, ਜੋ ਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿ-

ਆਉ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਕੰਢਾ ਪਹਾੜ ਲੈਕੇ ਦਯਾਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੀਕਰ ਪੇਤਲਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਸ ਥੀਂ ਅਗੇ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਾਜੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਹਜਾਰ ਗਜ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੋਊ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਬਾਜੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਇੱਧਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਨੇੜੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਜੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ, ਤਾਂ ਛੇਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਿਮੀਨ ਦੇ ਨਿਚਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਸੁੰਬ ਅਰ ਨਹਿਰਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਬੇਲੇ ਕਾਹ ਅਰ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਹਦਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਕੰਢਾ, ਬਰਾਬਰ ਜਿਮੀਨ ਨਾਲੋਂ, ਅਤੇ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਨੀਵਾਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਚੀ ਅਰ ਟਿਬੇ ਟਿਬੇ ਹੈ ॥

The River Ravi.

ਤੀਜਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ; ਜਿਹ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕਦੀਮੀ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਐਰਾਵਤੀ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਭਦਰਾਲ ਅਰ ਮਨਮਨੇਸ ਦੇ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ, ਜੋ ਚੰਬੇ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਛੰਡ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਮਹਾਂਦੇਉ ਦਾ ਤਲਾਉ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਚੰਬੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੋਕੇ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਉੱਘਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਅਮਲ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਦੂਰ ਤੀਕਰ ਸਾ, ਅਤੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਦਾ ਹਾਂਸਲ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸੀ; ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਨਗਰ ਸਰਕਾਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਵਿਖੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਖਾਲ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਰਸ ਦਾ ਪੱਥਰ ਬੀ ਹੈ; ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਅਯਾਲੀ, ਦੁੰਬਿਆਂ ਬਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੁਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬੰਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਦ ਓਹ ਬਾਹਰੋਂ ਚਰ ਚੁਗਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ

ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਇਨੇ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ
 ਚੰਬੇ ਦੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਉੱਪਰ, ਪੱਥਰ ਅਰ
 ਲੱਕੜਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਪੁਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ
 ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪੁਲ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ
 ਹਨ, ਅਰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਪਾਹੀ ਉਥੇ ਸਦਾ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।
 ਇਸ ਪੁਲ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਇਕ ਰਸਤਾ ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
 ਅਤੇ ਇਕ ਰਾਹ ਚੀਨ ਨੂੰ, ਅਤੇ ਇਕ ਰਾਹ ਖਤਾ ਦੇ ਮੁਲਖ ਨੂੰ
 ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੁਦਾਗਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਸਾਫਰ ਲੋਕ, ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੁ-
 ਕਮ ਬਿਨਾ ਉਸ ਪੁਲ ਥੋਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਮਸੂਲ
 ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਫੇਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਚੰਬੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ
 ਲੰਘਕੇ ਬਸੇਹਲੀ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਥੋਂ
 ਸਹਿਰ ਸਾਹਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ
 ਤੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੇਠ ਮਾਧੋਪੁਰ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਰਿਆਉ
 ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ ; ਉਸ ਦੇ ਲਾਗੋਂ ਹੀ, ਇਕ ਨਹਿਰ ਜੋ ਲਹੌਰ ਪਹੁੰ-
 ਚਦੀ ਹੈ, ਕੱਟ ਲਿਆਏ ਹਨ ; ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੈ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਉਹ
 ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਬਾਰੀ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਆਵੇਗੀ । ਅਤੇ ਇਹ ਦ-
 ਰਿਆਉ, ਪਠਾਲਕੋਟ ਅਰ ਕਲਾਨੌਰ ਅਰ ਪਸਰੂਰ ਅਤੇ ਹੋਰ
 ਪਰਗਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ, ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ
 ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ, ਪੱਛਮ, ਅਤੇ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਵਗਦਾ
 ਹੈ । ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਪਾਤਸਾਹੀ ਪੁਰਾਲੀਆਂ
 ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਛਾਹ ਲਈਆਂ ਹਨ ; ਅਤੇ ਉਹ ਕੰਧ ਅਰ ਬੰਨ,
 ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਪਾਸੇ ਐਰੰਗਜੇਬ ਪਾਤਸਾਹ
 ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ, ਚੂਨੇ ਅਰ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਬਲਿਆ
 ਹੋਇਆ ਸਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਮਾਯਾ ਖਰਚ ਹੋਈ
 ਸੀ, ਸੋ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਕੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ;

ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਨ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਵਿਚ ਸੀ; ਅਤੇ ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਚਿਰ
 ਤੇ ਲਾਕੇ ਦਰਿਆਉ ਉਸ ਮਦਾਨ ਵਿਖੇ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਹ-
 ਦਰੇ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਬਿੱਥ ਦੇਕੁ ਕੋਹ ਹੋਵੇ-
 ਗੀ। ਕਦੇ ਉਹ ਦਰਿਆਉ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮਸੀਤ ਦੇ ਬਗਲ ਹੇਠ
 ਆ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ
 ਦੇ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਉਸ ਮਦਾਨ ਦੇ ਗੱਭੇ ਗੱਭੇ
 ਚੱਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਗ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਕੰਧ
 ਖਰਾਬ ਕਰ ਸਿੱਟੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਲਹੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ।
 ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨੀਚੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ
 ਉਥੋਂ ਸਾਂਦਰ ਦੀ ਬਾਰ ਵਿਚੋਂ, ਜਿੱਥੇ ਵਡਾ ਬੇਲਾ ਅਤੇ ਅੱਤ
 ਡਰਾਉਲੀ ਉਜਾੜ ਹੈ, ਲੰਘਕੇ ਇਕ ਅਚਲਲੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ
 ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ
 ਸਿੱਧਾ ਤੀਰ ਵਾਂਙੂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਪਰੇ ਬਲ ਖਿੰਗ ਨਹੀਂ ਮਾਰ-
 ਦਾ, ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਪਰੀਓਂ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਢਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ
 ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਥਰ ਬੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਭੀ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ
 ਕਰਦਾ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਪਾੜਾ ਤੀਰ
 ਭਰ ਦੀ ਬਾਟ ਲਗ ਹੈ; ਪਰ ਉਥੋਂ ਡੂੰਘਾ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਅਰ ਅੱਤ
 ਸਹਿਜੇ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ;
 ਬਲਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਿੱਪਲ, ਬੇਹੁੜ, ਅੰਬ, ਅਰ ਖਜੂਰ
 ਦੇ ਦਰਖਤ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਰ ਤਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪਾਲੀ
 ਵਿਚ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਪਰਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆ-
 ਉ ਨੂੰ ਸਿੱਧ-ਨੈ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ,
 ਸਿੱਧ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿੱਧਾ, ਅਤੇ ਨੈ ਦਾ ਅਰਥ ਦਰਿਆਉ ਹੈ।
 ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਚਲੰਬੇ ਨਾਮੇ
 ਪਿੰਡ ਤੇ ਅੱਠ ਕੋਹ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਜਿਹ

ਨੂੰ ਗਮਚੌਤੜਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਫੇਰ ਖੰਗਾਤੜਿੰਗਾ ਹੋਲ, ਅਤੇ ਅਗੇ ਵਾਂਙੂ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਛਾਹਲ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਸਰਥ ਦੇ ਪੁੱਤ ਗਮ ਅਰ ਲਛਮਲ ਇਸ ਸਥਾਨ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਚਲੰਬੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡੋਂ ਅਸਨਾਨ ਲਈ ਜਲ ਵਿਖੇ ਵੜੇ, ਅਤੇ ਤਰਦੇ ਤਰਦੇ ਗਮਚੌਤੜੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੀਕਰ ਗਏ, ਅਪਰ ਆਪਲੇ ਬਸਤਰ ਦਿਸਟ ਹੇਠ ਰੱਖੇ; ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਫੇਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਸਿੱਧਾ ਵਹਿਲ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਛਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਬਿਸਵਾਸ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਗਮ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਸੱਕਰਵਾਹ ਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ, ਜੇ ਕਿਸੀ ਸਜਾਦੇ ਨੇ ਆਪਲੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਉਥੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਬਲਵਾਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਤਦ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਦੇ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਚਲਦਾ ਸਾ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਜਾਦੇ ਨੇ ਇਕ ਨਹਿਰ ਦਰਿਆਓਂ ਪਟਵਾਕੇ ਸਿੱਧੀ ਆਪਲੇ ਮਕਾਨ ਹੇਠੋਂ ਬਹਾ ਦਿੱਤੀ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਪੱਟਲ ਦੇ ਵੇਲੇ, ਆਟੇ, ਘੋਉ, ਅਰ ਸੱਕਰ ਦੇ ਉਥੇ ਫੇਰ ਲਾ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਆਮ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਨਹਿਰ ਪੱਟੇ, ਜਿਤਨਾ ਉਸ ਤੇ ਖਾਹਦਾ ਜਾਵੇ, ਤਿਤਨਾ ਇਸ ਫੇਰ ਵਿਚੋਂ ਲੈਕੇ ਬੇਸੱਕ ਖਾਵੇ; ਸੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਸੱਕਰਵਾਹ ਨਾਉਂ ਪੈਗਿਆ। ਅਤੇ ਕਿਤਨੇਕੁ ਚਿਰ ਪਿੱਛੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਸਕਤ ਨਾਲ ਵਡਾ ਦਰਿਆਉ ਬੀ ਉਤੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਆ ਪਿਆ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਸਿਰਤਲਵਾਈ ਹੋਲ ਕਰਕੇ ਪਾਲੀ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਤੇਜ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੇ ਦੇਹੀਂ ਕੰਢੀਂ ਪਰਤੀ ਵਡੀ ਕਰੜੀ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਹੀ ਦਰਿਆਉ ਸਿੱਧਾ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਕੀ ਜਾਲਯੇ। ਹਿੰਦੂ ਉਸ

ਰਾਮਚੌਤਰੇ ਨੂੰ ਪੂਜਾਸਥਾਨ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਦੀ ਲੋਟ ਹੈ, ਲਛਮਲ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਰ ਰਾਮਚੌਤਰਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਝਨਾਉ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਹੈ । ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਸੁਧੂ ਦੀ ਸਰਾਂ ਹੇਠ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਫਾਜਲਸਾਹ ਨਾਮੇ ਨਗਰ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ, ਜੋ ਸਰਦਾਰਪੁਰ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਹੈ, ਝਨਾਉ ਅਰ ਬਹਿਤ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਤਿੰਨੇ ਦਰਿਆਉ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਤਿੰਮੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਗਿਰਦਿਓਂ ਲੰਘਕੇ ਬਹਾਉਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ, ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਨਾਲ, ਜੋ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਪੰਜ-ਨਦ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

The River Jhanáú. (Urdú, Chanháb.)

ਚੌਥਾ ਝਨਾਉ ਦਾ ਦਰਿਆਉ । ਇਹ ਵਡਾ ਦਰਿਆਉ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਗਾਹਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਸਾਮ-ਤਾਂ ਵਿਖੇ ਉਹ ਨੂੰ ਚੰਦਰਭਾਗਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੇਹੁੰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਨਾਉਂ ਪਾਇਆ ਹੈ; ਇਕ ਤਾਂ ਦਰਿਆਉ ਚੰਦਰ, ਜੋ ਚੀਨ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦਰਿਆਉ ਭਾਗਾ, ਜੋ ਤਿਬਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਕਸਟ-ਵਾੜ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਚੰਦਰਭਾਗਾ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਥੋਂ ਤਾਲ ਭੁਪਾਲ ਦੇ ਰਸ-ਤੇ, ਤਿਰਕੁਟੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਜੋ ਜੰਮੂ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੈ, ਹੋਕੇ,

ਅਰ ਸਹਿਰ ਅਖਨੂਰ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਕੇ, ਉਥੋਂ ਅਠਾਰਾਂ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਲੋਲਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਫੇਰ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਸੇਧਰੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਲੰਘਕੇ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਹਜਾਰੇ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਚਲਿਓਟ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੀਚੇ, ਜੋ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪਹਾੜੀ ਵਿਚਦੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਸਹਿਰ ਝੰਗਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਨਾਲ਼ ਰਲ਼ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

The River Bahit, or Jihlam.

ਪੰਜਵਾਂ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਜਿਹਲਮ ਕਰਕੇ 'ਮਸਹੂਰ' ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ, ਵੀਰਨਾਗ ਦੇ ਕੁੰਡ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਖੇ ਹੈ, ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਦੇ ਸਹਿਰ ਪਾਹ, ਕੁੰਡ ਮਨਨ ਦਾ ਪਾਲੀ, ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਸਲੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰਲ਼ਕੇ ਦਰਿਆਉ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸੈਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਚੁਸਮਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਮਿਲਕੇ ਸ਼ੀਨਗਰ ਦੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਦੋਂ, ਜੋ ਕਸਮੀਰ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ, ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਉਸ ਉਤੇ ਸੱਤ ਪੁਲ਼ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਮੁਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਦਰਿਆਉ ਤਿਬਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਵਡੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ਼ ਆਕੇ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਮਿਲ਼ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਥੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਖਲੀ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਖੇ, ਦਰਿਆਉ ਕਿਸਨਗੰਗ ਉਹ ਦੇ ਸੰਗ ਮਿਲ਼ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਖੱਖੜਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ, ਜੋ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੈ, ਲੰਘਕੇ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਦੇ

ਨਗਰ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਉਥੇ ਹੀ ਹੈ । ਉਥੋਂ ਲੰਘ-
ਕੇ, ਪਹਿਰੇ ਅਰ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਦੇ ਵਿਚਦੋਂ ਹੋਕੇ, ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ
ਹੇਠ ਜੋ ਚੌਤੜਾ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਝਨਾਉ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ
ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਪਿੰਡ ਝੰਗਸਿਆਲਾਂ ਤੇ, ਜੋ ਝਨਾਉ
ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਸੱਤ ਕੋਹ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਬਸਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ
ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮਿਲਜਾਲ ਦਾ ਇਹੋ ਠਿਕਾਲਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਹ
ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਦਾ ਦਰਖਤ ਹੈ, ਜੋ
ਮਲਕਾਲਾ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਬੀਬੀ ਹੀਰ, (ਕਿ ਜਿਹ
ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉੱਘਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਕ-
ਬੀਸਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਹ ਦੇ ਝੇੜੇ ਦੀਆਂ ਬੈਤਾਂ
ਬਲਾਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੈਤਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ,)
ਉਸ ਪਿੱਪਲ ਮਲਕਾਲੇ ਨਾਲ ਪੀਘ ਪਾਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇ-
ਲੀਆਂ ਸੰਗ ਝੂਟਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ॥

The River Sindh or Abásín, or Atak.

ਛੇਵਾਂ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ । ਇਸ ਨੂੰ ਅਬਾਸੀਨ ਬੀ ਕਹਿੰਦੇ
ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ,
ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਿਲ-
ਦੇ । ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਦਰਿਆਉ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਿ-
ਪਟ ਤੁੰਦ ਅਰ ਤੇਜ; ਕਦੇ ਗਾਹਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਇਹ
ਦਰਿਆਉ ਹਿੰਦ ਅਰ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ; ਬਲਕ
ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮੱਤ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ
ਹਿੰਦੂ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਪਾਰ ਲੰਘੇ, ਸੇ ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜਲਾ ਧਰਮਛੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਹਿੰਦੂ
ਲੋਕ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦਰਿ-
ਆਉ ਦਾ ਨਿਕਾਸ, ਕਿਲਮਾਕ ਦੀ ਬਲਾਇਤ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚੋਂ

ਹੈ ; ਪਰ ਮਾਤਬਰਾਂ ਦੀ ਜਬਾਨੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿ ਆਏ
 ਹਨ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਇਹ ਬੀ ਉਸੀ ਮਾਨ ਤ-
 ਲਾਉ ਵਿਚੋਂ, (ਜਿਹ ਦਾ ਜਿਕਰ ਅਗੇ ਸਤਲੁਜ ਦੀ ਵਿਥਿਆ
 ਵਿਖੇ ਲਿਖ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ,) ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ । ਪਰੰਤੂ ਉਥੋਂ ਨਿ-
 ਕਲਕੇ ਕਾਸਗਰ ਅਤੇ ਤਿੱਬਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ;
 ਅਰ ਉਥੋਂ ਕਾਫਰਸਥਾਨ, ਅਰ ਕਸਮੀਰ, ਅਰ ਪਖਲੀ, ਅਰ ਦਮ-
 ਤੋੜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ, ਯੂਸੁਫਜਈਆਂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ
 ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ; ਅਰ ਉਥੋਂ, ਅਟਕ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ, ਜੋ
 ਪਸ਼ੋਰ ਤੇ ਤੀਹ ਕੋਹ ਉਰੇ ਹੈ, ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਦਾ
 ਦਰਿਆਉ, ਜੋ ਲੰਡਾ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਹੋਰਨਾਂ ਨਹਿਰਾਂ ਸਲੇ,
 ਅਟਕ ਤੇ ਅੱਧ ਕੋਹ ਉਪਰੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ; ਅਤੇ ਗਜ ਘਾਟ
 ਅਟਕ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਇਥੋਂ ਦਰਿ-
 ਆਉ ਦਾ ਪਾੜਾ ਘੱਟ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਵਗਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਦ-
 ਰਿਆਉ ਵਿਚ ਉਸ ਪਾਰ ਪੱਛਮ ਦੀ ਲੋਟ, ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਡਾ
 ਪੱਥਰ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਕਦੇ ਬੇੜੀ ਉਸ ਨਾਲ ਟਕਰ ਖਾਵੇ, ਤਾਂ ਟੁਕੜੇ
 ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਵੇ ; ਸਦਾ ਲੋਕ ਉਸ ਪੱਥਰ ਵਲੋਂ ਡਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।
 ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਜਲਾਲੀਆ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ
 ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਲਾਲੀਆ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੈ ਗਿਆ,
 ਜੋ ਇਕ ਬਾਰੀ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਚੜਿਆ ਹੋਇ-
 ਆ ਸੀ, ਅਚਾਨਕ ਦੂਜੀ ਬੇੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਵਾਹਰ ਸਨ, ਉਸ
 ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਟਕਰੀ, ਅਤੇ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋਕੇ ਡੁੱਬ ਗਈ ; ਤਦ
 ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੱਸਕੇ ਫਰਮਾਇਆ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਪੱਥਰ
 ਬੀ ਜਲਾਲੀਆ ਹੋਇਆ ; ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ ਜਲਾਲੀਆ
 ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਠਾਲ ਸੀ, ਜੋ ਪਾੜਾ ਮਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ
 ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਮਾਲ ਨੂੰ ਬੀ ਲੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ; ਸੋ ਅਕਬਰ ਪਾਤ-

ਸਾਹ ਨੈ ਉਸ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਲਾਲੀਆ ਆਖਿਆ
 ਸਾ; ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਲਾਕੇ ਉਸ ਪੱਥਰ ਦਾ ਉਹੀ ਨਾਉਂ ਚਲਾ
 ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਇਥੋਂ ਲੰਘਕੇ, ਖਟਕ ਦੇ
 ਪਠਾਲਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚਦਿਓਂ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਬਾ-
 ਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨੀਲਾਬ ਦੇ ਘਾਟ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।
 ਅਤੇ ਮਖੰਡ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ ਕਾਲੇ ਬਾਗੀਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿਪ-
 ਲੀ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਥਲਾਂ ਵਿਚਦਿਓਂ ਇਸਮਾਇਲਖਾਂ
 ਦੇ ਡੇਰੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਮਨਕੇਰੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਲੰਘਕੇ
 ਡੇਰੇ ਦੀਨਪਨਾਹ ਦੇ ਥੀਂ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਡੇ-
 ਰੇ ਗਾਜੀਖਾਂ ਅਰ ਜਾਮਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।
 ਪਰ ਜਾਂ ਉਥੋਂ ਟੱਪਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਜਾਗਾ ਪੰਜਨੱਦ ਅਰ ਅਟਕ
 ਦੇ ਗੱਭੇ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਉ ਤਿਹੁੰ ਚਉਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ
 ਕੋਟ ਮਿਠਲ ਦੇ ਪਾਹ, ਕਾਜੀ ਸਾਹਬ ਦੀ ਕਬਰ ਦੇ ਹੇਠ, (ਜੋ ਇਕ
 ਚੰਗਾ ਲੋਕ ਸੀ,) ਪੰਜਨੱਦ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ, (ਜੋ ਸਤਲੁਜ,
 ਰਾਵੀ, ਬਿਆਹ, ਝਨਾਉ ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਹੈ,) ਆਕੇ ਕੱਠਾ ਹੋ
 ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਇਥੋਂ ਛੇਓਂ ਦਰਿਆਉ ਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ।
 ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਰ ਬਹਾਉਲਪੁਰਯੇ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਇਖਤਿਆਰ-
 ਖਾਂ ਦੀ ਗੜੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਰਾਰ ਉਹ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਰਾਜਲਪੁਰ ਨਾ-
 ਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ
 ਸਿੰਧ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਰ ਇਸੀ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਸਬਬ ਉਸ ਮੁ-
 ਲਖ ਦਾ ਬੀ ਸਿੰਧ ਹੀ ਨਾਉਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਰੋਹੜੀ ਦਾ ਸ-
 ਹਿਰ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਤੇ ਉਰਾਰ, ਭੱਖਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ
 ਹੈ; ਅਤੇ ਸਕਾਰਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਤੇ ਪਾਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ
 ਦੋਨਾਂ ਸਹਿਰਾਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹਨ, ਸੇਲਾਂਕ ਕੋਹਾਂ
 ਦੀ ਬਿੰਬ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨੋਂ ਬਲੇ-

ਚਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਜਾ ਵੜਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਅਗੇ ਇਰਾਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸਮੁੰਦਰ ਤੀਕਰ ਦਰਖਤ ਅਰ ਬੇਲਾ ਅਰ ਝੱਲ ਹੀ ਲਗਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਫੇਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਭੱਖਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ ਪੁੱਜਕੇ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਕਿਲਾ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਹੈ । ਅਤੇ ਹੁਲ ਇਹ ਕਿਲਾ, ੧੮੩੮ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਉਲਤਾਲੀ ਸਨ ਏਸਵੀ ਤੇ ਲਾਕੇ, ਸਰਕਾਰ ਕੰਪਨੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਅਮਲ ਅਰ ਕਾਬੂ ਅਰ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਸੀਸਤਾਨ ਦੀ ਬਲਾਇਤ ਦੇ ਰਸਤੇ, ਠੱਠੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਠੱਠਿਓਂ ਤੀਹ ਕੋਹ ਲਾਹਰੀ ਬੰਦਰ ਦੇ ਕੋਲ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਖੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

General Division of the Country.

ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇਆਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਬਬ, ਪੰਜਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਖੇ ਬੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਵੁਆਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਵੁਆਬੇ ਦਾ, ਆਈਨ ਅਕਬਰੀ ਵਿਚ, ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ; ਉਹ ਪਰਤੀ ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਅਰ ਬਹਿਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ ਦਾ ਵੁਆਬਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜੋ ਬਹਿਤ ਅਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ, ਉਹ ਨੂੰ ਪੋਠੇਵਾਰ ਦਾ ਵੁਆਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਮੁਲਖ ਝਨਾਉ ਅਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵੁਆਬਾ ਰਚਨਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇਸ ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਰ ਬਿਆਹ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਵੁਆਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਾਰੀਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਦਾ ਵੁਆਬਾ, ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਏਹ ਪੰਜੇ ਵੁਆ-

ਬੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਅਤੇ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਮੁਲਖ ਹੈ । ਹਰੇਕ
ਵੁਆਬੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਿਰ ਅਰ ਨਗਰ, ਅਰ ਅਲਗਿਲਤ
ਪਿੰਡ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੀ ਆਬ ਹਵਾ, ਨਾ ਤਾ
ਬਹੁਤ ਭੱਤੀ ਹੈ, ਅਰ ਨਾ ਬਹੁਤ ਠੰਢੀ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਪਾਲਾ ਬੀ
ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਜੋ ਅੱਗ ਸੇਕਿਆਂ ਬਾਝ ਨਾ ਰਿਹਾ ਜਾਵੇ;
ਅਤੇ ਬਰਫ ਬੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ; ਅਤੇ ਨਾ ਇਤਨੀ ਗਰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,
ਜੋ ਹੱਥੋਂ ਲੰਘ ਜਾਵੇ; ਬਲਕ ਕਦੇ ਕਦੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਢ ਦੇ ਕਾਰਨ
ਕਪੜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਬਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਬਰ-
ਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਬੰਗਾਲੇ ਦੇਸ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ
ਮੇਵੇ ਭਾਵੇਂ ਇਰਾਨ ਤੁਰਾਨ ਵਰਗੇ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲ-
ਦੇ, ਤਾਂ ਭੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਫਲ ਲੱਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇਸ
ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਅਲੇਖੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੁਆਬਿਆਂ ਦੀ
ਆਪੇ ਆਪਲੀ ਆਬ ਹਵਾ ਅੱਡੇ ਅੱਡ ਹੈ, ਇਕ ਦੀ ਦੂਜੇ
ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ; ਨਿਰਾ ਬੇਲੀ ਅਰ ਭਰਾਵੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕੁਛ
ਭਿੰਨ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਲੋਕ ਬਾਹਲੇ ਬੰਦਗੀ ਅਰ ਪੂਜਾ
ਕਰਨਵਾਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਦਰ ਭਾਉ, ਅਰ ਪਰਾਹੁਲਚਾਰੀ,
ਅਰ ਖਾਲਸ ਪਿਆਰ ਵਿਖੇ ਬੇਰਿਆ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਰਾਹੁਲਿਆਂ
ਦੀ ਨਿਰੀ ਬੇਗਰਜ ਖਾਤਰਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

چ پنجاب انتخاب مہفت کشور

قسم خورده بخاکش آب کوثر

فضائے نشہ مستی ہوایش

زمین و آسمانها خاک پایش

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਸੀ ਦੀਆਂ ਬੈਤਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਆ ਅਨੂਪ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦੇਸ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਇਕਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕੋਸਰ ਦੇ ਜਲ ਨੈ ਸੁਗੰਦ ਖਾਹਦੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਬਾਉ ਥੀਂ ਆਦਮੀ ਮਸਤੀ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਅਰ ਅਕਾਸ ਸੱਤੇ ਉਹ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹਨ !

The First Duāba—Bist Jalandhar.

ਪਹਿਲਾ ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ । ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਦੁਆਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਸੋਂ ਅਰ ਖੇਤੀ-ਪੱਤੀ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਖੇ ਕਿਧਰੇ ਰੋਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਰਥਾਤ ਕਿਧਰੇ ਖੇਤੀ ਬਾਹਰੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ । ਅਤੇ ਪਾਲੀ, ਅਰ ਖੇਤੀ, ਅਰ ਨਹਿਰਾਂ, ਅਤੇ ਮੇਵੇਦਾਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ, (ਜਿਹੇਕੁ ਅੰਬ ਅਰ ਖਜੂਰਾਂ ਹਨ,) ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਅਨਾਜ ਦੀ, ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਖੇ, ਇਤਨੀ ਬੁਤਾਇਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਉਥੋਂ ਵਾਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਾਲ਼ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੀ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਲੋਕ, ਮਹਿੰਗ ਦੋ ਬਲਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋਰਨਾਂ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਐਥੇ ਹੁੰਦੇ; ਸਗੋਂ ਅਨਾਜ ਬੇਚਕੇ ਪਨਮਾਨ ਬਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਗੰਨਾ ਅਰ ਕੁਪਾਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੀਜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਗੁੜ, ਸੱਕਰ, ਸੁਪੈਦ ਰੰਗ, ਅੱਤ ਮਜੇਦਾਰ ਅਰ ਉਮਦਾ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਬੁਪਾਰੀ ਕਾਬੁਲ, ਕਸਮੀਰ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

The Minor Streams.

ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਖੇ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਸਭ ਛੱਤੀ ਨਹਿਰਾਂ ਅਰ ਬੇਈਆਂ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਛੱਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਚੌਥੀ ਤਾ

ਸਦਾ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਜੋ ਵਡੀਆਂ ਹਨ, ਤਿਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਈਆਂ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਹ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਸੋ ਕਾਲੀ ਬੇਈ ਸਦਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਸਤਲੁਜ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਉਹ ਨੂੰ ਚਿੱਟੀ ਬੇਈ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਵਡੀ ਭਯਾਲਕ ਬੇਈ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਚੀਕੁਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਸਬਬ, ਘਾਟ ਛੁੱਟ ਹਰ ਜਾਗਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕੀਦਾ। ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਬੇਈਆਂ, ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਤਦ ਬੇੜੀ ਬਾਝ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕੀਦਾ। ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਨਹਿਰਾਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ, ਜਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਹੜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਨਾਂ ਤੇ ਬੀ ਲੰਘਲਾ ਐਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਫੇਰ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਰੇਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ॥

The Extent of the Jalandhar Doab.

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ, ਸਾਰਾ ਅਠਾਹਟ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ। ਵੈਰੇਵਾਲ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਜੋ ਬਿਆਹ ਦਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਹੈ, ਫਿਰ ਲੋਰ ਤੀਕਰ, ਜੋ ਸਤਲੁਜ ਦਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਹੈ, ਕੁੱਲ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਹੈ ॥

THE TOWNS OF THE JALANDHAR DOAB.

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪਿੰਡ, ਅਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਤਾ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਸਾਰਾ ਸੱਠ ਮਹਾਲ ਹੈ; ਅਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜਿਮੀਨਾਂ, ਅਰ ਸਾਮੀਆਂ, ਅਰ ਰੋਕੁੜ, ਅਰ ਕਿਲਿਆਂ, ਅਰ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਗੋਤਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬੇਰਵਾ, ਆਈਨ ਅਕਬਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚ ਬਾਜ਼ਿਆਂ

ਨਗਰਾਂ ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਬੇਰਵਾ, ਜੋ ਹੁਲ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

Sultānpur.

ਕਸਬਾ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਦਿਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਖੇ, ਇਹ ਸਹਿਰ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਸਰਾਫਾਂ ਅਰ ਹੋਰ ਕੋਮਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਾ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਨਿਕੜੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕਈ ਚਿਰ ਰਿਹਾ ਸਾ; ਇਸ ਲਈ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਸਨ; ਹੁਲ ਸਾਰਾ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਪਰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਹਵੇਲੀਆਂ ਅਰ ਘਰ ਅਜੇ ਬੀ ਹਨ, ਅਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਅਰ ਦਰਵੱਜਾ ਕੁਛ ਬੀ ਹੈ ਨਹੀਂ; ਅਗਲੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੱਕੀ ਸਰਾਂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੋਕ ਬਜਾਰੂ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ । ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਬੈਠਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਉਹੋ ਸਰਾਂ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਪਾਲੀ ਦੀ ਨਹਿਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਾਲੀ ਬੇਈਂ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਉਸ ਪੁਰ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਪੱਕੇ ਪੁਲ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਹੁਲ ਉਹ ਦੋਨੇ ਟੁੱਟ ਛੁੱਟ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ । ਬਿਆਹ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਸੱਤ ਕੋਹ ਦੱਖਲ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਲਤੇ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਦਰਿਆਉ ਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

Bái kī Talwandī.

ਗਾਇ ਸੁਲਤਾਨ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚੌਧਰੀ ਕਾਦਰਬਖਸ਼ ਦੇ ਰਹਿਲ ਨਾਲ, ਜੋ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦਾ ਦਿਵਾਨ ਸਾ, ਸਹਿਰ ਵਰਗੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਹਵੇ-

ਲੀਆਂ ਅਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਪੱਕੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਸਹਿਰਪ-
ਨਾਹ, ਸਭ ਕੁਛ ਬਲ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਪਰ ਚੋਧਰੀ ਦੇ ਮਰਨੇ
ਪਿਛੇ ਫੇਰ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਈ ॥

Sekhúpur.

ਸੇਖੂਪੁਰ, ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਹਟਿ-
ਆ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਪੱਕੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸੀਆਂ; ਅਤੇ ਸੇਖੂ-
ਪੁਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੁਦਾ ਪਰਗਣਾ ਸਾ; ਹੁਣ ਉੱਜੜ ਪਿਆ
ਹੈ, ਨਿਰੇ ਬੁਹੜੇ ਨਿਰੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹੋ ਉੱਜੜ-
ਕੇ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਸਿਆ ਹੈ ॥

Kapúrthala.

ਕਪੂਰਥਲਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੇਖੂਪੁਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗ-
ਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਦੀ ਪਹਿਲ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਨਿ-
ਮੀਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਾਗ ਠਾਲੇ-
ਮੀਰ ਬਲ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਰਾਇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਬੇਮੀ
ਰਾਜਪੂਤ ਇਸੀ ਜਿਲੇ ਦਾ, ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਪਿਛ-
ਲੇ ਪੱਖ ਵਿਖੇ, ਫੌਜਾਂਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਇਸੀ ਕਪੂਰ-
ਥਲੇ ਵਿਚ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਅਤੇ
ਇਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਦਾ ਮੁਲਖ ਮੁਲਤਾਨਪੁਰ ਤੀਕਰ, ਆਪਣੇ ਵੱਸ
ਵਿਚ ਲਿਆਇਆ। ਹੋਰ ਗਲਾਂ ਤਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਪਰ ਉਹ ਸੁਰਮ-
ਗਤੀ ਅਰ ਦਾਤਾਰੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਸਹੂਰ ਸੀ; ਇਸੀ ਕਰ-
ਕੇ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਦੇ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਬਹੁਤੇ ਰਾਇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਪਾਹ ਆਕੇ ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਏ; ਅਤੇ
ਉਹ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਇਨਾਮ ਕਿਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।
ਅਤੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਇਕ ਸਹਿਰ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰ-
ਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਵਿਚ ਆਲ ਬਸੇ। ਜਾਂ ਜੱਸਾਸਿੰਘ ਆਹ-

ਲੁਵਾਲੀਆ ਮੁਲਖ ਲੈਲ ਦਾ ਦਾਜਾ ਕਰਕੇ ਉਠਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਰਾਇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਕੋਲੋਂ ਲੜਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਖੁਲ੍ਹ ਲਿਆ। ਅਤੇ ਹੁਲ ਉਹ ਸਹਿਰ, ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਸ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਇਕ ਪੱਕਾ ਉਮਦਾ ਬਾਗ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬੀ ਵਡੇ ਵਡੇ ਮਹਿਲ ਬਲਵਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਮਊ ਦੇ ਘਾਟੋਂ ਬੀਹ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Kartárpur.

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਹਿਰ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪੱਕਾ, ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਵਡੀਆਂ ਸੁਹਲੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨਗੀਆਂ; ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦਰਸਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪੱਕਾ ਬਾਗ ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਅਰ ਦੇ ਕੱਚੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਹੁਲ ਤੀਕ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਹੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਕੋਲ ਹੈ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਪੰਜੀ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Jalandhar.

ਜਲੰਧਰ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਦੀਮ ਤੇ ਲਾਕੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਸੀ। ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਲਾਕੇ ਅਸਰਾਫਾਂ ਅਰ ਆਲਮਾਂ ਅਰ ਭਲੇ ਮਾਲਸਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਬਾਗ, ਅਰ ਬਹੁਤ ਪੱਕੇ ਮਕਬਰੇ ਸਨ; ਹੁਲ

ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਢੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ, ਜੋ ਹਾ-
ਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ
ਵਿੱਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਛਾਈਕੁ ਹਜਾਰ ਹੋਲਗੀ-
ਆਂ । ਅਤੇ ਬਰੀਕ ਕਪੜੇ ਅਰ ਹੋਰ ਬਸਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬਿਕ-
ਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਕਰਸਾਲਾਂ
ਦੇ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਜੋ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਸਹਿਰ ਜਿਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉ-
ਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਬਸਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਤਿਨਾਂ
ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਵਸਕੀਲ ਬਹੁਤੇ ਬਰੱਕੀ ਪਠਾਲ ਹਨ । ਇਸ
ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਬਾਗ ਹਨ, ਅਰ ਉਥੇ
ਦੇ ਅੰਬ ਬਹੁਤ ਮਿਠੇ ਅਰ ਮਜੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਪਰਗਲੇ
ਵਿਖੇ ਹਰਟ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੱਲਦੇ ਹਨ; ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ
ਬੀਹ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਬੀ ਬੀਹ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Aláulpur.

ਅਲਾਉਲਪੁਰ ਪਠਾਲਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਹ ਅਲਾਉਲਖਾਂ
ਦੇ ਬਾਪ ਦਲਾਉਰਖਾਂ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਦ-
ਲਾਉਰਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਉਂ
ਪੁਰ ਰੱਖਿਆ ਸਾ । ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ
ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵਡੀਆਂ ਸੁਹੁਲੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਪਠਾਲਾਂ
ਦੀਆਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਪ-
ਠਾਲਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਫੌਜਾਂਵਾਲੇ ਸਨ । ਪਰ ਜਾਂ
ਰਜਬਲੀਖਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਬਾਰੀ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ
ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਉਹ ਸਹਿਰ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਜੋਰ ਨਾਲ ਖੁਹ ਲਿ-
ਆ, ਅਰ ਉਹ ਬਿਚਾਰਾ ਲਹੌਰ ਵਿਖੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਲਸਕਰ
ਵਿਚ ਵਡੀ ਖੁਆਰੀ ਨਾਲ ਮਰ ਗਿਆ ॥

Siámehurási.

ਸਿਆਮਚੁਰਾਸੀ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਕਸਬਾ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ । ਉਹ ਦੀਆਂ ਬਾਜੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਕੱਚੀਆਂ, ਅਰ ਬੁਹੜੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਸੀਕੁ ਹੱਟਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ । ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਵਾਰੇ ਵਿਖੇ, ਇਸ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਅਬਦੁਲਨਬੀ ਨਾਮੇ ਇਕ ਵਡਾ ਈਸ਼ੁਰਪੂਜਕ ਪੁਰਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਹ ਮੂੰਢੇਂ ਹਿੰਦੂ ਥਾ; ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਕੇ ਕਿਸੇ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ, ਅਰ ਉਹ ਦੀ ਦਯਾ ਨਾਲ ਫਕੀਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਲਿਖੇ ਪੜ੍ਹੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਅਰਬੀ ਦੀਆਂ ਬੈਤਾਂ ਬਲਾਉਲ ਲਗ ਪਿਆ; ਅਤੇ ਉਨ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਬੇਦਾਂਤ ਦੀ ਬਾਬਤ ਬੀ ਆਖੀਆਂ ਹਨ । ਉਹ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਸਹਿਰੇਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਚੇ ਹੈ; ਉਹ ਕਦੇ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਕਦੇ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਭਰਕੇ ਵਹਿ ਭੁਰਦਾ ਹੈ ॥

Tándá.

ਟਾਂਡਾ ਇਕ ਸਹਿਰ ਪਠਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਥੇ ਪੱਕੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਹਨ । ਅਗੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਬੀ ਪਠਾਨਾਂ ਹੀ ਦੇ ਹੇਠ ਸੀ, ਪਰ ਬਾਰਾਂ ਸੌ ਤੀਹ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ, ਜੋਧਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਏ ਨੇ ਯੂਨੁਸਖਾਂ ਪਠਾਨ ਨੂੰ, ਜੋ ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸਾ, ਪਕੜ ਲਿਆ; ਅਰ ਉਹ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਸ ਥੋਂ ਖੁਰ ਲਿਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਪਠਾਨ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ । ਹੁਲ ਉਹ

ਸਹਿਰ ਸਰਕਾਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਇਰ-
ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਅਰ ਚੜ੍ਹਦੇ
ਰੁਕ ਇਕ ਪਾਲੀ ਦਾ ਨਲਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਹੁਤਾ ਬਹੁ-
ਤਾ ਪਾਲੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਉਥੋਂ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਸੱਤ
ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਚੌਤੀ ਕੋਹ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇ-
ੜੇ ਹੀ ਹੋਰ ਦੋ ਸਹਿਰ ਕੋਹ ਕੋਹ ਦੇ ਸੰਨ ਪੁਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਇਕ
ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਹਿਯਾਪੁਰ, ਜੋ ਨਬਾਬ ਖਾਨਬਹਾਦਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂ-
ਬੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉਪਰ ਬਸਾਇਆ ਸੀ; ਅਤੇ
ਉਹ ਦੋ ਪੁੱਤ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਹਿਯਾਖਾਂ ਥਾ । ਅਰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨਾਉਂ
ਉੜਮੁੜ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ
ਪੱਕੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੋ ਗਿਰਦੇ ਬਹੁਤ ਨਹਿਰਾਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ,
ਅਰ ਇਹ ਦੋ ਪਾਹ ਜਾਨਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਹੈ ॥

Jájá.

ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਗੁੰਮਜ ਹੈ, ਅਰ ਉਸ ਗੁੰਮਜ ਦੇ ਗਭੇ
ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਇਕ ਪੱਥਰ ਗਡਕੇ ਉਸ ਪੁਰ ਸਾਹ ਮਰਦਾਂ ਮੂਰਤ-
ਜਾਅਲੀ ਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਤਲੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ
ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

Jattpurá

ਜੱਟਪੁਰਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਜ-
ਪੂਤਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਹੈ । ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸੱਠ
ਖੇੜਾ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਲਗਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਹੁਲ
ਸਭ ਉਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਬਹੁਤੇ ਜਿਹੇ ਘਰਾਂ ਅਰ ਇਕ ਕਿਲੇ ਤੇ
ਬਾਝ, ਜੋ ਇਕ ਟਿੱਬੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਛ ਅਬਾਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ।
ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਜੋ ਹੁਲ ਉਥੋਂ ਸੱਤਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਹੈ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ,
ਜੋ ਅਗੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਚਲਦੀ ਸੀ ॥

Dasúhá.

ਦਸੂਹਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਕੀ ਕੱਚੀ ਰਲੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਪਾਂਡੂਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਲੇ ਕਰਕੇ ਬੈਰਾਨ ਹੋਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਥਾ; ਫੇਰ ਸਮਾ ਪਾਕੇ ਬਸ ਪਿਆ। ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਖਾਗਾ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਦੀਆਂ ਦੋਕੂ ਸੇ ਹੱਟਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ; ਸਹਿਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੀ ਬਾਹੀ ਤਾ ਸਹਿਰ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਫੀਲਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੇ ਬੁਰਜ ਹਨ, ਬਾਹਰਦਿਓਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਛਾਬ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਦੇ ਸੁੰਬ ਫੁਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਬਾਹਰ, ਦਸਾਂ ਬਾਹਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਫੇਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵਡਾ ਛੰਡ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਆਪੇ ਆਪ ਪਾਲੀ ਪਿਆ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ; ਕੀ ਜਾਲਯੇ ਉਥੋਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪੜ ਪਾਟਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕਾਹ ਬੇਲਾ ਬਹੁਤ ਫੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਸੀਂਹ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗ ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਲੋਕ, ਖੁੰਡਲ ਅਰ ਸੀਹਾਂ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਉਥੋਂ ਵੱਡੇ ਐਖ ਨਾਲ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਚਾਉਲ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕ ਅਰ ਖੁਸਬੇਦਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਤਰਾਂ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਬੀ ਉਗਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਲਬ ਬੀ ਪਾਲੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਕੰਢੇ ਤਰਦੀ ਤਰਦੀ ਆ ਲਗਦੀ ਹੈ; ਭਾਵੇਂ ਸਚਮੁਚ ਦੀ ਸਾਲਬ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਰੰਗ ਅਰ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅ-

ਭੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ ਪਾਲੀ ਵਿਚ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਪ ਬੀ ਹਨ ॥

Mukerján.

ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਇਕ ਕੱਚਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਪੱਕਾ ਬੀ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੇ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਸੇਖਾਂ ਦੀ, ਅਰਥਾਤ ਅਵਾਲਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਕੋਮ ਦੀ ਮੂਹੀਂ ਅਮਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਹਨਫੀਏ ਨਾਲ, ਜੋ ਮੁਰਤਜਾ ਅਲੀ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ, ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਮ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਵਾਲ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਕਿ ਜਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਬੀ ਨੇ, ਕਾਫਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨੇ ਲਈ, ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬੁਜਰਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਹਰੀ ਬਾਤਨੀ ਕੁੰਮਕ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸੰਗ ਲਿਆਇਆ; ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਲਈ ਇਕ ਵਡਾ ਸਾਗ ਤੰਬੂ, ਜਿਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਐਵਾਨ ਸਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ । ਜਾਂ ਉਹ ਲੋਕ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰੇ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕ, ਪਤੇ ਅਰ ਪਛਾਲ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸੀ ਤੰਬੂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਬੁਲਾਉਲ ਲਗ ਪਏ; ਤਦ ਤੇ ਲੈਕੇ ਇਹ ਨਾਉਂ, ਅਰਥਾਤ ਆਵਾਲ, ਇਸ ਕੋਮ ਉਪਰ ਹੁਲ ਤੀਕਰ ਲਗਦਾ ਚਲਾ ਆਇਆ; ਪਰ ਹੁਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਇਸ ਕੋਮ ਨੂੰ ਅਵਾਲ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਖੇੜੇ ਅਰ ਪਿੰਡ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ, ਜਿਹਲਮ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਉਗਰ ਪਾਰ ਸੈਕੜੇ, ਬਲਕ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਨ । ਜੋ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਬੀ, ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੇੜੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਇਥੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ । ਕਸਬੇ ਜਲੰਧਰ ਅਰ ਲੁਏਹਾਲੇ ਦੇ ਲਾਂਭ ਛਾਂਭ ਬੀ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੇੜੇ ਹਨ । ਕਿੱਸਾ ਕੋਤਾ, ਇਹ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋ-

ਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸਾ; ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਦੇ ਜਿਮੀ-
ਦਾਰਾਂ ਤੇ ਜੋ ਅਛੇ ਅਛੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਬਲਿ ਆਏ, ਉਸ ਦੇ
ਬਦਲੇ ਉਹ ਲੋਕ ਵਡੇ ਮਗਤਬੇ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਅਤੇ ਝੰਡੇ, ਨੈ-
ਬਤ, ਅਰ ਫੌਜਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ
ਉਥੇ ਕਠੇ ਆਲ ਹੋਏ, ਅਰ ਸਹਿਰ ਬਸ ਪਿਆ। ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ
ਦੀ ਪਹਿਲ ਵਿਚ ਜਾਂ ਰਾਜਗਰਦੀ ਪਈ, ਤਾਂ ਉਸ ਜਿਲੇ ਦੀ ਜਾ-
ਕਮੀ ਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਈ। ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕ, ਉਨ੍ਹਾਂ
ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਜੋ ਘਨੱਯੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਕਈ ਬਾਰ ਲੜੇ; ਓੜ੍ਹਕ,
ਜਮਾਨੇ ਦੀ ਗਰਦਸ ਦੇ ਸਬਬ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ, ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥੀਂ
ਕੈਦ ਵਿਚ ਮਰ ਗਏ, ਅਤੇ ਕਈ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਅਰ ਇਹ ਮੁਲਖ
ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਲੱਗਾ। ਤਦ ਸਰਦਾਰ ਜੈਸਿੰਘ ਨੈ ਮੁ-
ਕੇਰੀਆਂ ਲੈ ਲਈਆਂ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ
ਅੱਧ ਕੋਹ ਪੂਰ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੜੀ, ਜੋ ਅਵਾਲਾਂ ਦੀ ਬਲਾ-
ਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੈਸਿੰਘ ਨੈ ਉਹ ਨੂੰ ਫੇਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪੱਕੀ ਅਰ
ਮਜਬੂਤ ਕਰਕੇ ਬਲਾਇਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਸਫੀਲ ਛੇ ਗਜ ਤੇ
ਬੀ ਚੌੜੀ ਬਲਾਕੇ ਉਹ ਦਾ ਅਟੱਲਗੜ ਨਾਉਂ ਪਰਿਆ। ਅ-
ਤੇ ਉਹ ਦੀ ਨੇਹੁੰ ਸਦਾਕੋਰ ਨੈ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ
ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਲਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ
ਲਾਇਆ। ਹੁਲ ਉਹ ਬੀ ਬੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ
ਸਨ ੧੨੩੬ ਬਾਰਾਂ ਮੈ ਛੱਤੀ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ
ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਰਾਲੀ ਸਦਾਕੋਰ ਤੇ ਮੁਲਖ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਅ-
ਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਕੈਦ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਰਾਲੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਤੋਲਕਾ
ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਸਲੇ, ਉਹ ਦੇ ਦੇਹਤੇ ਮੇਰਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ।
ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਿਲੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਪਥਰੈਲੀ
ਹੈ; ਅਤੇ ਲੋਕ ਧਾੜਵੀ ਅਰ ਕਠਲਮਨ ਹਨ। ਅਤੇ ਬਿਆਹ

ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਉਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਤਿੰਨਾਂ ਜਾ ਚਉਰੁ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਸੱਨ ਉਪੁਰ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ॥

Hájipur and Buddháwar.

ਹਾਜੀਪੁਰ ਅਰ ਬੁਢਾਵੜ, ਪਾਹੋਪਾਹ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਸੱਨ ਪੁਰ ਹਨ; ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਚਾਰ ਜਾ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੇ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੈਕ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਤੇ ਇਕ ਵਡਾ ਨਲਾ ਫਟਕੇ, ਬੁਢੇਵੜ ਦੀ ਬਸੇਂ ਵਿਚੀਂ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਥੀਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕੂਹਲਾਂ ਕੱਟਕੇ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਦੀ ਜ਼ਿਮੀਨ ਵਿਚ ਚਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਜਦ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੋੜ ਬਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਪੇ ਆਪਲੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਉਨਾਂ ਕੂਹਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਲੀ ਦੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਈ ਘਰਾਟ ਉਸ ਨਲੇ ਪੁਰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਹਾੜ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਉਹ ਧਰਤੀ ਵਡੀ ਸੁਹਾਉਲੀ ਅਰ ਸੈਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਨਹਿਰਾਂ ਅਰ ਕੂਹਲਾਂ ਅਰ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਬੁਝਾਇਤ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਹਰਿਆਈ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਕਸਮੀਰ ਚੇਤੇ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮੁਲਖ ਕੰਢੀ ਦਾ ਮੁਲਖ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਾਜੀਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਚੜਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਨਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਥੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਦੇਕੁ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ, ਤਲਵਾੜੇ ਦੇ ਘਾਟੋਂ, ਹਾਜੀਪੁਰ ਤੇ ਅੱਠ ਕੋਹ, ਅਰ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਪੰਜਾਹ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Husiárpur. (Urdú, Hoshyárpur.) &c.

ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ, ਅਰ ਹਰਿਆਲਾ, ਅਰ ਭੁੰਗਾ, ਅਰ ਬਹਾਦਰਨਗਰ, ਅਰ ਬਜਵਾੜਾ, ਏਹ ਸਹਿਰ ਕੋਲੋਕੋਲ ਹਨ। ਉਨਾਂ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਕੀ ਕੱਚੀ ਦੇਹਾਂ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਅਛੇ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਧਰਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤਰ ਅਰ ਹਰੀ, ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਪਹਾੜ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ, ਉਸ

ਮੁਲਖ ਵਿਖੇ ਨਹਿਰਾਂ ਅਰ ਕੂਹਲਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਕੁੰਗੂ ਵਰਗਾ ਨਿਰ-
ਮਲ ਹੈ; ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਗਿਲਤੀਓਂ ਬਾਹਰੇ
ਹਨ; ਸਭ ਤੇ ਵਧੀਕ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਤਾ ਇਤਨੇ ਹਨ, ਜੋ ਗਿਲ-
ਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ; ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਿੱਠੇ ਅਰ
ਸੁਆਦਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਦੁਆਬਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰਥੇ
ਉਹੇ ਜਿਹੇ ਘੱਟ ਲਭਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਸਹੂਰ
ਅਰ ਵਡਾ, ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਸਿਆਰਖਾਂ ਦਾ
ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ,
ਅਰ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਜੱਟਾਂ ਨੇ ਸੈ ਹਨ; ਅਰ ਬਜਾਰਾਂ ਵਿਚ
ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਫਰਸ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਤੇ
ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸੁਪੇਦ ਬਰੀਕ ਕੱਪੜਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਖੁਲੀਦਾ
ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰੀਸਾਫ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੇ
ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਖਰੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ
ਇਕ ਚੋ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਾੜਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਬਜਵਾੜਾ ਨੇੜੇ
ਹੀ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਵਿਚ ਹੈ; ਉਹ ਅਗਲੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਇਕ
ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਜਾਇਆ ਹੈ; ਹੁਲ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ
ਹੈ । ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ, ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਕੋਟੋਚ
ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਸ ਕਿਲੇ
ਦੇ ਛੇ ਬੁਰਜ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਦੇ ਖੂਹੇ ਹਨ । ਬਿਆਹ ਨਦੀ
ਇਸ ਕਿਲੇ ਤੇ ਬਾਈ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਬੱਤੀ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Máhalpur.

ਮਾਹਲਪੁਰ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਦੀ ਬਰੋਬਰ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਜਿਮੀਨ
ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਚੋਖੀ ਅਰ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਅਰ ਅੰਬਾਂ
ਦੇ ਬੂਟੇ ਅੰਤ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਰ ਜਾਤ ਦਾ ਅਨਾਜ, ਅਰ
ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਕਮਾਦ ਉਥੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੇ

ਨਲੇ ਵਗਦੇ ਹਨ । ਉਥੇ ਖੇਤੀ ਬਰਖਾ ਨਾਲ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ
ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਚੜ੍ਹਸ ਨਾਲ਼ ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ; ਉਥੋਂ ਸਤਲੁਜ ਦਾ
ਦਰਿਆਉ ਉੱਨੀ, ਅਰ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਬੱਤੀ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ
ਇਕ ਸੌ ਸਤਾਈ ਪਿੰਡ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਹਨ ॥

Garhsānkar.

ਗੜ੍ਹਸਾਂਕਰ, ਮਾਹਲਪੁਰ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜੋ
ਉੱਚੀ ਘਾਟੀ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕਿਧਰੇ ਪੱਕੀ,
ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸੌਕੁ ਹੋਲਗੀਆਂ ।
ਅਤੇ ਚਿੱਟੀ ਬੇਈਂ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਇਸ ਨਗਰ ਤੇ ਨੇੜੇ ਦੁਹੁੰ ਕੋਹਾਂ
ਪੁਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਬਸੇਂ ਦੇ ਲਾਗ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਉਸ ਬੇਈਂ ਪੁਰ ਇਕ
ਪੱਕਾ ਪੁਲ਼ ਸਾ; ਹੁਲ ਉਹ ਦੇ ਦਰਵਜ਼ੇ ਪੁਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ; ਬੇਈਂ
ਦਾ ਪਾਲੀ ਉਹ ਦੇ ਕੋਲ਼ਦਿਓਂ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਗੜ੍ਹਸਾਂਕਰ ਤੇ
ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਚਾਲੀ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Ráhon.

ਰਾਹੋਂ ਇਕ ਪੱਕਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਚੇ ਤੱਲੇ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ;
ਉਹ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਜਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਫਰਸ ਬੰਨਿ-
ਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਹੱਟਾਂ ਛੋਕੁ ਸੌ ਹਨ । ਅਤੇ ਉਸ ਸ-
ਹਿਰ ਵਿਚ ਗਾਹੜਾ ਕੱਪੜਾ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਬਾਫਤਾ, ਜਾ ਘਾਟੀ ਕਰਿੰ-
ਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗਾ ਬੁਲੀਦਾ ਹੈ । ਉਥੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪੱਕਾ,
ਅਰ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਬੀ ਪੱਕੀ
ਸੀ, ਪਰ ਹੁਲ ਫੈਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੂਹਾਂ ਦੇ ਪਾਲੀ ਦੀ ਡੂੰਘਿ-
ਆਈ ਜੋ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹਨ, ਪੱਚੀ ਗਜ਼ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ
ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਤੇ ਬੀ ਵਧੀਕ ਹੈ; ਪਰ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦਸਾਂ
ਬਾਹਰਾਂ ਗਜ਼ਾਂ ਉਪੁਰ ਮਿੱਠਾ ਪਾਲੀ ਨਿਕਲਿ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਅ-

ਤੇ ਹਾੜੀ ਸਾਉਲੀ ਨੂੰ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਅਨਾਜ, ਅਤੇ ਕਮਾਦ, ਅਰ ਕੁਪਾਹ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ॥

Philaur.

ਫਿਲੌਰ, ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਢਾਹੇ ਪੁਰ, ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਲਹੌਰ ਦਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਬੀ ਉਸੇ ਪੱਤਲ ਹੈ । ਅਗਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ ਇਹ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਗਇਆ ਹੈ; ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰਪਾੜ ਦੇ ਸਬਬ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਸਾਹਬਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਉਗਰਲੇ ਕੰਢੇ ਲੁਢੇਗਲੇ ਵਿਚ ਆਕੇ ਛਾਉਲੀ ਪਾਈ, ਅਤੇ ਵਡਾ ਪੱਕਾ ਅਰ ਮਜਬੂਤ ਕਿਲਾ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਲ-ਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਬੀ ਉਹ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਫਿਲੌਰ ਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਬਹਾਲੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਲਖ ਦਾ ਖੰਨਾ ਠਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਅਰ ਪੱਕੀ ਖਾਈ ਬਣਵਾਕੇ ਉਹ ਨੂੰ ਕਿਲਾ ਠਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਸੱਤ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਉਥੇ ਸਦਾ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੀ । ਹੁਣ ਕਿਲੇ ਦੇ ਪਾਹਰੂਆਂ ਅਰ ਕਾਰਦਾਰਾਂ ਛੁੱਟ, ਉਥੇ ਹੋਰ ਫੌਜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ; ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੁਛ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਫੌਜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਜਾਂ ਫੌਜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਰੋਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਹੱਟਾਂ ਦੇਕੁ ਸੇ ਤੀਕੁਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ॥

Talan.

ਤਲਵਲ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਵਿਚ ਹੈ । ਜਾਂ ਨਾਦਰਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਨੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਆਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਨੂੰ ਹੇਠ ਉਪਰ ਕਰ ਸਿਟਿਆ, ਅਤੇ ਹਰ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ

ਠਾਲੇਮੀਰ ਬਲ ਬੈਠਾ; ਤਾਂ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਅਨਾਇਤਖਾਂ ਨਾਮੇ ਜਿਮੀਦਾਰ ਫੌਜਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗਰਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਹ ਦੇ ਹੱਥ ਲਗ ਗਿਆ । ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੌਰੰਗਖਾਂ ਨੇ ਉਹ ਦੀ ਗੱਦੀ ਸਮਝਾਲੀ । ਨੌਰੰਗਖਾਂ, ਨਬਾਬ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਨਮਾਨ ਅਰ ਫੌਜਵਾਲਾ ਥਾ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਘਾਟ ਉਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਨ । ਉਸ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਦਾ ਪੋਤਾ ਮਮੂਦਖਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜਾਗਾ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਸਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ; ਓੜਕ ਜਾਂ ਉਹ ਦੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਆਏ, ਅਤੇ ਫੌਜ ਹਾਰ ਗਈ, ਤਾਂ ਤਲਵਲ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਮੁਲਖ ਉਹ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ; ਬਲਕ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ਅੱਧਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ । ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸਬਾਜਖਾਂ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ, ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ । ਹੁਲ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸੁਲਤਾਨਖਾਂ ਉਥੋਂ ਉੱਜੜਕੇ ਨੂਰਮਹਿਲ ਦੀ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਉਥੇ ਹੋਰ ਰਈਅਤ ਵਾਂਗੂੰ ਸਪਾਹਪੁਲੇ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਕੇ ਵਖਤ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸਹਿਰ, ਅਰਥਾਤ ਤਲਵਲ, ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥

Núr Mahil.

ਕਸਬਾ ਨੂਰਸਰਾਂ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਨੂਰਮਹਿਲ ਦੀ ਸਰਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਤੇ ਸੁਦਾਗਰਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਲਈ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਰਾਂ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਤਖਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ; ਅਤੇ

ਕਿਸੇ ਕਬੀਸਰ ਨੈ ਉਸ ਸਰਾਂ ਦੇ ਬੂਰੇ ਪੁਰ ਉਹ ਦੇ ਬਲਨੇ ਦੀ
ਬਾਬਤ ਇਹ ਤੁਕ ਉਕਰ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਹੈ ॥

آباد شد ز نورجهاں بیگم ایں سراى

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਸਰਾਂ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦੀ
ਅਬਾਦ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਮਮੂਦਖਾਂ ਤਲਵਲੋ-
ਏ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਲੈ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਰਾਂ ਨੂੰ
ਕਿਲਾ ਚੱਕ ਠਰਾਇਆ । ਹੁਲ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂ-
ਵਾਲੀਏ ਦੇ ਪਿਛੇ, ਇਹ ਸਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ
ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ; ਉਨ ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਰ ਪੱਥਰ ਦੇ
ਤਖਤੇ ਉਥੋਂ ਲਗਾਕੇ, ਅਮਰਿਤਸਰ, ਰਾਮ ਬਾਗ ਵਿਚ ਰਖਵਾ ਲਏ
ਹਨ । ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ, ਅਰ
ਬਹੁਤੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਹਨ । ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸਾਢੇਕੁ ਤਿੰਨ
ਸੌ ਹੋਲਗੀਆਂ । ਅਤੇ ਸਾਹਮਲੂਕ ਹੱਕਾਨੀ ਦੀ ਕਬਰ, ਜੋ ਮ-
ਬੂਬਸੁਬਹਾਨੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰ-
ਦਰਵਾਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਖੂਜ
ਵਿਚ, ਸਾਹਫਤੇਅਲੀ ਸਾਹਬ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ; ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਦੂਰੋਂ
ਨੇੜਿਓਂ ਉਥੇ ਦਰਸਲ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਾੜ ਦੇ ਮਹੀਨੇ
ਉਥੇ ਵਡਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਸਲੇ ਪਾਸਲੇ ਸਹਿਰਾਂ ਦੇ
ਲੋਕ, ਸਭ ਉਥੇ ਆਲ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

Mahitpur and Nakodar.

ਮਹਿਤਪੁਰ ਅਰ ਨਕੋਦਰ, ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ,
ਪੱਕੀ ਕੱਚੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਹੈ; ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ
ਹੱਟਾਂ ਸੌ ਸੌ ਤੇ ਵਧੀਕ ਹੋਲਗੀਆਂ । ਮਹਿਤਪੁਰ ਪਠਾਨਾਂ ਦਾ,
ਅਤੇ ਨਕੋਦਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ ॥

Hádíábád, Phagwára, &c.

ਹਾਦੀਆਬਾਦ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਹਦਯਾਬਾਦ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਗਵਾੜਾ, ਦੋਵੇਂ ਸਹਿਰ ਕੋਲੋਂ ਕੋਲ ਇਕ ਕੋਹ ਦੀ ਬਿੱਥ ਉਂਪੁਰ ਹਨ । ਹਾਦੀਆਬਾਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲ ਵਿਚ ਫੌਜਵਾਲੇ ਹੋਕੇ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਕਈਆਂ ਗਰਾਵਾਂ ਸਲੇ ਆਪਲੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ । ਅਤੇ ਫਗਵਾੜਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਚਗੱਤੇ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹਗਰਦੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ, ਸਰਦਾਰ ਫਤੇ-ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਤੇ ਅੱਗੇ, ਵਡੀ ਟੋਲਤ ਹਸਮਤ ਵਾਲੇ ਸਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਦੀ ਝੜਾਈ ਵਿਚ ਉਥੇ ਦੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਹ ਪਾਕੇ ਅਤੇ ਨਜਰਾਨਾ ਦੇਕੇ, ਆਪਲਾ ਸਹਿਰ ਬਚਾ ਰਖਿਆ ਸਾ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਉਹ ਨੂੰ ਆਕੀ ਠਾਲਾ ਜਾਲਕੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਆ ਬਸੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਬਸਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸੇ; ਹੁਲ ਬੀ ਉਥੇ ਚਾਰਕੁ ਸੇ ਪੱਕੀ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਪੱਕੇ ਬਾਗ ਅਜਾਂ ਤੀਕੁਰ ਮਜ਼੍ਹਦ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਪਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਬਹੁ-ਜ਼ਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਬਹੁਤ । ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਸਾਰਾ ਅ-ਬਾਦ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਅਰੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਦੇਕੁ ਸੇ ਹੋਲਗੇ, (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਕੁ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ;) ਪਰ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਪਿੰਡ ਗਿਲਤੀਓਂ ਬਾਹਰ ਹਨ । ਹਾਜ਼ੋਪੁਰੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਤਲਵਾ-ਜ਼ਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਗਰਾਉਂ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਉਂਪੁਰਲੇ ਰੁਕ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਲਬਾਹਾਰ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਉਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੱਧਰੀ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚ-

ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਛਰਹਾ ਦਰਿਆਉਂ ਅੱਡ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਉਹ ਦਾ ਪਾੜਾ ਅਤੇ ਤੇਜੀ ਦਰਿਆਉਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ; ਫੇਰ ਨੌਸਹਿਰੇ ਦੇ ਘਾਟ ਦੇ ਬਰੇਬਰ ਦਰਿਆਉਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਹੋ ਚਲਦਾ ਹੈ । ਨੌਸਹਿਰੇ ਦਾ ਘਾਟ ਸਾਰੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਉੱਘਾ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੋ ਦੋਹਾਂ ਕੰਢਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿਮੀਨ ਵਡੀ ਪੱਕੀ ਹੈ; ਉਸ ਘਾਟ ਦਰਿਆਉਂ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਕਦੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਉਛਲਿਆ । ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਾਂ ਇਰਾਨ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸੇ ਘਾਟ ਪੁਲ ਬੰਨਕੇ ਲੰਘਿਆ ਸਾ । ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪਹਾੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਹਨ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਖੇ ਵਡੀ ਅਬਾਦੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਮੁਲਖ ਬਸਦੇ, ਅਰ ਕਈ ਰਾਜੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਖ ਦੇ ਬੰਨੇ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਠਾਕੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਤੀਰਥ ਦੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਚੰਭੇ ਦੀਆਂ ਬਸਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਐਥੇ ਕਿਲੇ ਅਰ ਗੜ੍ਹ ਕੋਟ ਹਨ, ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ । ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਲਾ ਵਡਾ ਲੰਬਾ ਝੇੜਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਉਪਰੋਂ ਮੁੜਕੇ, ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ॥

THE SECOND, OR BARI' DOAB.

ਦੂਜਾ ਦੁਆਬਾ ਬਾਰੀ । ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਬਿਆਹ ਅਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਨੂੰ ਬਾਰੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਖਰ ਬਾ ਬਿਆਹ ਤੇ, ਅਤੇ ਰੀ ਰਾਵੀ ਤੇ ਲੈਕੇ ਜਾਂ ਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਬਾਰੀ ਬਣ ਗਿਆ; ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦੁਆਬਾ, ਜੋ ਦਰਿ-

ਆਉ ਬਿਆਹ ਅਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ । ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਆਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਲੰਬਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਬੇੜੀ ਦੀ ਡੋਲ ਦਾ ਹੈ; ਦੇਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਭੀੜਾ, ਅਤੇ ਗੱਭਿਓਂ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲਾ ਅਰ ਚੌੜਾ । ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਜ਼ਿਮੀਨ ਵੱਡੀ ਉੱਚੀ ਹੈ; ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਿਆਹ ਦਾ ਕੰਢਾ, ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਪਰਤੀ ਨਾਲੋਂ, ਸੋਕੁ ਗਜ ਉੱਚਾ ਹੋਊ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਲੇ ਛੁੱਟ, (ਜੋ ਸਹਿਰ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਪਾਹ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਆਹੰਦੇ ਹਨ,) ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਲਾ ਅਤੇ ਬੇਈਂ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਸੋ ਭੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਹ ਨਲਾ ਸੂਰੀਆਂ ਦੇ ਪਾਹ, ਜੋ ਪਠਾਨਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਹੈ, ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅੰਡ ਹੋਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਮਿਲ ਜਾਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਭੀਕੁਰ, ਚਾਲੀ ਕੋਹ ਹੋਊਗਾ ॥

ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਦੋ ਨਹਿਰਾਂ ਹਨ, ਕਿ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੀ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਗਈ ਹੈ, ਨਬਾਬ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਦੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਨਹਿਰ ਜੋ ਬਟਾਲੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਲੰਘਕੇ, ਪੱਟੀ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚੀਂ ਲੰਘਕੇ ਕਸੂਰ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਵਿਖੇ ਜਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ ਮਾਝਾ ਕਰਕੇ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਨੋ ਨਹਿਰਾਂ ਕਦੇ ਵਗਦੀਆਂ ਅਰ ਕਦੇ ਸੁੱਕੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਬਲਕ ਸਦਾ ਸੁੱਕੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਪਰ ਇਕ ਤਰਾਂ ਜਾਰੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬੇਲਦਾਰ ਨੌਕਰ ਰਖਕੇ ਸਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਰੱਖੇ । ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਮਾਧੋਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ, ਜੋ

ਸਾਹਪੁਰ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਨੀਚੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਨਿਕਲ-
ਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਥੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਬੇਹੁੜ ਦਾ ਬਿਰਛ
ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਨੀਚੇ ਪਾਲੀ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਜੁਦਾ ਹੋਕੇ ਇਕ ਵਡੇ
ਡੂੰਘੇ ਛੰਤ ਵਾਂਗੂ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਲੱਕੜੀਆਂ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ
ਬੰਨ ਮਾਰਕੇ ਨਹਿਰ ਦੀ ਖਾਡ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ; ਉਥੋਂ ਉਹ ਸਾਹ
ਨਹਿਰ ਛਾਹੇ ਪੁਰ ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੱਧ ਕੋਹ ਤੀਕਰ ਦਰਿਆਉ
ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਨਹਿਰ ਅਰ ਦਰਿਆਉ
ਦਾ ਬੀਚ, ਕਿਧਰਿਓਂ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਹੈ, ਅਰ ਕਿਧਰਿਓਂ ਤੀਰ
ਦੀ ਮਾਰ ਤੇ ਵਧੀਕ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਉਚੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਨਿਚਾਲ
ਵਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਉਥੋਂ ਕਸਬੇ ਸੁਜਾਲਪੁਰ ਦੇ ਕੋਲ ਪੱਛਮ ਰੁਕ
ਜਾਕੇ ਪਰਮਾਨੰਦ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਾਹ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ
ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਵੁਆਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀਆਂ
ਬਹੁਤ ਝੰਗੀਆਂ ਹਨ । ਅਤੇ ਉਸ ਗਰਾਉਂ ਦੇ ਪਾਹ ਇਕ ਵਡੀ
ਡੂੰਘੀ ਨਹਿਰ ਪਹਾੜੋਂ ਉਤਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਰੋਦਖਾਨਾ ਆਖਦੇ
ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬੁਹ-
ੜਾ । ਅਤੇ ਜਾਂ ਬਰਸਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਨਹਿਰ ਭਰ ਜਾਂ-
ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਤੇ ਪੱਛਮ ਵਲ ਬਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ
ਨਹਿਰ ਉੱਤਰ ਤੇ ਦੱਖਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੇ ਇਸ ਰੋਦਖਾਨੇ ਦੇ ਕੰਢੇ
ਉੱਪੜਦੀ ਹੈ; ਉਸ ਜਾਗਾ ਇਸ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀਆਂ
ਅਰ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਬੰਨ ਮਾਰਕੇ, ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਲੀ ਉਹ ਦੇ ਉੱਪਰ-
ਦਿਓਂ ਲੰਘਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਤੇ ਰੋਦਖਾਨੇ ਦਾ ਪਾ-
ਲੀ ਹੋਲੀਂ ਹੋਲੀਂ ਬੁਹੜਾ ਬੁਹੜਾ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੀਂ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਰ
ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਲੀ ਵਡਾ ਤੇਜ ਉਹ ਦੇ ਉਪਰਵੇਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ
ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਜਾਂ ਰੋਦਖਾਨੇ ਦਾ ਪਾਲੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੰਨ
ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਜਾਗਾ ਤੇ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਲੀ

ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਟੱਪਕੇ ਸਹਿਰ ਦੀਨਾਨਗਰ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਵਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਈ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਹਨ। ਉਥੋਂ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਵਿਚ ਸਹਿਰੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ; ਉਥੇ ਉਸ ਉਤੇ ਇਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਪੱਕਾ ਪੁਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਇਹ ਨਹਿਰ ਕਸਬੇ ਮਜੀਠੇ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਕੂਹਲ ਕੱਟਕੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ, ਸਨ ਬਾਰਾਂ ਸੇ ਅਠੱਤੀ ੧੨੩੮ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਇਹ ਸਾਰੀ ਨਹਿਰ ਉਪਰੋਂ ਮੋੜਕੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਹ ਦੇ ਵੇਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਰਾਹ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਬਾਹਰ, ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ, ਇਕ ਵਡਾ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਬਲਵਾਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਅਰ ਫੁਹਾਰੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਗ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮ ਬਾਗ; ਅਰ ਉਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹਸਲੀ ਪਰਿਆ ਹੈ ॥

ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ, ਉਹ ਨਹਿਰ ਸਾਲਾਮਾਰ ਬਾਗ ਨੂੰ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਾਲੀ ਦੇਕੇ, ਕਿਲੇ ਛੁੱਟ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰੇਘਰ ਫਿਰਦੀ ਸੀ; ਹੁਣ ਅਜੇਹੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਲਾਮਾਰ ਤੀਕਰ ਬੀ ਬਹੁਤਾ ਪਾਲੀ ਉੱਪੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਨਿਕਾਸ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਲੈਕੇ ਲਹੌਰ ਤੀਕਰ ਅੱਸੀ ਪਚਾਸੀ ਕੋਹ ਹੋਊ ॥

ਇਸ ਵੁਆਬੇ ਦੇ ਲੋਕ ਵਡੇ ਕਰੜੇ ਅਤੇ ਗੁਮੈਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਲੋਕ, ਜੋ ਇਸ ਵੁਆਬੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਲਖ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਰਖੰਡ ਅਰ ਚੋਰ ਅਰ ਪਾੜਵੀ ਅਤੇ ਲੜਾਕੇ ਅਰ ਕਟੀਲੇ ਮਨੁਖ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਹਿੰਦੂਆਂ ਹੀ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਵੁਆਬੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਸਕੀਲਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਅਖਸਰ ਲੰਗੋਟੀ

ਹੈ; ਸੇਭੀ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਲਟਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਲਵਾਰ ਅਰ
ਤਹਿਮੰਦ ਘਟ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਮਝੈਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭਗ-
ਵਾ ਹੋਰ ਡੋਲ੍ਹ ਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਦਾ ਬੀ ਜਾਗਾ ਸਿਰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ
ਜਾਵੇਗਾ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਲਾਂਬ, ਦੁਹੰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪ-
ਹਾੜੋਂ ਉਤਰਨੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਲੈਕੇ ਉਥੇ ਤੀਕਰ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਪੰਜੇ
ਦਰਿਆਉ ਜਾ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਿੰਨ ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਹੋਊਗੀ । ਅਤੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਏਹ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਬਹਿਤ, ਝਨਾਉ,
ਰਾਵੀ, ਬਿਆਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ । ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਕਈ ਪਰ-
ਕਾਰ ਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਪਹਾੜ ਕੋਲੋਂ ਗਿਆਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਤੇ
ਬਟਾਲੇ ਪਾਰੋਂ ਚੌਬੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸਾਹਮਲਿਓਂ ਹਰੀਕੇ
ਘਾਟ ਤੀਕਰ, ਜਿਥੇ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,
ਚਾਲੀ ਕੋਹ ਹੈ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਥੰਨੇ ਤੀਕਰ ਚਲਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਕ ਪੈਰੋਪੈਰ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਭ ਉਲਾਸੀ ਪਰਗਲੇ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਗਿਆਰਾਂ ਪਰਗਲੇ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੇਲਾਂ
ਪਰਗਲੇ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਨਾਲ਼, ਅਤੇ ਬਵੰਜਾ ਲਹੌਰ ਨਾਲ਼ ਲਗ-
ਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਅਖਸਰ ਹਰਟਾਂ ਨਾਲ਼
ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਜਿਲਿਆਂ ਵਿਖੇ ਬਿਆਹ ਦੇ ਕੰਢੇ
ਬਰਖਾ ਨਾਲ਼ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਖੂਹੇ
ਘੱਟ ਹਨ ॥

ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ, ਜਿਥੇ ਏਹ ਦਰਿਆਉ ਜਾ ਕੱਠੇ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਬਸੇਂ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਪਰ ਗਰਾਉਂ ਅਰ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ
ਮਸਹੂਰ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ
ਕਰਦਾ ਹਾਂ ॥

Multán.

ਮੁਲਤਾਨ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ । ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਹਿਰ ਕਿਸੇ ਅਗਲੇ ਜੁਗ ਦਾ ਬਲਿਆ ਚੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਜੁਗ ਵਿਖੇ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨਾਉਂ ਪਾਉਂਦਾ ਚਲਾ ਆਇਆ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਹਸਤਪੁਰ, ਕੱਲਾਪੁਰ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਨਾਉਂ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਹਰ ਜੁਗ ਵਿਖੇ ਅੰਬਾਰਤ ਬੀ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਰਖਦਾ ਸੀ । ਹੁਲ ਇਸ ਆਖਰੀ ਜਮਾਨੇ ਵਿਖੇ, ਜੋ ਕਲ ਜੁਗ ਹੈ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਲਤਾਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਹੁਲ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ ਅਰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ । ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਰ ਸੁਦਾਗਰ ਉਥੇ ਲੱਭਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਰੇਸ-ਮੀਨ ਜਰਬਫਤ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਉਥੇ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਬੁਲੀਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਛੀਟਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਰੰਗਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਲ ਅਰ ਚਿਕਨ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਭੜਕ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੰਮ ਬੀ ਉਥੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਵੂਰ ਵੂਰ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮੇਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗਤਰੇ ਅਤੇ ਅੰਬ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੂਪ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਅਰ ਕੰਧਾਰ ਨੂੰ ਸੁਗਾਤ ਕਰਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਹਿਰ ਅਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਛੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਉੱਪਰ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਦੇ ਚਾਲੀ ਬੁਰਜ ਅਰ ਚਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ । ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਬਾਹਰਲੀ ਵਲੋਂ ਬਾਈ ਗਜ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਅਰ ਅੰਦਰਲੀ ਵਲੋਂ ਕੁਛ ਘੱਟ ਹੈ । ਅਗੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਖਾਈ ਨਸੇ; ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇਗਚ ਖਾਈ ਬਲ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਹੁੰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ-

ਆਂ ਅੱਗੇ, ਅਰਥਾਤ ਸਖੀ ਅਰ ਰੇਹੜ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਅੱਗੇ ਦਮ-
ਦਮਾ ਬੀ ਬਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਹ ਬਹਾਉਦੀਨ
ਜਕਰੀਆ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਤੇ ਸਾਹ ਰੁਕਨਦੀਨ ਆਲਮ
ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਖਾਨਗਾਹਾਂ ਵਿਚ, ਸੱਤਰਾਂ ਕਰਮਾਂ
ਦੀ ਬਿਥ ਹੈ; ਸਾਹ ਰੁਕਨ ਆਲਮ ਦੀ ਕਬਰ ਰੇਹੜ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ
ਦੇ ਲਾਗ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਬਹਾਉਦੀਨ ਦਾ ਰੋਦਾ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵਿਚ
ਹੈ; ਅਤੇ ਦੋਨੋ ਰੋਦੇ ਵੱਡੇ ਸੁੰਦਰ ਚੀਨੀ ਦੇ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ।
ਕਿਲੇ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸੈ ਸੱਤਰਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅੰ-
ਦਰਵਾਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਦਿਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਨਰਸਿੰਘ
ਐਤਾਰ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਹ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਹਿੰ-
ਦੂਆਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ । ਕਿਲਾ ਅਰ ਸਹਿਰ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਥੇਹ
ਉਪਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਧਰਤੀ ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਵਲ ਹੈ, ਸੋ
ਨੀਚੀ ਹੈ ॥

ਤਿੰਮੋ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਸਹਿਰੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ; ਹਾੜੀ ਸਾਉ-
ਲੀ ਵਿਖੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੀਲ
ਬੀ ਬਥੇਰਾ ਬੀਜਦੇ ਹਨ ॥

ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹਰਟ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਗਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਸਹਿਰ
ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸੱਤਰ ਬਾਗ ਤਾ ਚੰਗੇ ਅਬਾਦ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਇਆਂ
ਰਿੜਿਆਂ ਦਾ ਕੁਛ ਲੇਖਾ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਜ਼ੂਰੀ ਬਾਗ ਅ-
ਤੇ ਸੱਬਸ ਬਾਗ ਨਬਾਬ ਮੁਜਰਬਾਂ ਦੇ ਬਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੀ ਛਾਰਦੁਆਲੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬੈਠਕਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਬਲੀਆਂ
ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਹ ਦੇਸ ਲਹੌਰ ਨਾਲੋਂ ਦਸ ਦਰਜੇ
ਪੱਛਮ ਦੀ ਵਲ ਨੇੜੇ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਲਹੌਰ ਨਾਲੋਂ ਗਰ-
ਮੀ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਹਾੜੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਦੇ ਸਬਬ ਬਰਖਾ ਬਹੁਤੀ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ ॥

Talumbá.

ਤਲੁੰਬਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਅਰ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਤੀਹ ਕੋਹ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਹੈ; ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਲ ਪੰਜਕੁ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜਾਹਕੁ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਚੈਬੁਰਜਾ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਤਲੁੰਬੇ ਥੀਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਇਕ ਉਜਾੜ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਬਾਰ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਉਥੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਉਸ ਕੋਮ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਠੀਆ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਕੀ ਜਾਲਯੇ ਉਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਬੀ ਉਹੋ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਲਗੇ; ਅਤੇ ਇਹ ਬਾਰ ਇਸੀ ਵੁਆਬੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਚਾਲੀ ਕੋਹ ਚੌੜੀ ਅਰ ਸੇ ਕੋਹ ਲੰਬੀ ਹੋਊ । ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਖੇ ਕੰਡਿਆਲੇ ਦਰਖਤ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਲ ਲੋਕ, ਜੋ ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪੁਰ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕਰ ਲੁਟਦੇ ਅਰ ਪਾੜੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵੁਆਬੇ ਵਿਚ ਥਲ ਬੀ ਕਈ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਨਦ ਦੀ ਹੱਦ ਤੀਕਰ ਉਜਾੜਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ ॥

Harappá.

ਹੜੱਪਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਘਰਾਂ ਦੀ ਬਸੋਂ ਦੇਕੁ ਸੇ ਤੀਕਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੱਟਾਂ, ਜੋ ਕਾਠੀਆ ਅਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਰ ਦੇ ਤੋਨੇ ਵਿਚ ਹਨ; ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਵਲਾਪੁਰ ਲਗ ਸਭ ਉਜਾੜ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਜਲਾਂ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਬਿਨਾ ਗਾਫਲੇ ਕੋਈ ਇਕੱਲਾ ਦੁਕੱਲਾ ਉਸ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਐਡਾ ਬਲ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦਾ । ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਦੇਨਾਂ ਨਗਰਾਂ ਅਰਥਾਤ ਤਲੁੰਬੇ ਅਰ ਹੜੱਪੇ ਵਿਚ, ਪੱਚੀਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਹੈ, ਪਰ ਲੋਕ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਕੱਠਾ ਨਾਉਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥

Patan, or Pák Patan.

ਪਟਲ ਇਕ ਕਵੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਜੋਪਨ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਪਟਲ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ । ਉਹ ਸਾਗ ਪੱਕਾ ਹੈ, ਅਰ ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਉਸ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ ॥

ਅਤੇ ਇਸੀ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੁਆਜਾ ਫਰੀਦੁੱਦੀਨ ਸਕਰਗੰਜ ਚਿਸਤੀ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਆਜਾ ਕੁਤਬਦੀਨ ਬਖਤਿਆਰ ਓਸੀ ਕਾਕੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਆਜਾ ਉਸਮਾਨ ਹਾਰੂਨੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਆਜਾ ਮੁਈਨ-ਦੀਨ ਹਸਨ ਸੰਜਰੀ ਅਜਮੇਰਵਾਲੇ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੁਆਜਿਆਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉੱਘੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ॥

ਅਤੇ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਤਾਜੀਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਪਾਕ ਪਟਲ ਨੂੰ ਦਰਸਲ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਗੋਰ ਦੇ ਸਮੇ ਤੇ ਲੈਕੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕੁਰ ਪਤ ਹੁਰਮਤ ਨਾਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਲੇ ਤੱਲਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਸਾ ॥

ਅਤੇ ਜੇ ਖਲੀਫਾ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠਦਾ, ਤਿਸ ਨੂੰ ਦਿਵਾਨ ਦਾ ਖਤਾਬ ਦਿੰਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਫੌਜਵਾਲੇ ਸਨ ॥

ਅਤੇ ਜਾਂ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਮੁਲਤਾਨ ਮਾਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਲਖ ਸਾਗ ਉਹ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਸੇਖ ਦੀ ਉਲਾਦ ਕੋਲੋਂ, ਸਲੇ ਮਾਲ ਪਨ ਜੋਰ ਨਾਲ ਖੁਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਆਪਲੇ ਪੁੱਤ ਖੜਕਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੱਕ ਦਿੱਤਾ ॥

ਹੁਣ ਸੇਖ ਦੀ ਉਲਾਦ ਰਈਯਤ ਵਾਂਙੂ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਹ ਦੇ ਖਾਲ ਪੀਲ ਦਾ ਗੁਜਾਗ ਛੜਾ ਮੁਰੀ-ਦਾਂ ਹੀ ਪੁਰ ਹੈ । ਸਹਿਰ ਉਚਾਲ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੇਖ

ਦੀ ਕਬਰ ਨਿਚਾਲ ਵਿਚ ਹੈ । ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਅਰ
ਸਤਲੁਜ ਸਹਿਰੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਪੰਜਾਂ ਕੋਚਾਂ ਪੁਰ ਹਨ ॥

Dípalpur.

ਸਰਕਾਰ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਗੱਦੀ
ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ
ਚੁਕਿਆ ਹੈ; ਹੁਲ ਸਾਗ ਉਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਇਕ ਕਿਲੇ ਦੇ
ਅੰਦਰਵਾਰ ਕੁਛ ਬਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਬਸੋਂ ਹੈ । ਅਤੇ ਕਿਲਾ ਪੱਕੀ-
ਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ
ਅੱਸੀਕੁ ਬੁਰਜ ਹਨ, ਅਤੇ ਛੇ ਪਰਗਲੇ ਉਸ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਹਨ;
ਪਰ ਆਪ ਪਰਗਲਿਆਂ ਸਲੇ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ਼ ਲਗਦਾ ਹੈ;
ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Garh.

ਗੜ੍ਹ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦਸ ਗਿਆਰਾਂ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ
ਸੇਖ ਬੰਦਗੀ ਦਾਉਦ ਕਾਦਰੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ; ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਨਾਂ
ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਸੇਉਕ ਹਨ; ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ
ਵਿਚ, ਉਨਾਂ ਦੇ ਬਜਾਰ ਦੀ ਰੋਲਕ ਘਟ ਗਈ ॥

Hujrá Sháh Muqím dá.

ਹੁਜਰਾ ਸਾਹ ਮੁਕੀਮ ਦਾ ਇਕ ਪੱਕਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ
ਪੰਦਰਾਂਕੁ ਸੈ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਮੁਕੀਮ ਕਾਦਰੀ ਦਾ
ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਵਡਾ ਸੰਤ ਅਰ ਅੱਗਿਓਂ ਪਿੱਛਿ-
ਓਂ ਖਰਾ ਅਸੀਲ ਸੱਯਦ ਥਾ । ਉਹ ਦੀ ਉਲਾਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ
ਰਾਜ ਤੇ ਅੱਗੇ ਫੌਜ ਅਤੇ ਮੁਲਖਵਾਲੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ
ਸਭ ਕਾਸੇ ਸਲੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਾ ॥

ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬੀਤ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਹਬਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੈ ਇਸ
ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਲੁਟਕੇ, ਫੁਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਸੇਖ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਕੈਦ

ਕਰਕੇ ਵਡੀ ਫਕੜੀ ਨਾਲ ਤਰਸਾ ਤਰਸਾਕੇ ਜਾਨੈਂ ਮਾਰ ਸਿਟਿ-
ਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਕੋਈ ਬਚ ਰਹੇ ਸੇ, ਸੇ ਹੁਲ ਹੋਰ ਰਈਯਤ
ਵਾਂਝੁ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੇਉਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਪੁਰ
ਗੁਜਾਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

Kasūr.

ਕਸੂਰ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ
ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜਾ ਰਾਮ-
ਚੰਦਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਕੁਸ਼ੁ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਤੇ ਸੁਲ-
ਤਾਨ ਗਿਆਸਦੀਨ ਅਰ ਹੋਰਨਾਂ ਗੋਰੀ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿ-
ਖੇ, ਜਾਂ ਚੰਗੇਜਖਾਨੀ ਮੁਗਲ ਪੰਜਾਬ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ,
ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ, ਕਸੂਰ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤੀ ਅਬਾਦੀ ਸੀ;
ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਨੈ ਆਖਿਆ ਹੈ,

از حد سامان تالا منور هیچ عمارت نه مگر در کسور

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਲੇ ਤੇ ਲੈਕੇ ਲਹੌਰ ਤੀਕਰ,
ਕਸੂਰ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਬਸੇਂ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਾਂ ਮੀਰ ਤੈਮੂਰ ਹਿੰਦੁ-
ਸਥਾਨ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪਾਤ-
ਸਾਹੀ ਖਿਦਰਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਲਭ ਗਈ, ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਫਾ-
ਟਕ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਨਾਂ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਨੈ ਕੁਛ ਰੋਲਕ ਨਾ ਪਕੜੀ,
ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਾਗਾ ਠਾਲੇਮੀਰ ਬਲ ਬੈਠਾ,
ਬਲਕ ਬਹਿਲੇਲ ਲੋਦੀ ਪਠਾਲ ਨੈ, ਜੋ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਵਿਚ ਹਾ-
ਕਮ ਸਾ, ਅਤੇ ਸੇਖੇ ਨਾਮੇ ਖੇਖਰ ਦੇ ਬਰਗਲਾਨਲੇ ਕਰਕੇ, ਪਾਤ-
ਸਾਹੀ ਦਾ ਦਾਜਾ ਕੀਤਾ ਸਾ, ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਪਠਾਲਾਂ ਨੂੰ ਬ-
ਸਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰੀ ਬੀ ਪਠਾਲਾਂ ਹੀ
ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ॥

ਅਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਸਪਾਹਪੁਲੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮੰਨੇ ਦੰਨੇ ਹੋਏ, ਅਤੇ ਮਨਸਬਦਾਰ ਹੀ ਰਹੇ । ਪਰ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਫਤੂਰ ਮਚਾਕੇ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਬੈਰਾਨ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਬੀ ਲੁੱਟ ਪੁਟਕੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਸੋਇਨਾ ਚਾਂਦੀ, ਮਾਲ ਪਨ, ਜੜਾਉ ਗਹਿਲੇ, ਅਤੇ ਮੋਤੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਤਨਾ ਕੁਛ ਲੁੱਟਿਆ, ਜੋ ਗਿਲ-ਤੀਓਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ॥

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਏ ਕੱਲੇ ਦੇ ਹਿਸੇ ਇਤਨਾ ਜੜਾਉ ਗਹਿਲਾ ਅਤੇ ਸੋਇਨਾ ਮੋਤੀ ਆਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਇਕ ਪਲੰਘ ਪੁਰ ਲੱਦਕੇ ਚੌਰ੍ਹ ਜਲਿਆਂ ਨੇ ਮਰ ਪਿੱਟਕੇ ਚੱਕਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਢੱਕ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦਬਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸਾ; ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਭਾਉਲੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋਈ, ਜੋ ਉਹ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਗਾ ਹੀ ਭੁਲ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਹ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਬੀ ਨਾ ਲੱਭੀ; ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ ਉਥੇ ਹੀ ਦਬੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਕਿਹੜੀ ਜਾਗਾ ਹੈ ॥

ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਹਾਕੁ ਸਰਦਾਰ ਜੈਸਿੰਘ ਘਨੋਏ, ਅਤੇ ਝੰਡਾਸਿੰਘ ਭੰਗੀ, ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਲੁੱਟ ਹਥ ਲੱਗੀ, ਜੋ ਸਰਦਾਰ ਬਲ ਗਏ; ਅਰ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪਠਾਲ ਮਾਰੇ ਗਏ ॥

ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਹ, ਜੋ ਭੰਗੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸੇ, ਰਿਹਾ; ਪਰ ਜਾਂ ਜਮਾਨਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਭੱਜ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਜਾਮਦੀਨਖਾਂ ਪਠਾਲ ਨੇ, ਜੋ ਇਸ ਦੇਸ ਦਾ ਭੂਮੀਆ ਸੀ, ਬਿਹੁਲ ਪਾਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਫਤਾ ਪਾਉਂਦਾ ਰਿ-

ਹਾ । ਓੜਕ ਇਹ ਦੀ ਆਪਲੀ ਹੀ ਕੋਮ ਦਿਆਂ ਪਠਾਲਾਂ ਲੇ-
ਕਾਂ ਨੈ ਨੇਮ ਪਰਮ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸਿਟਿਆ, ਅਤੇ ਕੁਤਬ-
ਦੀਨਖਾਂ ਉਹ ਦਾ ਭਾਈ ਉਸ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਰਦਾਰ ਹੋਇਆ ।
ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਦੋ ਤਿੰਨ ਬਾਰ ਕੁਤਬਦੀਨ-
ਖਾਂ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਕੁਛ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ; ਓੜਕ ਨੂੰ
ਉਹ ਦੋ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਵਿਚ ਫਾਟਕ ਪਾਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ
ਮਾਰ ਲਿਆ ॥

ਅਤੇ ਕੁਤਬਦੀਨਖਾਂ ਦਾ ਪੋਤਾ ਜਮਾਲਦੀਨਖਾਂ, ਮਹਾਰਾਜੇ
ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ; ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ
ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜਰ ਹੈ ॥

ਹੁਲ ਇਹ ਸਹਿਰ ਪਠਾਲਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਪੁਰ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਕੋਟਾਂ
ਵਿਚ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਕੋਟ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ;
ਜਿਹਾਕੁ ਹੁਸੈਨਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਜੋ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਗੁਲਾਮ-
ਮੁਹਈਯੁਦੀਨਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਸਕੂਰਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਉਸਮਾਨਖਾਂ ਦਾ
ਕੋਟ, ਮੁਹੰਮਦਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕੋਟ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਟਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨਕੁ ਸੋ ਹੱਟ, ਅਰ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ
ਘਰ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਉਥੇ ਚਾਹਲੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਪੁਰ ਪਾਲੀ ਨਿਕਲ-
ਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਖਾਗ, ਕਿਧਰੇ ਮਿੱਠਾ । ਅਤੇ ਬਿਆਹ
ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Mánjhá.

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਵਿਖੇ, ਮਾਂਝਾ ਇਕ ਜੁਦਾ ਹੀ ਮੁਲਖ ਹੈ,
ਕਿ ਜਿਥੇ ਖੂਹੇ, ਨਦੀ, ਨਾਲੇ, ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਪਰ ਫੌਕ ਅਰ
ਕੰਡਿਆਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਜੰਗਲ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਜੀ ਜਾਗਾ
ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਨੂੰ ਬੀ ਲੰਘਲਾ ਬਹੁਤ ਐਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਇਸੀ
ਕਰਕੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਜਿਮੀਦਾਰ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਹਿੰਦੂ ਹਨ, ਲਹੌਰ

ਦੇ ਸੂਬੇ ਕੋਲੋਂ ਆਕੀ ਹੁੰਦੇ, ਅਰ ਧਾੜੇ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਉਪਰ ਕੋਈ ਸਹਿਜੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ ॥

ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਹੱਦ ਵੈਰੋਵਾਲ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਹੱਦ ਸਹਿਰ ਲਹੌਰ; ਅਤੇ ਉਤਰ ਦੀ ਹੱਦ ਸਹਿਰ ਅਮਰਿਤਸਰ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਦੱਖਲ ਬੰਨੇ ਸਹਿਰ ਕਸੂਰ ਹੈ ॥

ਉਸ ਥੋਂ ਅਗੇ ਨੌਕੇ ਦਾ ਮੁਲਖ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਨੌਕਾ ਬਾਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ, ਚਲੇ ਕਲਕ ਅਤੇ ਕਮਾਦੀ ਖੂਹਾਂ ਉਪਰ ਅਤੇ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਚਾਉਲ ਘੱਟ ਬੀਜੀਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਵਰਗੇ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਅਰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਗਰਾਉਂ ਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ; ਪਰ ਬਾਜੇ ਪਿੰਡ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹਨ, ਸੇ ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

Khemkarn.

ਖੇਮਕਰਨ ਕਸੂਰੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਟਾਂ ਵਿਚ ਅਬਾਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੈਕ ਹੱਟ ਬੀ ਹੋਊ, ਅਤੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਕੰਬੇ ਅਖਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤਿਹਾਂ ਕੋਟਾਂ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪੱਕੀ ਸਫੀਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਸੇ ਹੁਲ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਭੇਡਾਂ ਦੀ ਉਂਨ ਦੇ ਭੂਰੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਬੁਲੀਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੁਪਾਰੀ ਉਥੋਂ ਦੇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

Latúhá.

ਲਟੂਹਾ ਇਕ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਸੰਧੂ ਜਟਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਸ

ਵਿਚ ਸਭ ਪੰਜਕੁ ਸੇ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੋਊ; ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤ-
ਸਿੰਘੁ ਨੈ ਲਹੌਰ ਫਤਾ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਪਿੰਡ ਵਡੀ ਲੜਾਈ ਨਾਲ
ਮਾਰਿਆ ਸੀ ॥

Pattī.

ਕਸਬਾ ਪੱਟੀ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ,
ਉਥੇ ਦੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਛਾਈਕੁ ਸੇ ਹੱਟਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ
ਬਹੁਤੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਤੇ ਕੱਚੀ ਹੈ;
ਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੁਲ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਛੈਹਿ ਗਈ ਹੈ; ਅਗੇ
ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਹਾਕਮ ਸਥਾਨ ਸੀ ॥

ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਖਾਰਾ, ਅਤੇ
ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਪੱਕਾ
ਕਿਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਖਾਈ ਕੱਚੀ ਹੈ ॥

Naushahirā.

ਨੋਸਹਿਰਾ ਪੱਟੀ ਤੇ ਛੇ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਬਸੇਂ, ਸੱਤ ਸੇ ਘਰ,
ਅਰ ਪੰਜਾਹਕੁ ਹੱਟੀਆਂ ਹਨ; ਉਥੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ, ਪੰਨ੍ਹ ਗੋਤੇ
ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਹੈ ॥

Khadūr.

ਖਡੂਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਂਝੇ ਦੇਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਰੁਕ ਦੇ ਕੰਢੇ
ਪੁਰ, ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਤੇ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੈਕੁ
ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੋਊਗਾ; ਅਤੇ ਗੁਹਰੇ ਗੋਤੇ ਜੱਟ ਉਥੇ ਦੇ ਬਾਰਸ ਹਨ ॥

ਉਸ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ਹੈ,
ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਵਡਾ ਚੇਲਾ ਸਾ; ਉਸ ਦੀ
ਵਿਥਿਆ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ॥

ਇਹ ਦੇਹਰਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਹੁਲ ਹੀ ਦਾ ਬਲਾਇ-
ਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਗੁੰਮਜਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੰਮ

ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਗ ਵਾਂਗੂ ਇਕ ਪੱਕੀ ਕੰਧ ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਗ ਦੇ ਕੋਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੱਕੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਵੈਰੋਵਾਲੀਆਂ ਬਾਵਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ॥

Naurangábád.

ਨੌਰੰਗਾਬਾਦ ਦੀ ਸਰਾਂ ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੁਲ ਉਸ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਜੱਟ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਲਾਗ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਤਲਾਉ ਹੈ, ਜੋ ਹੁਲ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਫੈਹਿ ਗਿਆ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਸਰਾਂ ਤੇ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿਥ ਉਪੁਰ ਇਕ ਤਲਾਉ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਤਰਨਤਾਰਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਤਲਾਉ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦਾ ਪੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਚੌਥਾ ਚੇਲਾ ਸਾ; ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਇਸ ਤਲਾਉ ਨੂੰ ਅਮਰਿਤ-ਸਰ ਜਿਹਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਦੀ ਅਮਾਉਸ ਦੇ ਦਿਨ ਉਥੇ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਅਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਤਲਾਉ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਲਵਾਕੇ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਖਰਚਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਲਈ ਵਡੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ ਹਨ । ਹੁਲ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਬਸ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹਕੁ ਹੱਟਾਂ ਬੀ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਉਥੇ ਸਦਾ ਅੰਬਾਰਤ ਦਾ ਕੰਮ ਛਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਅਤੇ ਬਸੇਂ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਚੜ੍ਹਾਉ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੇ ਦੇ ਦੇ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਹੈ ॥

Amritsar.

ਅਮਰਿਤਸਰ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਨਵਾਂ ਬਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤਲਾਉ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ, ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਤੀਜੇ ਚੇਲੇ ਦਾ ਪੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨ ਇਹ ਤਲਾਉ ਪੱਟਕੇ ਉਹ ਦੇ ਗੱਭੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਕ ਬੈਠਕ ਬਣਾਈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਸੀ ਤਲਾਉ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ॥

ਜਾਂ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਦਿਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਭੋਂ ਕੱਟਕੇ ਚੱਕ ਬੰਨਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮਦਾਸ ਦਾ ਚੱਕ ਪੈ ਗਿਆ ॥

ਅਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ ਸੁਲਿਆ ਥਾ, ਜੋ ਇਸ ਜਾਗਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕੁਛ ਚਿਰ ਬੈਠ ਚੁੱਕਾ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ ਤਲਾਉ ਪੱਟਕੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਬਸਾਉਲ ਦਾ ਉਦਮ ਚੱਕਿਆ; ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੁਛ ਐਡੀ ਅੰਬਾਰਤ ਨਸੇ, ਨਿਰੇ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਗੁਆਰ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੱਦੀਨਸੀਨਾਂ ਉਪੁਰ ਭਰੇਸਾ ਪਰਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਡਿਹਾਰ ਅਰ ਗ੍ਰਹਿਲ ਦੇ ਦਿਨ ਉਸ ਤਲਾਉ ਵਿਚ ਅਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸੇ ॥

ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਇਸ ਤਲਾਉ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਹੋਲ ਲੱਗੀ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਚਾਹੰਦੇ ਸੇ, ਜੋ ਕੋਈ ਮੰਡਲੀਸਥਾਨ ਪੱਕਾ ਕਰਕੇ, ਤਲਾਉ ਦੀ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਯੇ; ਪਰ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਤੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੇ; ਛਿਆਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਕੁਛਾਂ ਅਰ ਬੇ-

ਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਆਲ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ, ਅਰ
ਅਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਖਿੰਡ ਫੁਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ॥

ਉਤੀ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੇ
ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦੀਆਂ ਪੈੜੀਆਂ ਸਲੇ ਘਰ, ਸੁਰੰਗ
ਭਰਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਬਲਕ ਖੁਰਖੇਜ ਬੀ ਨਾ ਰਹਿਲ ਦਿੱਤਾ ॥

ਜਾਂ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪਠਾਲ ਇਸ ਦੇਸ
ਵਿਚ ਆਉਲ ਜੋਗੇ ਨਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਬੀ ਕੋਈ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਲਖ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਚੜ੍ਹ
ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਇਸ ਘਰ ਅਰ
ਤਲਾਉ ਦੇ ਬਲਾਉਲ ਪੁਰ ਲੱਕ ਬੱਧਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਲਾਉ ਦੀ
ਅੰਬਾਰਤ ਡਾਢੀ ਪੱਕੀ ਅਰ ਸੁੰਦਰ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਬਲਾਈ, ਅਤੇ
ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਸੋਇਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਾਕੇ ਇਹ ਦਾ ਹਰਮੰ-
ਦਰ ਨਾਉਂ ਪਰਿਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਪੋਥੀ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਅਤੇ
ਉਹ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਅਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰਚੀ
ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਦਾ ਗਰੰਥ ਨਾਉਂ ਪਰਕੇ, ਇਸ ਹਰਮੰਦਰ ਵਿਚ
ਰੱਖੀ; ਅਤੇ ਉਸ ਗਰੰਥ ਦਾ ਵਡਾ ਅਦਬ ਅਰ ਮਨੋਤ ਕਰਦੇ
ਹਨ । ਅਤੇ ਜਾਂ ਗਰੰਥੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ
ਲੋਕ ਵਡੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾਕੇ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।
ਅਤੇ ਜੋ ਜੋ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਠਾਲੇਮੀਰ ਹੋ
ਗਏ, ਅਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਨਾ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਉਨ੍ਹੀਂ ਇਸ
ਤਲਾਉ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਘਰ ਬਲਾਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬੁੰਗਾ
ਚੱਕ ਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਬੁੰਗਾ ਆਪਲੇ ਬਲਾਉਲਵਾਲੇ ਦੇ
ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਬੁੰਗਾ ਅਕਾ-
ਲੀਆਂ ਲਈ, ਜੋ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ, ਬਲਾਇਆ
ਸੀ, ਉਹ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਲੀ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ
ਬਸੇਂ ਬਸਾਕੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਛਾਰਦੁਆਲੀ ਬਲਾਕੇ,
ਸਿਰੇ ਪੁਰ ਇਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਰ ਉਸ ਬਸੇਂ ਦਾ ਨਾਉਂ
ਕਟੜਾ ਬਲਾ ਪਰਿਆ; ਅਤੇ ਹਰ ਕਟੜਾ ਆਪਲੇ ਬਲਾਉਲ-
ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ; ਜਿਹਾਕੁ ਫਜ਼ੁਲਾਪੁਰੀ-
ਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਕਨਈਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਦਾ
ਕਟੜਾ, ਅਤੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ ॥

ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਮਕਾਨ ਜਾ ਕਟੜੇ
ਪੁਰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਸੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ
ਬੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਲੋਕ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਹਿਰਾਂ ਤੇ ਉਜੜੇ
ਹੋਏ ਇਸ ਜਾਗਾ ਆਕੇ ਬਸਦੇ ਜਾਲ ਲਗੇ; ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਜਿਹੇ
ਚਿਰ ਵਿਚ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਬਸ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪਨਮਾਨ ਮਹਾ-
ਜਨਾਂ ਨੇ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਪਾ ਲਈਆਂ ॥

ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਕ ਕਟੜੇ ਤੇ ਭਜਕੇ
ਦੂਜੇ ਕਟੜੇ ਜਾ ਵੜਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਹਾ ਹੀ ਗੁਨਾਹੀ ਜਾ ਖੂ-
ਨੀ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਭੀ ਕਟੜੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਉਹ ਨੂੰ ਬੰਨਕੇ ਨਹੀਂ
ਦਿੰਦਾ ਸੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਵਧਦਾ ਜਾਂ-
ਦਾ ਸਾ। ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਲਹੌਰ ਲੈ ਲਿ-
ਆ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ ਮਾਰ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ
ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਅਮਰਿਤਸਰ ਬੀ ਉਸੇ
ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ
ਕਟੜੇਵਾਲੇ ਦਾ ਆਪਲੀ ਜਾਗਾ ਪੁਰ ਕੁਛ ਇਖਤਿਆਰ ਨਾ
ਰਿਹਾ ॥

ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਸਾਉਲ ਵਿਚ ਵਡਾ ਜੋਰ
ਲਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਲਾਉ ਅਰ ਮੰਦਰ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ

ਖਰਚਿਆ । ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਰ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਨੇ ਬੀ ਆਪੇ ਆਪਲੇ ਨਾਉਂ ਦਾ ਕਟੜਾ ਬਸਾਇਆ; ਜਿਹਾਕੁ ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਖਜਾਨੇ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਜੋ ਹਕੀਮ ਅਜੀਜਦੀਨ ਅਤੇ ਖਜਾਨੇ ਤੋਪਾਂਵਾਲੇ ਦੇ ਬਸਾਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਤਾਂ ਦਿਨੋਦਿਨ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਨਾ ਬਲੀ ॥

ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਸੈਂਤੀ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕੱਚੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਬਲਵਾਉਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਕਟੜੇ, ਬਹੁਤ ਜਿਮੀਨ ਵਧਾਕੇ ਉਸ ਬਗਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਲੀਤੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਖਾਈ ਪੱਟਕੇ ਉਸ ਬਗਲ ਉਪਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਲਾਏ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਪੱਕੀਆਂ ਡੇਉਫੀਆਂ ਅਰ ਧੁੜਕੋਟ ਬਲਵਾਏ । ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਉਸ ਜਿਲੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਰੇਤਲੀ ਹੈ, ਮੀਂਹ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਅਟਕ ਸਕਦੀ, ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਬਲਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੂਏ ਪਾਸਿਓਂ ਫੈਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਗੱਲ ਕੀ, ਸਭ ਲੱਗਾ ਲਗਾਇਆ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਤਨਾ ਪੈਸਾ ਇਸ ਪਾਲੀ ਅਰ ਮਿੱਟੀ ਪੁਰ ਲਾਕੇ ਗਵਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਇਤਨਾ ਪੈਸਾ ਖਰਚਕੇ ਇਕ ਚਾਰ ਗਜ ਚੌੜੀ ਦਸ ਗਜ ਉੱਚੀ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਸਫੀਲ ਬਲਵਾ ਛਡਦਾ, ਤਾਂ ਕਈ ਪੁਰਸਾਰਾਂ ਤੀਕੁ ਰਹਿੰਦੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਰੇਤਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕੰਧ ਇਕ ਬਰਸਾਤ ਵਿਚ ਜਿਮੀਨ ਨਾਲ ਬਰੇਬਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਉਸ ਸਫੀਲ ਦਾ ਚੁੜਾਉ ਇੱਕੀ ਹੱਥ, ਅਤੇ ਉਚਾਲ ਕਿਪਰਿਓਂ ਅੱਠ, ਅਰ ਕਿਪਰਿਓਂ ਦਸ ਹੱਥ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਫੀਲੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ, ਚਾਲੀ ਚਾਲੀ ਹੱਥ ਜਿਮੀਨ ਛੱਡਕੇ, ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਮਰਕੋਟ ਦਸ ਹੱਥ ਚੌੜਾ ਬਲਾਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਬਾਹਰਦਿਓਂ ਖਾਈ ਪਟਵਾਈ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਇਹ ਅਲੰਗ,

ਨਾ ਤਾ ਚੈਰਸ ਹੈ ਨਾ ਗੇਲ, ਨਾ ਛੇ ਪਹਿਲੂ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਅੱਠ
ਪਹਿਲੂ; ਐਵੇਂ ਕੁਝੋਲ ਅਤੇ ਬਿੰਗੀਤਤ੍ਰਿੰਗੀ ਜਿਹੀ ਹੈ; ਅਤੇ
ਉਸ ਕੰਧ ਦਾ ਗਿਰਦਾ, ਸਾਰਾ ਇਕ ਸੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਕਰਮਾਂ ਹੈ ॥

ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਤੇਰਾਂ ਸੇ ਸੱਠਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ
ਤਿੰਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਰਮ, ਅਤੇ ਦੁਹੂੰ ਗਿੱਠਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ ॥

ਪਰੰਤੂ, ਤਲਾਉ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਹੱਥ ਭੰਗੀਆਂ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ
ਉਹ ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੀ ਦੇ ਪੰਥ ਵਿਚੋਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰ-
ਕੇ, ਉਹ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅਰ ਫੇਰੀ ਵਡੇ ਪੱਕੇ ਅਤੇ ਡਾਢੇ
ਅਰ ਉੱਚੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ; ਸੇ ਹੁਕ ਉਹ ਕਿਲਾ ਸਹਿਰ ਦੀ
ਬਸੇਂ ਦੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ ਕਿਪਰੇ ਕਿਪਰੇ ਤੇ
ਫੇਰਿ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰਈਯਤ ਦੇ ਲੋਕ ਬਸਦੇ
ਹਨ । ਅਤੇ ਉਸ ਬਗਲ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਹੁਕ ਇਕ ਡਾਢਾ
ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਬਣਵਾਇਆ, ਅ-
ਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਪੱਕੀ ਖਾਈ ਖੁਦਵਾਕੇ, ਹਰ
ਬੁਰਜ ਪੁਰ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਭਾਰੀ ਤੋਪਾਂ ਝੜਾਈਆਂ ਹੋਈ-
ਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖਜਾਨਾ
ਉਸੀ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਦੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦੇ ਤਿੰਨ
ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੀ, ਅਤੇ ਵਡੀ
ਚੈਕਸੀ ਅਰ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਗੋਬਿੰਦ-
ਗੜ੍ਹ ਨਾਉਂ ਹੈ ॥

ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾ ਇਹ ਕਿਲਾ ਬੀ ਭੰਗੀਆਂ ਹੀ ਦਾ ਬਣਾਇ-
ਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੱਚਾ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਥਾ ॥

ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਹੁਕ ਇਕ ਵਡਾ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪੱਕਾ
ਬਾਗ ਹੈ, ਜੋ ੧੨੩੫ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤ-

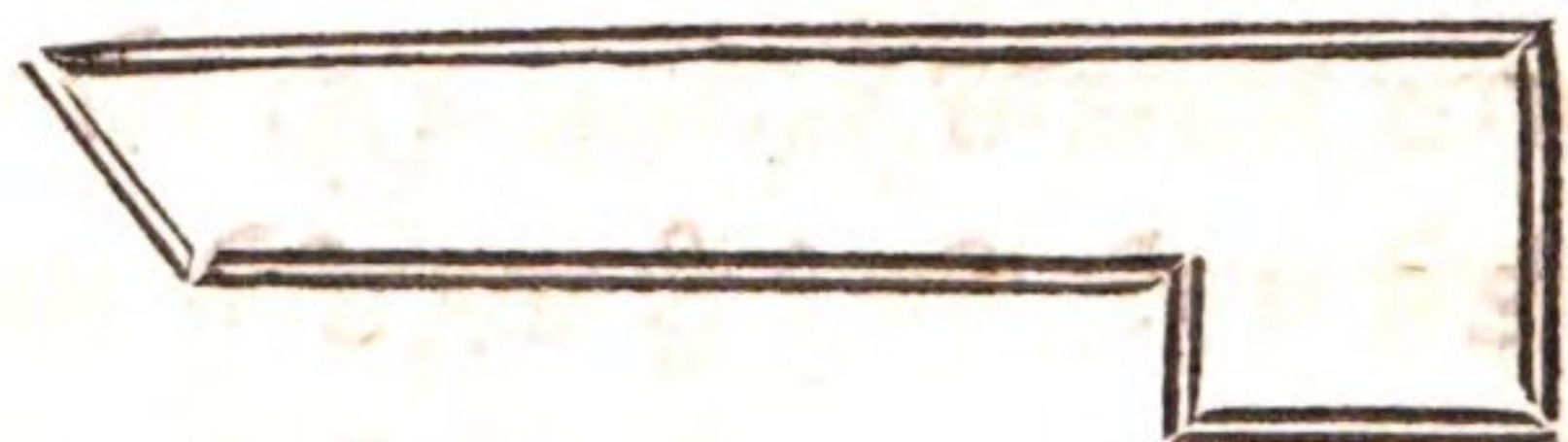
ਸਿੰਘ ਨੈ ਬਲਵਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮਬਾਗ ਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਦੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚੋਂ, ਕਸਬੈ ਮਜੀਠੇ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਕੂਹਲ ਕੱਟਕੇ, ਉਸ ਬਾਗ ਦੇ ਦੱਖਲ ਰੁਕ ਦੇ ਦਰਵਜ਼ੇ ਦੇ ਅਗੇ ਤੇ ਲੰਘਾਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕੂਹਲ ਬਾਗ ਵਿਚ ਆਕੇ, ਜੋਦਾਂ ਅਰ ਫੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ॥

ਲਹੌਰ ਇਸ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਚੌਬੀ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਦਾ ਵੈਰੇਵਾਲਵਾਲਾ ਘਾਟ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਦਾ ਕੱਕੜਾਂਵਾਲਾ ਘਾਟ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੀ ਸਹਿਰ ਤੇ ਮਾਂਝਾ ਦੇਸ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

Rāmīrth.

ਰਾਮਤੀਰਥ ਇਕ ਤਲਾਉ ਹੈ, ਜੋ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤੇ ਛੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹ ਤਲਾਉ ਜਸਰਤ ਦੇ ਪੁੱਤ ਰਾਮਚੰਦਰ ਦਾ ਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਥੀਂ ਅਗੇ ਇਹ ਤਲਾਉ ਕੱਚਾ ਸੀ; ਫੇਰ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਨੈ ਪੱਕਾ ਬਲਾਇਆ, ਤਿਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਨਬਾਬ ਖਾਨਬਹਾਦਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਦਿਵਾਨ ਲਖਪਤਗਾਇ ਨੈ ਬੀ ਟੁੱਟੇ ਭੱਜੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਵਾਈ ॥

ਅਤੇ ਇਹ ਤਲਾਉ ਗੋਲਾ ਅਤੇ ਚੌਨਕਰਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕ ਇਸ ਡੋਲ ਪੁਰ ਹੈ ॥

Rājā sānhsī.

ਰਾਜਾ ਸਾਂਹਸੀ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤ-ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੋਤ ਦੇ ਹਨ ॥

ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁਸਾਹਬ ਸਰਦਾਰ ਬੁਧਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਬਸਾਇਆ ਸੀ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਸਾ; ਹੁਣ ਉਸ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਆਹਰ ਨਾਲ਼ ਇਕ ਸਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਸਰਦਾਰ ਦੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਉਥੇ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ॥

Fajullápur.

ਫਜ਼ੁਲਾਪੁਰ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਨਬਾਬ ਕਪੂਰਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫਜ਼ੁਲਾਪੁਰੀਏ ਸਿੱਖ ਉਸੇ ਜਾਗਾ ਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਰਿਕਸ ਨਾਲ਼ ਉਹ ਨੂੰ ਸਿੰਘਪੁਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪਿੰਡ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਰਬੇਜ਼ ਬੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ॥

Šukrchakk.

ਸੁਕਰਚੱਕ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦਾ ਦਾਦਾ ਸਰਦਾਰ ਚੜਤਸਿੰਘ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਾ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਕਰਚੱਕੀਏ ਆਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਹੁਣ ਉਹ ਪਿੰਡ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਨਿਰਾ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਇਕ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪੁਰਾ ਹੈ ॥

Káñh.

ਕਾਨ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਚਾਰਕ ਸੇ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਕਨਈਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਬਤਨ ਉਹੋ ਹੈ; ਅਰਥਾਤ ਸਰਦਾਰ ਜੈਸਿੰਘ ਕਨਈਯੇ ਦਾ ਬਾਪ ਉਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੀ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਨਈਯੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਕਾਨ ਦੇ ਵਸਕੀਲ; ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੋਤ ਸੰਧੂ ਜੱਟ ਹੈ ॥

ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਜੰਡ ਕਰੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੰਡਿਆਲੇ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਗਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਰਸਤੇ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜਾਗਾ ਬਿਹ-

ਲੀ ਨਹੀਂ; ਸਾਰੇ ਮਾਂਝੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ, ਅਤੇ ਪਲਾਹ ਛੱਛਰਾ ਬਹੁਤ ਹੈ । ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗ ਬਹੁਤ ਚਰਦੇ ਚੁਗਦੇ, ਅਤੇ ਬਾਘ, ਬਘੇਲੇ, ਸੀਂਹ ਅਰ ਬਘਿਆੜ ਬਸੇਰਾ ਕਰਦੇ, ਅਤੇ ਮਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਖੇ ਜੰਗਲੀ ਬੈਲ ਅਤੇ ਨੀਲਗਾਉ ਬੀ ਅੰਤ ਸੁੰਦਰ ਖੇਤੇ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੇ, ਅਰ ਘੋੜੇ ਨਾਲੋਂ ਨੀਚੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

Lahaur (*English*, Lahore.)

ਪਾਰਸੀ ਕਤੇਬਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤਬਾਰੀਖਾਂ ਵਿਚ ਲਹਾਵਰ ਅਤੇ ਲਾਹਨੂਰ ਕਰਕੇ ਬੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਮੀਰਖਸਰੋ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਨੇ ਆਪਲੀ ਕਤੇਬ ਵਿਚ ਲਾਹਨੂਰ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਸੂਬਾ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਉ ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਇਕੱਤੀ ਦਰਜੇ ਅਰ ਪੰਜਾਹ ਦਰੀਕੇ, ਅਤੇ ਲੰਬਾਉ ਇਕ ਸੌ ਨੌਂ ਦਰਜੇ ਅਤੇ ਬਾਈ ਦਰੀਕੇ ਹੈ ॥

ਲਹੌਰ ਵੱਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਰਾਮਚੰਦਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਲਊ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਪਾਂਡੂਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪਿਛੇ ਕਦੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਰਾਜਪਾਮੀ ਬਲ ਜਾਂਦਾ ਸਾ ॥

ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਨਾਸਰੁੱਦੀਨ ਸਬੁਕਤਗੀਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਵੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ ਜੈਪਾਲ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਉਥੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ । ਜਾਂ ਮਮੂਦ ਗਜਨਵੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਲੈ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਮਲਕ ਅਯਾਜ ਨੂੰ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਲਾਇਆ । ਅਤੇ ਉਨ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ

ਪੱਕੀ ਅਲੰਗ ਖਿਚਵਾ ਦਿਤੀ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕਬਰ ਉਸੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਜਦ ਮਮੂਦ ਗਜਨਵੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਗੋਰ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਅਗੇ ਹੀਲੀ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਗਜਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦੀ ਲੱਗੀ, ਤਾਂ ਖੁਸਰੋਸ਼ਾਹ, ਅਰ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਖੁਸਰੋ-ਮਲਕ ਨੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿੰਘਾਸਨ ਬਣਾਇਆ । ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਅਠੱਤੀ ਬਰਸਾਂ ਰਾਜ ਕੀਤਾ; ਅਤੇ ਕਈ ਫੇਰਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਸਹਾਬਦੀਨ ਗੋਰੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ; ਉਹੁਕ ਸਹਾਬਦੀਨ ਗੋਰੀ ਨੇ ਲਹੌਰ ਲੈ ਲਿਆ; ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਮਲਕ ਕੁਤਬਦੀਨ ਨੂੰ, ਜੋ ਲਖ-ਬਖਸ਼ ਅਖਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਛੱਡ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਨ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਗਿਰਦੇ ਦਾ ਸਾਗ ਮੁਲਖ ਫਤੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਠਹਿਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਘੋੜਿਓਂ ਡਿਗਕੇ ਮਰ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਉਹ ਦੀ ਕਬਰ ਬੀ ਹੈ । ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਪਿਛੇ ਫੇਰ ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੇ ਰੋਲਕ ਨਾ ਫੜੀ; ਕਿਉਂਕਿ ਜਾਂ ਚੰਗੇਜ਼ਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਜਲਾਲਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦਸ਼ਾਹ ਖੁਆਰਜਮ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਭਜਾਕੇ ਆਪ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪਹੁੰਚਾ, ਪਿਛੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਲੁਟਲ ਲਗ ਪਈਆਂ; ਅਤੇ ਵੁਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਜਾਂ ਹਲਾਕੂਖਾਂ ਨੇ ਖੁਰਾਸਾਨ ਮਾਰ ਲਈ, ਤਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਲਸਕਰ ਸਦਾ ਝੁਜਾਈ ਕਰਕੇ, ਸੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਆਸਿਓਂ ਪਾਸਿਓਂ ਲੁਟ ਪੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਨਾਸਰਦੀਨ ਅਰ ਗਿਆਸਦੀਨ ਸਦਾ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਸਕਰ ਨੂੰ ਹਟਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਬੈਰਾਨ ਹੋਏ, ਜੋ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ, ਮੁਗਲਾਂ ਅਰ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਕਈ ਬਾਰ ਲ-

ਜਾਈ ਜੋ ਹਟੀ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਕਦੇ ਬੈਰਾਨ ਕਦੇ ਅਬਾਦ ਜੋ
ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਦੇ ਸਰਦਾਰ
ਤਤਾਰਖਾਂ ਨੈ ਬੀ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ ॥

ਅਤੇ ਬਾਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਮਿਰਜਾ ਕਾਮਰਾਨ ਦੇ ਸਮੇ
ਵਿਖੇ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੋਲਕ ਜੋ ਗਈ ਸੀ; ਕਿਉਂਕਿ ਓਨ ਇਕ ਵਡਾ
ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਬਾਗ ਬਲਵਾਇਆ ਸਾ, ਕਿ ਜਿਹ ਨੂੰ ਦੇਖ-
ਕੇ ਮਨ ਬਾਗ ਬਾਗ ਜੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਪਰੰਤੂ ਅਕਬਰਸ਼ਾਹ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ;
ਉਸ ਨੈ ਖੁਰਾਸਾਨ ਅਰ ਤੁਰਕਸਤਾਨ ਦੇ ਲਸਕਰ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋ-
ਕਲ ਲਈ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਅਟਕ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਲਾ-
ਇਆ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਬਸਾਉਲ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ;
ਅਤੇ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ; ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ
ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਢਠੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਭ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੇ ਬਲਵਾ ਦਿੱਤੀ ।
ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਗਵੀ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਪਾਤ-
ਸ਼ਾਹੀ ਵੇਲਤਖਾਨੇ ਦੀ ਨੀਉਂ ਪਰੀ; ਅਤੇ ਉਮਰਾਵਾਂ ਨੈ ਬੀ
ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲ ਦੇਖਕੇ ਆਪੇ ਆਪਲੇ ਲਈ ਵਡੇ ਵਡੇ ਮਹਿਲ
ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ
ਲੋਕ, ਅਰਥਾਤ ਇਰਾਨੀ, ਤੁਰਾਨੀ, ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਪਰਕਾਰ ਦੇ
ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਅਰ ਬਿੰਦਿਆਮਾਨ ਉਥੇ ਆ ਠਹਿਰੇ, ਅਤੇ
ਬਹੁਤ ਅਬਾਦੀ ਜੋ ਗਈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਬੀ
ਬਸੇਂ ਜੋ ਗਈ ॥

ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੈ ਤਖਤ ਉਤੇ ਬੈਠਲ ਥੀਂ ਚੋਟਾਂ
ਬਰਸ ਪਿਛੇ ਦਿਵਾਨ ਆਮ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਅੰਬਾਰਤਾਂ

ਬਲਵਾਈਆਂ, ਪਰ ਛੜੇ ਵੇਲਤਖਾਨੇ ਉਪਰ ਅੱਠ ਲੱਖ ਰੁਪਈਆ ਖਰਚਿਆ ॥

ਅਤੇ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਾਰੇ, ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ, ਜਾਂ ਵੇਲਤਖਾਨੇ ਦੇ ਮੂੰਢ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਜਬ, ਵੇਲਤਖਾਨੇ ਦੇ ਪਾਹ ਵਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕਰ ਵਡਾ ਤਕੜਾ ਥੰਨ ਮਾਰਿਆ । ਅਤੇ ੧੨੦੮ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਦਰਿਆਉ ਉਸ ਥੰਨ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਕੰਧ ਹੇਠ ਆਲ ਪੁੱਜਾ; ਅਤੇ ਬਾਗ ਅਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ, ਜੋ ਕਿਲੇ ਅਰ ਮਸੀਤ ਦੀ ਅਲੰਗ ਦੇ ਮੂੰਢ ਸਨ, ਸਭ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈਆਂ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੇੜੀ ਮਸੀਤ ਦੀ ਅਲੰਗ ਦੇ ਹੇਠ ਆਲਕੇ ਲਗਦੀ ਸੀ ॥

ਫੇਰ ੧੨੩੧ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਦਰਿਆਉ, ਉਥੋਂ ਮੁੜਕੇ, ਜਹਾਂਗੀਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਮੂੰਢ ਜਾ ਵਹਿਆ; ਅਤੇ ਬਾਗ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਅਰ ਦੱਖਲੀ ਲੋਟ ਦੇ ਬੁਰਜ, ਬੁਹੜੀ ਜਿਹੀ ਪੂਰਬ ਲੋਟ ਦੀ ਕੰਧ ਸਲੇ ਛਾਹਕੇ ਫੇਰ ਮੁੜ ਪਿਆ । ਜਿਹਾ ਦਰਿਆਉ ਲਹੌਰ ਅਰ ਸਾਹਦਰੇ ਦੇ ਗੱਭੇ ਚੱਲਲ ਲਗ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਹੀ ਸਹਿਰ ਦਿਨੋਦਿਨ ਬਸਦਾ ਜਾਲ ਲੱਗਾ; ਅਤੇ ਐਡਾ ਬਸਿਆ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਮਿਲਤੀ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਉੱਤਰਿਆ ॥

ਜਾਂ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਇਰਾਨੀ ਸਨ ੧੧੫੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਹਿੰਦੁ-ਸਥਾਨ ਪੂਰ ਚੜ੍ਹਿਆਇਆ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਆਲ ਅੱਪੜਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਕਜਲਬਾਸ ਲੁਟ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ, ਅਤੇ ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਉਸ ਦੇ ਇਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਲੇ ਸਭ ਲੁਟ ਲੀਤਾ, ਤਾਂ ਖਾਨਬਹਾਦਰ ਨੈ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬਾ ਸੀ, ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਅੱਗੇ ਜਾਕੇ, ਅਮਾਨ ਮੰਗੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਬਚ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰਿ ਆਇਆ ॥

ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਪਠਾਲ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਓਨ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕਮਰਦੀਨਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨਬਾਬ ਮੁਈਨੁਲਮੁਲਖ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਘੇਰਕੇ ਪਕੜ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਲਾ ਸਹਿਰ ਅੱਪਿਓਂ ਬਹੁਤ ਲੁੱਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਆਵੇ ਪੁਰ ਤੋਪ ਝੜਾਕੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਗੋਲੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਤਾਂ ਸੁਲਾ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਸੁਲਾ ਚੋ ਗਈ ॥

ਉਪਰੰਤ ਜਾਂ ਨਬਾਬ ਮੁਈਨੁਲਮੁਲਖ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਿਰ ਚਕਿਆ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਪੁੱਟਕੇ ਫੁਕ ਦਿੱਤਾ । ਉਤ ਵੇਲੇ ਲਹੌਰ ਸਲਮੁੰਢਾ ਉਜੜ ਚੋ ਗਿਆ; ਬਹੁਤੀ ਜਿਹੀ ਅੰਦਰਲੀ ਬਸੋਂ ਛੁੱਟ, ਸਹਿਰ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਬਸੋਂ ਵਿਚ ਇਕ ਘਰ ਬੀ ਬਸਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਸੀ; ਜਿਹਾਕੁ ਇਹ ਸਾਗ ਝੇ-ੜਾ, ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਵਿਖੇ, ਆਪੇ ਆਪਲੀ ਜਾਗਾ ਸਿਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਉ ॥

ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ, ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਤੰਗੀ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਖ ਖੁਰੁ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ । ਓਨ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਲੇ ਸਿੰਘਾਸਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਠਰਾਕੇ, ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਸਫੀਲ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਾਕੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਖਾਈ ਬਲਵਾਈ, ਅਤੇ ਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਗੇ ਇਕ ਇਕ ਦਮਦਮਾ ਬਲਾਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲੇ-ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਝੜਾਏ । ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਾਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਤੇ ਇਕ ਮੋਰੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦਾ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ । ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਮਕਬਰੇ ਅਰ ਗੁੰਮਜ, ਜੋ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਨ, ਸਭ ਮੂੰਢੇ ਛਾਹ ਸਿੱਟੇ, ਅਤੇ ਜਿਮੀਨ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰ ਕਰ ਦਿਤੇ, ਅਤੇ ਕਈ ਉਜੜ ਮਕਾਨ ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਸੇ, ਛਾਹ ਛੂਹਕੇ ਬਰੋਬਰ ਕਰ ਦਿਤੇ ॥

ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰਾ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਅਛੀ ਹੋਲਕ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਵੇਲਤਖਾਨਾ, ਜੋ ਛੱਠਾ ਪਿਆ ਸਾ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ, ਫੇਰ ਮੁਰੰਮਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਜੁਮਾ ਮਸੀਤ, ਜੋ ਐਰੰਗਜੇਬ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਬਲਾਈ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਵਡੀ ਖੁੱਲੀ ਅਰ ਮਜਬੂਤ ਸੀ, ਸੋ ਹੁਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ; ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ॥

ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਵੇਲਤਖਾਨੇ ਅਰ ਜੁਮਾ ਮਸੀਤ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ, ਇਕ ਬਾਗ ਲਵਾਕੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਬਾਗ ਨਾਉਂ ਪਰਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦੀ ਇਕ ਬਾਰਾਂਦਰੀ ਬਲਵਾਈ ਹੈ ॥

ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਮਸੀਤਾਂ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਸਨ, ਪਰ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਭ ਬੈਰਾਨ ਪਈਆਂ ਹਨ; ਹੁਲ, ਨਿਰੀ ਬਜੀਰਖਾਂ ਦੀ ਮਸੀਤ, (ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਦਰਵਜ਼ੇ ਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਅੱਤ ਅਨੂਪ ਚੀਨੀ ਦੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ,) ਅਬਾਦ ਹੈ । ਉਹ ਦੇ ਸਹਿਨ ਦੇ ਭੇਰੇ ਦੇ ਹੇਠ, ਮੀਰਾਂ ਸੈਦ ਇਸਹਾਕ ਗਾਜੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਇਕ ਭਿਖਾਰੀਖਾਂ ਦੀ ਮਸੀਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਗੁੰਮਜ ਸਾਰੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹਨ । ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁਲ ਬੀ ਨਿੱਕੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਸੈਕੁ ਮਸੀਤਾਂ ਅਬਾਦ ਹੋਲਗੀਆਂ ॥

ਅਤੇ ਜਰਬਖਾਨੇ ਦੇ ਕੋਲ ਮਲਕ ਅਯਾਜ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ; ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦਰਸਲ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਹਿਰਪਨਾਹੋਂ ਬਾਹਰ, ਦੱਖਲ ਅਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਗਭਲੇ ਕੂਲੇ ਵਲ, ਉਸਮਾਨ ਹੁਬੈਰੀ ਜੀਲਾਨੀ ਦੇ ਪੁੱਤ ਸੇਖ ਅਲੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਨੂੰ ਗੰਜਬਖਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਵਡੀ ਪਤੀਜ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਰਨੇ ਦੀ ਤਰੀਕ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਪੁਰਸ ਮੋਇਆ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ੮੬੫ ਬੀਤੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਕਤੇਬ ਕਸ਼ਫੁਲਹੁਜੂਬ, ਬੇਦਾਂਤ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ, ਉਸੇ ਮਹਾਪੁਰਸ ਦੀ ਬਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਰੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਬਾਹਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਮਹਿਰੰਗ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਕੋਲ ਦੱਖਲ ਦੀ ਲੋਟੇ ਵਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਲੰਬਾਉ ਚੜ੍ਹਾ-ਉ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡਾ ਕਬਰਸਥਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਰਤ ਸੇਖ ਬੰਦਗੀ ਮੁਹੰਮਦ ਤਾਹਰ ਕਾਦਰੀ ਲਹੌਰੀ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਦੂਜੇ ਚੌਤੜੇ ਪੁਰ ਉਹ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸੇਖ ਅਬੂ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ, ਜਿਹਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤਾ ਉੱਘੀਆਂ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ਬਾਗ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਸਾਲਾਮਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਗ ਅਲੀ-ਮਰਦਾਂਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ, ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਬਾਗ ਸੁਰਗ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਜਿਹਾ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੇ ਹੋਦਾਂ ਅਰ ਫੁਆਰਿਆਂ ਅਰ ਬੈਠਕਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰ-ਤਾਈ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ॥

ਕੀ ਜਾਲੁਯੋਂ ਇਹ ਪਾਰਸੀ ਦੀ ਬੈਤ ਕਿਸੇ ਨੈ ਇਸੇ ਬਾਗ ਦੀ ਉਸਤੁਤ ਵਿਖੇ ਆਖੀ ਹੈ,

اگر فردوس بر روی زمین است
همین است و همین است و همین است

ਇਹ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਜੇ ਸੁਰਗ ਪਰਤੀ ਪੁਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ॥

ਇਹ ਬਾਗ ਸੱਤਰ ਵਰਿਹਾਂ ਤੀਕ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਰਿਹਾ; ਲੋਕ ਇਹ ਦੇ ਫੁਆਰੇ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਉਖੇੜਕੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ । ਅਤੇ ਕਈ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਲਹੌਰ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਗਭਲੇ ਬਾਗ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ, ਜੋ ਛੁੱਟੀ ਛੁੱਟੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਭ ਬਲਵਾ ਦਿਤੀ; ਅਤੇ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਜੋ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਨੇ ਪਹਾੜੋਂ ਕੱਟਕੇ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਰਾਜਰੋਲੇ ਵਿਚ ਸੁੱਕ ਗਈ ਸੀ, ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਫੇਰ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਚਲਾਈ ਗਈ ॥

ਇਸ ਬਾਗ ਦਾ, ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਚੜ੍ਹਾਉ, ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ ਲੰਬਾਉ ਹੈ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੱਖਲ ਵਲੋਂ ਬਾਗ ਵਿਚ ਵੜਕੇ, ਉੱਤਰ ਦੇ ਹੁਕ ਹੋਕੇ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ॥

ਅਤੇ ਏਹ ਸੱਤ ਬਾਗ ਹਨ, ਕੋਈ ਉੱਚਾ, ਕੋਈ ਨੀਚਾ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੁਹੂੰ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਰੋਬਰ ਜਾਕੇ ਤੀਜੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਨੀਚੀ ਜਿਮੀਨ ਪੁਰ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦੀ ਚਾਦਰ ਸੱਤ ਗਜ ਚੌੜੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦਾ ਤਖਤ, ਡੇਢ ਗਜ ਚੌੜਾ, ਤੇ ਚਾਰ ਗਜ ਲੰਬਾ ਬਿਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥

ਇਹ ਤਖਤ ਅਜਿਹੇ ਵਡੇ ਹੋਂਦ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸੌ ਫੁਆਰਾ ਛੁਟਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਹੋਂਦ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਲਾਲ ਪੱਥਰ ਦਾ ਚਬੂਰਤਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਵੇਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਇਕ ਪੁਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਤੇ ਤਲਾਉ ਦੇ ਹੇਠ ਇਕ ਹੋਰ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੋਂਦ

ਹੈ, ਜਿਹ ਦੀ ਤੇਹੀਂ ਕੰਧੀਂ ਦੀਵੇ ਰੱਖਲ ਲਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਆਲੇ
ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਹੋਦ ਬੀ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦਾ ਹੈ ।
ਗਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹੀ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੀ-
ਆਂ, ਸੇ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਥੀਂ ਸੁੰਦਰ ਅਰ ਅਲੇਖੀਆਂ ਸਨ ॥

ਸਹਿਰੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਬਾਹਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਮੀਰ ਕਾਦਰੀ, ਅਤੇ ਉਹ
ਦੇ ਚੇਲੇ ਮੁਲਾਂਸਾਹ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਕਬਰਾਂ ਦੀ
ਅੰਬਾਰਤ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਸੀ, ਪਰ ਮੁਲਾਂਸਾਹ ਦਾ ਮਕਬਰਾ
ਉਥੇੜਕੇ ਰਾਮ ਬਾਗ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੁਰ ਲਾਇਆ; ਇਕ ਇਸ
ਪੁਰ ਕਿਆ ਹੈ ! ਬਲਕ ਨਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਨਵੀਂ ਅੰਬਾਰਤ ਵਲ
ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਸੇ ਲਹੌਰ ਹੀ ਦੀਆਂ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਮਕਬਰਿਆਂ
ਦੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ॥

ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਲ, ਐਰੰਗਜੇਬ ਆਲਮਗੀਰ
ਨੈ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਚਾਉ ਲਈ ਚੌਹੁ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ
ਬੰਨ ਲਵਾਇਆ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਨ ਪਾਤਸਾਹੀ ਕਿਲੇ ਦੀ
ਬਾਹੀ ਤੇ, ਅਤੇ ਜੁਮਾ ਮਸੀਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ,
ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੇ ਗੁੰਮਜ ਤੀਕੁਰ ਪਹੁਤਾ ਹੈ; ਪਰ ਹੁਲ ਦਰਿ-
ਆਉ ਨੈ ਇਸ ਬੰਨ ਤਾਈਂ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਤੋੜ ਸਿੱਟਿਆ
ਹੈ । ਅਤੇ ਅਨਾਰਕਲੀ ਸਹਿਰੋਂ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ
ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤੀਕੁਰ
ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਬੀ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰ
ਘਰ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਵਧੀਕ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਜਿਹੀ ਪਠਾਲਾਂ ਦੀ ਸੂਰੀ,
ਅਤੇ ਚਮਿਆਰੀ, ਅਤੇ ਦੋਨੇਕੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਥੇਰੇ ॥

Bábe Nának dá Dehrá.

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ
ਇਕ ਵਡੀ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ

ਹੀ ਬਸ ਗਿਆ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਦਰਿਆਉ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਕੀ ਬਹੁੜੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਲ, ਜਿਹੜੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚ ਹਨ, ਵੱਡੇ ਮਾਯਾਪਾਰੀ ਹਨ । ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਕਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਘੋਲ ਰਖਦੇ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ਪਿੰਡੋਂ ਨੇੜੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਪਰ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ, ਅਤੇ ਉਸ ਪੁਰ ਸੋਇਨੇ ਅਰ ਲਾਜਵਰਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਯਾ ਖਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ ॥

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਉਸ ਦੇਹਰੇ ਪੁਰ ਵੱਡੀ ਮਾਯਾ ਝੜਾਇਆ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਨਜਰਾਨਾ ਘਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਇਥੇ ਤੀਕੁਰ ਜੋ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਖਰਚ ਲਈ ਪੰਜ ਸੌ ਪਿੰਡ ਸਰਕਾਰੋਂ ਦੇ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ । ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੂੰ ਭਾਇਆ, ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ॥

Batálá.

ਕਸਬਾ ਬਟਾਲਾ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਮਦੇਉ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ॥

ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ, ਕਿ ਜਦ ਤਤਾਰਖਾਂ, ਮੁਲਤਾਨ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਦੇ ਹਥੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ, ਤਦ ਇਹ ਰਾਮਦੇਉ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਕੇ, ਤਤਾਰਖਾਂ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਆਉਲ ਜਾਲ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਨੇ ਲੱਖ ਟਕੇ ਪੁਰ ਤਤਾਰਖਾਂ ਥੀਂ ਅਜਾਰੇ ਲੈ ਲਿਆ ॥

ਅਤੇ ਸਨ ੮੧੬ ਹਿਜਰੀ, ਅਤੇ ੧੫੧੮ ਬਿਕਰਮਾਜੀਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਨੀਉਂ ਪਰੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਰਾਮਦੇਉ ਦੀ ਕਬਰ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਾਉ ਪੱਕੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਅਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਬੀ ਇਸ ਜਾਗਾ ਅਬਾਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ; ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੈ ਸਰਾਂ ਦੇ ਲਾਗ, ਜੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਇਕ ਖੂਹ ਪੱਟਿਆ ਸਾ; ਪੱਟਦੇ ਪੱਟਦੇ ਜਾਂ ਪਾਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਲਿਲਾਰੀ ਦੀ ਹੱਟੀ, ਕੁੰਡਾਂ ਘੜਿਆਂ ਲੋਟਿਆਂ ਬਪਨਿਆਂ ਸਲੇ, ਪਰਗਟ ਹੋਈ ਸੀ; ਇਸ ਤੇ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੇ ਇਥੇ ਜਰੂਰ ਕਦੇ ਨ ਕਦੇ ਬਸੇ ਹੋ ਹਟੀ ਹੈ ॥

ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਉੱਚੀ ਜਾਗਾ ਪੁਰ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਕੱਚੀਆਂ ਸਨ; ਜੇ ਕੋਈ ਹਾਕਮ ਆਇਆ, ਉਹੋ ਉਹ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ; ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਮੁਰੰਮਤਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦਿੱਲੀ-ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਬਲ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਪਾਸੇ ਦੀ ਕੰਧ ਉੱਪਰ ਜੋ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਕ ਵੱਡੀ ਤਖਤਿਆਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ॥

ਅੱਗੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕੁਛ ਵੱਡੀ ਰੋਲਕ ਨਸੇ, ਨਿਰਾ ਇਕ ਭਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਰਗਾ ਸਾ; ਪਰ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਸਮੇਰਖਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਅੱਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਅਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਗਭਲੇ ਖੁੰਜੇ ਪੁਰ ਇਕ ਬਾਗ ਦੀ ਨੀਉਂ ਪਰਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਗਭੇ ਦੇ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਦੇ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਚੌੜਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਡੂੰਘਾ ਤਲਾਉ ਲਵਾਇਆ, ਅਤੇ ਤਲਾਉ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਮਸੀਤ ਬਲਵਾਈ । ਇਸ

ਤਲਾਉ ਦਾ ਪਾਲੀ ਕਦੇ ਕਾਲ ਸਮੇ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੁਕਿਆ, ਬਲਕ ਉਸ ਮਸੀਤ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਮੁਲਸਾਤ ਤਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਪਾਲੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਇਸ ਤਲਾਉ ਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਪਾਲੀ ਆਉਲ ਲਈ ਇਕ ਰਾਹ ਬਣਾ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥

ਇਹ ਨਹਿਰ ਅੱਗੇ ਸੁਕੀ ਪਈ ਸੀ; ਹੁਲ ਸਨ ੧੨੪੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਫੇਰ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਹੈ ॥

ਅਤੇ ਤਲਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਸੱਤਰਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਪੂਰ, ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਸ ਦਾ ਗੁੰਮਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡਾ ਬੈਠਕ ਦੀ ਡੋਲ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਨ ੮੮੮ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਿੰਦ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਬਣਵਾਏ, ਉਹ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਪੱਥਰ ਪੂਰ, ਉਹ ਦੇ ਬਲ ਚੁਕਲ ਦੀ ਤਰੀਕ ਉਕਰਾ ਛੱਡੀ ਸੀ ॥

ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿਲ-ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਂ, ਉਹ ਦੇ ਆਹਰ ਨਾਲ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ; ਇਥੇ ਤੀਕਰ ਜੋ ਉਹ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਹੁਲ ਵਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਅਰ ਬਿੰਦਿਆਮਾਨ ਅਰ ਪਤਵੰਤੇ ਭਲੇ ਮਾਲਸ ਲੋਕ ਉਥੇ ਆਲ ਬਸੇ; ਜਿਹਾਕੁ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਫਾਜ਼ਲਦੀਨ ਕਾਦਰੀ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਹੀ ਪਾਠਸਾਲਾ ਅਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਤੇ ਹਵੇਲੀਆਂ ਦੀ ਨੀਉਂ ਪਰ ਦਿੱਤੀ । ਉਹ ਮਹਾਪੁਰਸ ਜਾਹਰ ਬਾਤਨ ਦੇ ਇਲਮ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਸਾਂ; ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁਲ ਤੀਕਰ ਮੀਆਂ ਸਾਹਬ ਦਾ ਮਹੱਲਾ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਅਰ ਉਹ ਮਹੱਲਾ ਹੁਲ ਦਿਆਂ ਦਮਾਂ ਤੀਕ ਉਸੇ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਹੈ ॥

Kalánaur.

ਕਲਾਨੌਰ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਰਾਵੀ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਨਹਿਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਤੇ ਲਾਕੇ ਕਲਾਨੌਰ ਤੀਕੁਰ ਸਾਰੀ ਪਰਤੀ ਵਿਖੇ ਚੁਸਮੇ ਫੁਟਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਕੱਠਾ ਹੋਕੇ ਕਰਨ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਰਨ ਪਾਤਸਾਹੀ ਬਾਗ ਦੇ ਹੇਠ, ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਾਉ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਡੂੰਘੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਗਾਹਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਅਤੇ ਬੇੜੀ ਬਿਨਾ ਉਥੋਂ ਲੰਘਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ॥

ਇਹ ਬਾਗ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬਲਿਆ ਸਾ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਤਖਤ ਪੁਰ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਗ ਦੇ ਚੁਗਿਰਦ ਪੱਕੀ ਅਲੰਗ, ਅਤੇ ਵਡਾ ਸਾਨਦਾਰ ਦਰਵਜਾ ਸਾ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਭੇ ਇਕ ਫੁਆਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੋਂਦ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਤਖਤ ਸਾ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਠਿਕਾਣਾ ਸੀ । ਅਤੇ ਬਾਗ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਹਮਾਮ, ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਵਡੀ ਖੁੱਲੀ ਅਰ ਉੱਚੀ ਚੌਦਰੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਸੀ; ਹੁਲ ਉਹ ਸਭੇ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬੈਰਾਨ ਪਈਆਂ ਹਨ; ਬਾਗ ਦੇ ਆਇਰਿਆਂ ਛੋਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਜਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਖੇ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਡੀ ਰੌਲਕ ਅਰ ਅਬਾਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਬੀ ਚਿਰ ਤੀਕੁਰ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਰਹੀ; ਪਰ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲੁਟ ਫੂਕ ਸਿਟਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਜਾਂ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਬੁਹੜਾ ਜਿਹਾ ਬਸਦਾ

ਸੀ; ਅਤੇ ਜਾਂ ਕਨਈਆਂ ਨੇ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜ ਲੀਤਾ, ਤਾਂ ਹਕੀਕਤਸਿੰਘ ਕਨਈਆ ਇਸ ਸਹਿਰ ਉੱਤੇ ਝੜਾਈ ਕਰਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਹੀ ਫੂਕ ਸਿਟਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਅਜਿਹਾ ਬੈਰਾਨ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਇਸ ਵਿਚ ਸੀਂਹ ਬੁਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸੇ ॥

ਤਿਸ ਪਿਛੋਂ ਹਕੀਕਤਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤ ਜੈਮਲਸਿੰਘ, ਜਾਂ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਸਾਉਲ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਤੀਹਾਂ ਬਰਸਾਂ ਤੀਕਰ ਉਸ ਦੇ ਪਾਹ ਰਿਹਾ, ਅਰ ਉਹ ਬਸਾਉਂਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ; ਇਥੇ ਤੀਕ ਕਿ ਉਹ ਦੇ ਨਿਆਉਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸੈ ਹੱਟ, ਅਰ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ ਬਸ ਪਿਆ; ਫੇਰ ਜਾਂ ਜੈਮਲ-ਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ; ਹੁਲ ਤੀਕਰ ਉਹ ਉਸੇ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਅਗੇ ਵਰਗੀ ਰੋਲਕ ਨਹੀਂ; ਸਗਵਾਂ ਉੱਜੜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਇਸ ਪਰਗਲੇ ਦੀ ਭੋਂ ਕੁਛ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਕੁਛ ਹਰਟਾਂ ਅਰ ਬਾਰਿਆਂ, ਅਰਥਾਤ ਚੜ੍ਹਸਾਂ ਦੇ ਪਾਲੀ ਪੁਰ, ਕੁਛ ਬਰਖਾ ਦੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਦੁਹੁੰ ਤੀਹਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਰ, ਮੈਜੂਵਾਲ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਕੋਲ, ਸੇਖ ਮੁਹੰਮਦ ਅਫਜਲ ਲਹੌਰੀ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਗੁਲਾਮਗੌਸ ਬਟਾਲੀ ਦੀ ਕਬਰ, ਇਕ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਇਕੋ ਚੌਤੜੇ ਅਰ ਇਕੋ ਬਗਲ ਵਿਚ ਹੈ ॥

Adínánagar.

ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਤੇ ਨੇੜੇ, ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ, ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸਾ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਰ

ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਨਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਲੋਕ ਉਥੇ ਆਲ ਬਸੇ ਸਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹੱਥ ਇਕ ਬਾਗ ਬਲਾਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਸਾਹ ਨਹਿਰ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ-
ਦੋਂ ਹੋਕੇ ਲੰਘਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਕਈ ਬੈਠਕਾਂ ਅਰ
ਹੋਦ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵੁਆਲੇ ਦੀ
ਧਰਤੀ ਵਡੀ ਤਰ ਅਤੇ ਤਾਜੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ
ਹਰਿਆਈ ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੀਆਂ ਛਾਬਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ
ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਜੰਗਲੀ ਅਤੇ ਆਬੀ ਸਕਾਰ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਵਿਚ
ਹੁੰਦੇ ਬਾਹਰ ਹੈ ॥

ਅਤੇ ਬਹਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਉਹ ਧਰਤੀ ਵਡੇ ਸੈਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ;
ਅਤੇ ਤੂਤ, ਅਲੂਚੇ, ਅੰਬ, ਸੰਗਤਰੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ
ਮੇਵੇ ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੀ ਹੋਰ ਵਡਿਆ-
ਈ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਸਤੇ ਲਭਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ
ਵੁਆਲੇ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਰੁੱਖ ਹਨ, ਸਭ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਬੇਰੀ-
ਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਰ ਅਜਿਹੇ ਮਿੱਠੇ ਹੁੰਦੇ
ਹਨ, ਜੋ ਬਟਾਲੇ ਤੀਕੁ ਲੈ ਜਾਕੇ ਬੇਚਦੇ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਨਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਾੜੋਂ
ਉੱਤਰਕੇ ਸਦਾ ਵਗਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਪੁਰ ਪੁਲ
ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਉਥੇ ਦਿਓਂ ਲੰਘਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ॥

ਜਾਂ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ
ਦਾ ਮੁਲਖ ਲੁੱਟ ਲੀਤਾ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਉਜੜ ਹੋ ਗਿ-
ਆ । ਫੇਰ ਝੰਡਾਸਿੰਘ ਖੇੜੀਵਾਲੇ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੁਛ ਬਹੁੜੀ
ਜਿਹੀ ਰੋਲਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਤੀਹ
ਵਰਿਹਾਂ ਰਾਜ ਕੀਤਾ । ਜਾਂ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤ
ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦਾ ਬੀਹ ਬਰਸਾਂ

ਰਾਜ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸਦਾ ਕਨਈਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮਲੀਹਦੜ ਰਿਹਾ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕਰ ਕਿ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਲਾਬ-ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਖ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਤਦ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਜਗੀਰ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ । ਅਤੇ ਸਨ ੧੨੨੭ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਈ, ਕਿ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਯੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਾਰਮਕੇ ਹਰ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਫੌਜ ਸਲੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਰਹਿਲਾ ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਡਾ ਅਨੂਪ ਬਾਗ ਲਵਾਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਚੌਦ ਅਰ ਫੁਆਰੇ ਬਲਵਾਏ; ਅਤੇ ਤਿਹੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਬੀਰਾਂ ਨੇ ਆਪੇ ਆਪਲੇ ਲਈ ਬਾਗ ਅਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੋਲਕ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੇ ਕਾਰ-ਖਾਨਦਾਰ ਅਰ ਸੁਦਾਗਰ ਫੇਰ ਉਥੇ ਜਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਚੌ-ਪੜ ਦੀ ਕਤਾ ਦਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਗਭੇ ਚੌਕ, ਅਤੇ ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚਾਰ ਬਜਾਰ, ਪਰ ਹੱਟਾਂ ਤਿੰਨਕੁ ਸੈ ਥੀਂ ਵਧੀਕ ਨਾ ਹੋਈਆਂ । ਉਥੋਂ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਛੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾ-ਵੀ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Bahirámpur.

ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਤੇ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਪੁਰ ਇਕ ਕਦੀ-ਮੀ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਉਹ ਨੂੰ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਦੇ ਲਾਗ ਦੁਹੁੰ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਲੰਬਾਉ ਚੜ੍ਹਾਉ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਛੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਥੀਂ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਨਾਪੇ ਅਰ ਕਾਹ ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਗਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਲੋਕ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿਚ

ਚੜ੍ਹਕੇ ਸਦਾ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਅਰ ਮੱਛੀਆਂ ਦਾ ਸਕਾਰ ਖੇਡਦੇ
ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਛੰਡ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਲੂ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਕਿਰਨ ਜੋ
ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਸੇ ਇਸੇ ਛੰਡ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੈ ।
ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਗਾ ਅਜਿਹੀ ਚੰਗੀ ਸਕਾਰਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ ਦੇਖਲ-
ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਦਰਿਆਉ
ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

Pathán kot.

ਪਠਾਲਕੋਟ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ
ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ ਹੈ । ਉਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ
ਇਕ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀਆਂ ਅਲੰਗਾਂ ਵਡੀਆਂ
ਉੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਡਾਢੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਾਹਜਗਾਂ
ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪਹਾੜ ਦੇ ਥੰਨੇ ਉਪਰ ਇਸ ਲਈ
ਬਣਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦਾ ਹਾਕਮ ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਹਾ
ਕਰੇ । ਕਈ ਚਿਰ ਇਹ ਜਾਗਾ ਕਨਈਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਹੇਠ ਰਹੀ ।
ਤਾਗਸਿੰਘ ਕਨਈਆ, ਜੋ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜੇ, ਜਿਹਾਕੂ ਨੂਰਪੁਰੀ-
ਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਰਾਜੇ ਉਹ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਵਿਚ ਚਲਦੇ
ਸੇ, ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ; ਓਨ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਆਪਣੇ
ਰਹਿਲ ਲਈ, ਵੱਡੇ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਉਚੇ ਘਰ ਬਣਾਏ
ਸਨ, ਜੋ ਕਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦੇ ਸੇ । ਪਰ ਸਨ
੧੧੮੮ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਗੀ ਚੰਦਾਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੰਡਾਸਿੰਘ
ਨੈ, ਜੋ ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰ ਥੇ, ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਉਟ ਪੁਰ,
ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਲੈਲ ਦਾ ਦਾਯਾ ਕੀਤਾ ਸਾ; ਜਾਂ ਅਦੀਨਾਨਗਰ
ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਦੇਹੁੰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ
ਨਿਰਾਸ ਹੋਕੇ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਹਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਉਵੇਂ
ਤਾਗਸਿੰਘ ਦੇ ਕੋਲ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕਰ ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ

ਉਸ ਥੀਂ ਆਕੀ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬੀ ਬੈਰੀ ਬਲ ਗਏ । ਪਰੰਤੂ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਫਾਟਕ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਹਾਲੀ ਸਦਾਕੋਰ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਦਿਤੇ, ਅਤੇ ਝੱਟਪੱਟ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਤਾਰਾਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ । ਹੁਣ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ॥

Sháhpur.

ਸਾਹਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਰਮੀਆਂ ਪਹਾੜ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕੁਛ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਛੋਪਰਾਂ ਦੀ; ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਹੁਕ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦਾ ਕਿਲਾ ਅਗਲਿਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਦੀ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਫੀਲ ਉਸ ਘਾਟੀ ਉਪਰ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਾਹਜਗਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੁਲਖ ਮੁੰਢੇਂ ਲਾਕੇ ਨੂਰਪੁਰੀਏ ਰਾਜੇ ਦਾ ਸਾ; ਪਰ ਸਾਹਜਗਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਵਿਚ, ਰਾਜੇ ਰਾਜਰੂਪ ਦਾ ਭਾਈ ਭਾਗਸਿੰਘ, ਉਸ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਰੀਦਖਾਂ ਧਰਕੇ, ਰਾਜਰੂਪ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਖ ਖੁਹਕੇ, ਉਹ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਗੋਰਖੰਦ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੀ ਠਾਲੇਦਾਰੀ ਬੀ ਉਸੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ; ਬਲਕ ਤਿੰਮੋਂ ਤੀਕੁਰ ਸਾਗ ਮੁਲਖ ਉਸੇ ਨੂੰ ਜਗੀਰ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ, ਅਤੇ ਓਨ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਆਪਲੀ ਬੈਠਕ ਠਰਾਈ । ਜਾਂ ਮੁਰੀਦਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮ-

ਜੀਵਖਾਂ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਵਹੀਦਖਾਂ ਨੂੰ,
ਅਰ ਵਹੀਦਖਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਸਈਦਖਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਮਿਲਿਆ ॥

ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਇਸ ਮੁਲਖੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ,
ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਪਿਰਥੀਸਿੰਘ ਨੂਰਪੁਰੀਏ ਨੈ ਪੁਰਾਲਾ ਵੈਰ ਨਵਾਂ ਕਰ-
ਕੇ, ਸਈਦਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੜਕੇ ਮੁਲਖ ਲੈ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਬਿ-
ਚਾਗ ਖੋਹ ਛਾਲਕੇ ਮਰ ਗਿਆ । ਹੁਲ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸਲਾ-
ਬਤਖਾਂ ਸੁਜਾਲਪੁਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲ-
ਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਵਲੋਂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜਗੀਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਾਹ-
ਪੁਰ ਦਾ ਹੋਰ ਸਾਗ ਮੁਲਖ, ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਹੈ ॥

Núrpur.

ਨੂਰਪੁਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਪੁਰ, ਇਕ
ਸੈਲ ਦੇ ਤੋਂ ਉਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ
ਸਰਬੱਤ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸਭ ਤਿੰਨਕੁ
ਸੇ ਹੋਲਗੀਆਂ; ਪਰ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਉਥੇ ਬਸਦੇ
ਹਨ । ਅਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਮਾਲ ਅਰ ਸੁਗਾ-
ਤਾਂ, ਚੰਬਿਓ, ਕਸਮੀਰੋਂ, ਲਦਾਖੋਂ, ਅਤੇ ਯਾਰਕੰਦੋਂ, ਇਸ ਸਹਿਰ
ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਫੇਰ ਉਥੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ
ਹਨ । ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜੇ ਪਿਰਥੀਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ
ਅਬਾਦ ਸਾ। ਅਤੇ ਪਥਰੈਲੀ ਪਰਤੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੂ-
ਹੇ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤੇ ਹਨ; ਇਸੇ ਲਈ ਲੋਕ ਕਿਲੇ ਹੇਠੋਂ ਬਾਉਲੀ ਵਿਚੋਂ
ਪਾਲੀ ਭਰਕੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਉਲੀ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ
ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਪਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੁਕਦਾ ॥

ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਬਾਂਦਰ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਬਲਕ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਐਥੇ ਰਹਿੰਦੇ
ਹਨ; ਕਿਉਂਕਿ ਰੋਟੀ ਖਾਲ ਦੇ ਵੇਲੇ, ਜੇ ਆਦਮੀ ਕਮਾਲ ਯਾ

ਗੁਲੇਲ ਪਾਹ ਲੈਕੇ ਨਾ ਬੈਠੇ, ਤਾਂ ਖਾਲਾ ਦੁੱਭਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਇਕ ਰਸਤੇ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ, ਸੇ ਭੀ ਪੱਥਰ ਕੋਰਕੇ ਤਿੰਨ ਸੇ ਥੀਂ ਵਧੀਕ ਪੈੜੀਆਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਘੋੜਾ ਟੱਟ, ਬੈਲ ਬਪਯਾ, ਅਤੇ ਉੱਠ ਆਂਠ ਸੁਖਾਲੇ ਲੰਘ ਜਾਣ । ਸਹਿਰੋਂ ਉਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਖੁੰਜ ਪੁਰ, ਇਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਥੇ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਬੀ ਉਸੇ ਵਿਚ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਘਾਟੀ ਤੇ ਨੀਹਲ ਬੀ ਬਸੇਂ ਹੈ, ਪਰ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਭ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਗੱਡੀ ਓੜ੍ਹਕ ਉਸ ਜਾਗਾ ਤੀਕਰ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿਥ ਉੱਤੇ ਇਕ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਵਡਾ ਖੁੱਲਾ ਬਾਗ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੇ ਫਲਹਾਰ ਉਸ ਵਿਖੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ, ਅਤੇ ਮਿੱਠ ਪਾਲੀ ਦੀਆਂ ਕੂਹਲਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ, ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਅਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ॥

ਰਾਜੇ ਪਿਰਥੀਸਿੰਘੁ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਦਾ ਪੋਤਾ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਰਾਜ ਕਰਕੇ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੀ ਫੌਜ ਥੀਂ ਭਾਜ ਖਾਕੇ, ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਇਸ ਪਾਰ ਬੈਠ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਅਰ ਕਿਲਾ, ਬਲਕ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ, ਉਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਫਤਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਲੀ ਫੌਜ ਘੱਲੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਕੇ ਨੂਰਪੁਰ ਨਾਉਂ ਪਰਿਆ ਸੀ ॥

Kángará.

ਕਾਂਗੜਾ ਸਵਾਲਕ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ

ਕਦੀਮ ਤੇ ਅਬਾਦ, ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਮੁਲਖਾਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ । ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸਭ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਵਿਚ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੱਯਦ, ਮੁਗਲ, ਪਠਾਨ, ਉਥੇ ਆ ਬਸੇ ਸਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਦਿੱਲੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ । ਅਤੇ ਇਕ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਜਾਗਾ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਬੀ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬੰਦੇ ਹੋਏ ਨੌਕ ਨੂੰ ਫੇਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਭਾਵੇਂ ਅਸਲੀ ਨੌਕ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ; ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਅਜਿਹਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੁਛ ਬੁਹੜਾ ਹੀ ਫਰਕ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਨਕਟੇ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਖਰਚਕੇ, ਨੌਕ ਲਵਾਕੇ ਫੇਰ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਠਿਕਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਹਨ ਨਹੀਂ; ਸੋ ਉਥੇ ਬੀ ਕੁਛ ਬੁਹੜੇ ਹੀ ਘਰ ਹਨ । ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਕਦੀਮੀ ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚ ਨਗਰਕੋਟ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਕਾਂਗੜਾ ਕਿਲੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ । ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਗੱਲੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਥੇ ਦਾ ਗੁੜ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੁਗਾਤ ਜਾਲਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਚਾਉਲ ਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੋਫਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਿੱਜ ਕਰਕੇ ਪਾਲਮ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਦੇ ਚਾਉਲ ਤਾ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੁਲਾਇਮੀ ਅਰ ਰੰਗ ਅਰ ਸਵਾਦ ਵਿਚ ਬਾੜੇ ਦੇ ਚਾਉਲਾਂ ਦੇ ਬਰੋਬਰ, ਅਤੇ ਸੁਗੰਧਤਾਈ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਡਾਢਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕੋਟਕਾਂਗੜਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਖੇ ਸਵਾਲਕ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵਰਗਾ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ

ਕਿਲਾ ਹੈ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਕਿਲਾ ਬਹੁਤ ਖੁਲਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਚੁਸਮੇ ਸਦਾ ਜਾਰੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਹੋਰ ਅਤੇ ਡੂੰਘੇ ਤਲਾਉ ਬੀ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਲਾਉ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਹ ਦੀ ਥਾਹ ਨਹੀਂ ਲਈ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਨਿਕਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਦੀਆਂ ਖੋਹਾਂ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ ਅਰ ਬਾਂਦਰ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਦ ਕਦੇ ਏਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਲੋਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਅਤੇ ਬੁੱਤ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਡੀ ਵੇਵੀ ਪਿੰਡੀ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਣ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਅਰ ਉਚਿਆਈ ਦੇਖਕੇ ਮਨੁਖ ਦੀ ਅਕਲ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਕਿਲਾ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਲਾ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਲਗੰਗਾ ਦੀ ਖੰਡ ਉਹ ਦੇ ਤਿੰਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚਲਦੀ ਹੈ । ਜਾਲੀਦੀ ਉਹ ਖੰਡ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੀ ਖਾਈ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕੁਛ ਪੱਥਰ ਜਿਹਾ ਸਾ; ਪਰ ਉੱਚਾ ਐਡਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਮੰਦ ਪਾਏ ਬਿਨਾ ਉਸ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕੀਦਾ ਸਾ । ਅਤੇ ਖੁਲਾਸਤੁਲਤਬਾਰੀਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਗਿਰਦਾ, ਇਕ ਕੋਹ ਪੰਦਰਾਂ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੰਬਾਉ ਪਾਉ ਕੋਹ ਅਤੇ ਦੋਹੂੰ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਬਾਹਈਆਂ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਉਚਾਲ ਇਕ ਸੌ ਚਾਰ ਹੱਥ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੇਈ ਬੁਰਜ ਅਰ ਸੱਤ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ

ਚੇਠ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਅਜਿਹਾ ਐਖਾ ਹੈ, ਕਿ ਪੀਹੜੀਓ-ਪੀਹੜੀ ਇਕ ਹੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ; ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਜੇ ਕਦੇ ਇਸ ਪਾਸ, ਕਦੇ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਵੇ । ਕਈਆਂ ਪੀਹੜੀਆਂ ਤੇ ਲਾਕੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਕਟੋਚਾਂ ਹੀ ਪਾਹ ਚਲਾ ਆਇਆ । ਅਤੇ ਜਦ ਤੇ ਲਾਕੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਇਆ, ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਨੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਮਾਰਕੇ ਨਾ ਲਿਆ ; ਨਿਰਾ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਵੀ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਛਾਹ ਢੂਹਕੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ ਸੀ ; ਤਬਾਹੀਖ ਫਰਿਸਤੇ ਵਿਚ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਫਰੋਜ਼-ਸਾਹ ਕਈ ਚਿਰ ਮੋਰਚੇ ਲਾਕੇ, ਓੜੁਕ ਨੂੰ ਸੁਲਾ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਅਰ ਬੁਤ ਭੰਨ ਤੋੜਕੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਵੜਿਆ । ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੀ ਕਈ ਬਾਰ ਫੌਜ ਭੇਜੀ, ਪਰ ਝਖ ਮਾਰਕੇ ਐਵੇਂ ਮੁੜ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ । ਜਾਂ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ, ਤਖਤ ਪੁਰ ਬੈਠੇ ਤੇਰਾਂ ਬਰਸਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੀ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਲੈਲ ਦਾ ਲਾਲਚ ਵੇੜਿਆ ; ਤਦ ਓਨ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਮੁਰਤਜਾਖਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਸੂਰਜਮੱਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਜਾਓ, ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰੋ । ਜਾਂ ਓਹ ਦੇਵੇਂ ਪਹਾੜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਅਰ ਸੇਖ ਦੀ ਕੁਛ ਅਲਬਲਤ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਸੇਖ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਮਕੂਫ ਰਹੀ । ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰਾਜੇ ਪੁਰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋਇਆ ; ਫੇਰ ਉਹ ਨੂੰ ਸਜਾਵੇ ਸਾਹਜਹਾਂ ਨਾਲ ਦੋਖਲ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਘੱਲ ਦਿੱਤਾ ; ਜਾਂ ਉਹ ਉਸ ਮੁਹਿੰਮ

ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਕੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਪੁਰ ਘੱਲਿਆ, ਅਤੇ ਮੁਹਿੰਮਦਨਕੀ ਸਜਾਏ ਦਾ ਬਖਸੀ, ਨਾਲ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਦੀਮੀ ਲਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨਾਲ਼ ਬੀ ਵੈਰ ਸਹੇੜ ਲਿਆ । ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖਬਰ ਪਾਕੇ, ਬਖਸੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ਼ ਬੁਲਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਬਦਲੇ ਰਾਜੇ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਨੂੰ, ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਅਮਲੇ ਦਾ ਸੀ, ਸੂਰਜਮੱਲ ਦੇ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ, ਅਰ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਲਿਆ । ਜਾਂ ਸੂਰਜਮੱਲ ਨੇ ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਸਜਾਏ ਦੀ ਫੇਜ਼ ਨਾਲ਼ ਲੜਕੇ, ਸੈਦ ਸਫੀ ਨੂੰ ਉਹ ਦੇ ਭਾਈਆਂ ਸਲੇ ਜਾਨੇਂ ਮਾਰ ਸਿੱਟਿਆ, ਅਤੇ ਪਹਾੜਤਲੀ ਦੇ ਪਰਗਲੇ, ਬਟਾਲੇ ਅਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ਤੀਕੁਰ ਲੁੱਟਲੇ ਸੁਰੂ ਕੀਤੇ । ਜਾਂ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਫੇਜ਼ ਲੈਕੇ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਸੂਰਜਮੱਲ ਭੱਜਕੇ ਪਹਾੜੀਂ ਜਾ ਵੜਿਆ; ਇਹ ਜਾਲਕੇ, ਜੋ ਇਥੋਂ ਕੋਈ ਮੈ ਨੂੰ ਫੜ ਨਾ ਸਕੇਗਾ । ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਲੋਂ, ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰੀ ਦਾ ਮਨਸਬ, ਅਤੇ ਰਾਜਗੀ ਦਾ ਖਤਾਬ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਬਾਪ-ਦਾਦੇ ਦਾ ਮੁਲਖ, ਉਹ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਉ ਜਗਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ਼, ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਨੂਰਪੁਰ ਸਹਿਰ ਬਸਾਇਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਜਗਤਸਿੰਘ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਦੇ ਸੰਗ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਨੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਰ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕੋਸ਼ਸ ਕੀਤੀ; ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ਼, ਜੋ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸਤ ਦੇ ਆਉਲੇ ਜਾਲੇ ਦਾ ਰਸ-ਤਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬਹੁਤ ਐਥੇ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ਼, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਨ ਜਲ

ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਪੈ ਗਏ । ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਤਲੇਕਚੰਦ ਦੀ ਫੌਜ, ਜੋ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੀ, ਕਈ ਦਿਨ ਰੁੱਖ ਭਰੂਹ ਭਰੂਹਕੇ ਖਾਂਦੀ ਰਹੀ; ਓੜਕ ਨੂੰ, ਜਾਂ ਭੁਖ ਦੀ ਮਾਰੀ ਮਰਨ ਲੱਗੀ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਬਿਕਰਮਾਜੀਤ ਕੋਲ ਘੱਲ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਕਿਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਕੇ, ਜਗਤਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬਿਕਰਮਾਜੀਤ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲਿਆ । ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਲਾ, ਦਹਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰੀਕੇ, ਸਨ ੧੫ ਪਾਤਸਾਹੀ, ਅਤੇ ੧੦੩੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ, ਛਨਿਛਰਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ, ਫਤੇ ਹੋ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਬਹੁਤ ਪਰਸਿੰਨ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਵਡਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਉਸ ਕਿਲੇ ਉਪਰ ਝੜਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਮਸੀਤ ਪੱਕੀ ਬਣਵਾਈ, ਅਤੇ ਬੁਤਾਂ ਅਰ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰਕੇ, ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਸੈਲ ਅਰ ਸਕਾਰ ਕਰਦਾ, ਉਸੀ ਰਸਤੇ ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਦਿਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਲੈਕੇ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਜਿਮੀਦਾਰ ਅਰ ਰਾਜੇ ਬਾਬੂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਅਤੇ ਹਾਂਸਲ ਭਰਨਵਾਲੇ ਬਣ ਗਏ । ਇਸ ਕਿਲੇ ਪੁਰ ਸਦਾ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਹਾਕਮ ਆਉਂਦਾ; ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਾ ਕਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ; ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜੇ ਉਹ ਦੇ ਸਲਾਮ ਨੂੰ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਦੀ ਠਾਲੇਦਾਰੀ ਤੀਕੁਰ ਰਹੀ । ਅਤੇ ਇਹ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਵਡਾ ਸੂਰਮਾ, ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਚੜਨ ਦੀ ਬਿੰਦਿਆ ਵਿਚ ਅੱਤ ਨਾਮੀ, ਅਤੇ ਸਪਾਹਪੁਲੇ ਦਾ ਹੁਨਰ ਬੀ ਚੰਗਾ ਜਾਲਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਖਾਸ ਦੇ ਪਾਹਰੂਆਂ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਸੀ ॥

ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਕੋਕੇ ਨੇ ਸਰਾਬ ਪੀਕੇ ਸੈਫਲੀ-

ਖਾਂ ਦੇ ਭਾਲਜੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸਿਟਿਆ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਲਹੂ ਭਰੇ ਨੇਜੇ
 ਸਲੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮਹਿਲ ਨੂੰ ਚਲਿਆ । ਅਤੇ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਇਹ
 ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਘੋੜੇ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਤਿਸ ਦਾ ਰਾਹ ਦੇਖ
 ਰਿਹਾ ਸੀ; ਜਿਹਾ ਹੀ ਕੋਕਾ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘੁਸਿਆ, ਤਿਹਾ
 ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਤਰਵਾਰ ਸੁਤਕੇ ਉਹ ਦੇ ਪਿਛੇ ਘੋੜਾ ਸਿਟਿਆ,
 ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਆਮ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇ ਟੁਕ-
 ਤੇ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਦਾ ਸਿਰ ਕੱਟਕੇ ਹੰਨੇ
 ਨਾਲ ਲਟਕਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾਕੇ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਬਾ-
 ਹਰ ਨਿੱਕਲ ਗਿਆ । ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਉਹ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਅਤੇ
 ਚਲਾਕੀ ਦੇਖਕੇ ਦੰਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਖੜਾ
 ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਸਪਾਹ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੂੰ
 ਪਕੜ ਲਿਆਓ । ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ
 ਮਿੱਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਨੇਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗ ਲੈਕੇ, ਆਪਣੀ ਹਵੇਲੀ
 ਵਿਚ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਪੁਰ ਲੱਕ ਬੰਨ ਲੀਤਾ;
 ਪਰ ਜਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਬੇਦੇਸ
 ਹੈ, ਤਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੇ ਉਹ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸੀ; ਅਪਰ ਆਪਣੇ
 ਮਨ ਵਿਚ ਜਾਲ ਲਿਆ, ਜੋ ਇਹ ਆਦਮੀ ਨਿੱਡਰ ਅਤੇ ਸੂਰ-
 ਮਾ ਹੈ, ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ
 ਕਿਸੀ ਐਖੀ ਜਾਗਾ ਭੇਜਿਆ ਚਾਹਯੇ; ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਸੈਫਲੀ-
 ਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਠਾਲੇਦਾਰੀ ਲੱਭ ਗਈ । ਆਖਦੇ ਹਨ,
 ਜੋ ਇਹ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਰੁਜੂ ਸਾ, ਅਤੇ
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਡੀ ਟਹਿਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਇਕ ਦਿ-
 ਹਾੜੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਰਬਾਰੋਂ ਮੁੜ-
 ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਫਕੀਰ ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗਾ
 ਵਡੀ ਧੌਪ ਵਿਚ ਸੁਆਹ ਪੁਰ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਨਜਰੀ ਆ ਗਿ-

ਆ; ਉਹ ਉਸੀ ਵੇਲੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਉਤਰਕੇ, ਫਕੀਰ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਦੀ ਛਾਉਂ ਕਰਕੇ, ਚਿਰ ਤੀਕੁਰ ਖੜਾ ਹੋ ਰਿਹਾ; ਜਾਂ ਫਕੀਰ ਨੈ ਅੱਖ ਪੱਟੀ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਵਲ ਡਿੱਠਾ, ਅਤੇ ਕਾਗਤ ਅਰ ਕਲਮ ਦੀ ਸੱਨਤ ਕੀਤੀ; ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੈ ਤਾਬੜਤੇੜ ਕਲਮ ਅਰ ਕਾਗਤ ਫਕੀਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਫਕੀਰ ਨੈ ਇਹ ਹੁਕਮ ਲਿਖਿਆ, ਜੋ "ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੇ, ਹੁਲ ਦੇ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹਾਕਮ ਮਲੂਮ ਕਰਨ, ਜੋ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਠਾਲੇਦਾਰੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੀਕੁਰ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ; ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਦੀ ਉਮਰ ਤਰ ਤੀਕੁਰ ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਜਾਲੇਗੇ" । ਅਤੇ ਉਹ ਕਾਗਤ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਆਪ ਫੇਰ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਲੰਬੇ ਪੈਕੇ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਆਂ । ਇਸ ਲਿਖੇ ਤੇ ਬਹੁੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ, ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਚਾਲੀ ਬਰਸ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਜਿਲੇ ਦਾ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ । ਅਤੇ ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਵਿਚ ਰਾਜ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਕੁਲਕੁਲਾਂ ਆਪੇ ਆਪ ਮੁਖਤਿਆਰ ਹੋ ਬੈਠਾ; ਪਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ, ਅਰਥਾਤ ਅਦੀਨਾ-ਬੇਗਖਾਂ ਦੀ, ਕੁਛ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰ ਛੱਡਦਾ ਸੀ ॥

ਪਰੰਤੂ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਿਰ ਚੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੈ ਬੀ ਚਾਹਿਆ, ਜੋ ਮੁਲਖ ਘੇਰ ਲੱਯੇ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਟੇਕ-ਚੰਦ ਕਟੋਚ, ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਸਰ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ । ਉਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਬਹੁਤ ਬੁੱਢਾ ਅਤੇ ਬਲਹੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਬਲਕ ਕੰਮਕਾਜ ਤੇ ਬੀ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸਾ । ਅਤੇ ਮਿਰਜਾ ਜੀਉਲ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨਾਲਾਇਕ ਅਤੇ ਲੱਚਾ ਸੀ; ਉਸ ਨੈ ਕੰਜਰੀਆਂ, ਡੂਮਾਂ, ਭਗਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਮਸ-ਕਰਿਆਂ ਦੇ ਮੂਹੁੰ, ਪਿਉ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵੇਲਤ ਅਗੇ ਹੀ ਉਡਾ ਪੁਡਾ

ਛੱਡੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਪੂਰਬੀਏ, ਜੋ ਹਜ਼ਾਰੀ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹਨ, ਸਭਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਾਬੂ ਪਾ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ; ਤਦ ਰਾਜੇ ਟੇਕਚੰਦ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੱਠ ਕਰਕੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰ-
ਦੇ ਘੇਰਾ ਆ ਪਾਇਆ । ਬਹੁਤੇ ਚਿਰ ਪਿਛੇ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਤੰਗ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਕਿਲਾ ਛੁੱਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਮਿਰਜਾ ਜੀਉਲ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੈ-
ਕੇ, ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਖੋਹਖੁਆਰੀ ਨਾਲ ਦਿਨ ਕੱਟਦਾ ਰਿਹਾ ॥

ਉਪਰੰਤ ਕਟੋਚਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਫੇਰ ਜੈਸਿੰਘ ਕਨਈਏ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦਿਆਂ ਕੋਸਲਿਆਂ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਮੁਲਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਕਟੋਚ ਨੇ, ਜੋ ਟੇਕਚੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸੀ, ਫੇਰ ਉਹ ਕਿਲਾ ਲੈ ਲੀ-
ਤਾ; ਫੇਰ ਬੀਹਾਂ ਬਰਸਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਉਹ ਦੇ ਹਥੋਂ ਖੁੱਸ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਦੇ ਹਥੋਂ ਖੁੱਸ ਜਾਣਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਸਨ ੧੨੨੦ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਰਾਜਾ ਅਮਰਸਿੰਘ ਨਪਾਲੀਆ ਗੋਰਖੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਇਸ ਪਹਾੜ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਦਿਤੇ । ਜਾਂ ਮੋਰਚਿਆਂ ਲੱਗਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਬਰਸਾਂ ਬੀਤ ਚੁਕੀਆਂ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਨੇ ਜਾ-
ਤਾ, ਜੋ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੋਰਖੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉੱਤਰਾਂਗਾ, ਸਗੋਂ ਕਿਲਾ ਮੁਫਤ ਹਥੋਂ ਗਵਾ ਬੈਠਾਂਗਾ; ਇਸ ਥੀਂ ਇ-
ਹੀ ਅੱਛਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਕੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੁਛ ਬਾਨਲੂ ਬੰਨਾਂ; ਦੇਖਯੋ, ਓਹ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਤਦ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਬਾਬਤ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ?

ਉਨੀਂ ਸਭਨੀਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਾ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ, ਜੇ ਮਹਾਰਾਜ, ਜੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਗੋਰਖੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਧਲ ਲੈਣਗੇ, ਅਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਵੇਗਾ; ਸਭ ਤੋਂ ਇਹ ਸਲਾਹ ਅੱਛੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਖਰ ਟਾਲਣ ਲਈ ਇਹ ਕਿਲਾ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੇ; ਉਹ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਲਾਲਚ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਇਸ ਕੇਸ ਨੂੰ ਮੁਲਖ ਕੱਢ ਦੇਵੇ, ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਹੋਰ ਮੁਲਖ ਸਾਡੇ ਹੇਠ ਬਚ ਰਹੇ । ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਬੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਬੀ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਇਕ ਮੁੱਠ ਹੋਕੇ ਡਰੇ, ਉਸੀ ਵੇਲੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਛੁਡਾ ਲੈਣਗੇ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਕੱਢ ਦੇਣਗੇ । ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਪਸੰਦ ਆਈ, ਅਤੇ ਬਕੀਲਾਂ ਦੀ ਜਬਾਨੀ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਹਾ ਘੱਲਿਆ, ਜੋ ਆਪ ਆਕੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਸਾਂਭ ਲਓ । ਮਹਾਰਾਜਾ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਦਾ ਹੀ ਫੌਜ ਲੈਕੇ ਵਾਹੋਦਾਰ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਉਠ ਵਗਿਆ । ਅਤੇ ਗੋਰਖੀਏ, ਇਕ ਤਾ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਕ ਰਹੇ ਹੋਏ ਸੇ, ਅਰ ਵੂਜਾ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਏਕਾ ਦੇਖਕੇ, ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਭੱਜ ਗਏ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ ॥

ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੋਰਖੀਏ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਨੰਗੇ, ਅਤੇ ਖੁਖਨੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਸਨ, ਅਰ ਤੀਰ ਖੰਡੂਕ ਚਲਾਉਣੀ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਇਹ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਸ ਉਥੇ ਪੰਜ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਸੀ । ਗੱਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਰਬੱਤ ਰਾਜੇ, ਸਲੇ ਮੁਲਖ, ਉਹ ਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਹੁਲ ਤੀਕਰ ਟਕੇ ਅਰ ਨੌਕਰੀ ਭਰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਕਟੋਚਾਂ ਦਾ

ਉਹ ਕੱਚਾ ਮਨਸੂਬਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ; ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ
ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮਰ-
ਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥

Jwálá Mukhí.

ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਵਡਾ ਦੇਵਸਥਾਨ, ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਤੇ
ਬਾਗਾਂ ਕੋਹ ਹੈ; ਅੱਸੂ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲੁ-
ਕਾਈ ਉਥੇ ਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ, ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਇਆਂ ਦੇ ਝੜਾਵੇ
ਝੜਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧਾ ਰਾਜੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ,
ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਭੋਜਕੀ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜਾਗਾਂ
ਥੀਂ ਆਪੇ ਆਪ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ
ਉਸ ਨੂੰ ਈਸ਼ਰੀ ਜੋਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਦੇ ਉਪਰ ਇਕ
ਗੁੰਮਜ਼ ਜਿਹਾ ਬਲਾਕੇ, ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਟੋਆ ਪੱਟ ਛਡਿਆ
ਹੈ; ਸੇ ਉਸ ਵਿਚ ਬਦਾਮ, ਖੋਪਾ, ਗਰੀ, ਤਿਲ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੇਵੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਹੈ, ਪਾਕੇ ਜਾਲੰਦੇ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੰਤਰ
ਜੰਤਰ ਪੜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਤੱਬ ਨੂੰ ਹੋਮ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ
ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਬੁਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ
ਵਡੀ ਚਾਲ ਹੈ, ਰੁੱਖਾਂ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੇ ਚੁਸਮਿਆਂ, ਅਰ ਪੱਥ-
ਰਾਂ, ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਸਥਾਨ ਠਰਾਕੇ, ਅਜਿ-
ਹਾ ਜਾਲੰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਪੂਜਲ ਥੀਂ ਦੁਹਾਂ ਜਹਾ-
ਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਬਲਕ ਉਹ ਜੇ ਅਲਪੜ ਹਨ,
ਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਥੰਨੇ ਕਰਤਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਕਰਮਾਤਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ
ਹਨ, ਜੋ ਅਕਲ ਵੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸੇਖ ਅਬੁਲਫਜਲ ਜੋ
ਮਹਾ ਚਤਰ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੀਨ ਵਿਚ ਬੀ ਅੱਤ ਖਬਰ-
ਦਾਰ ਸਾ, ਬਲਕ ਉਹ ਦੀਆਂ ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਜਿਹੀ ਬੇ

ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਬੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੀਨ ਪੁਰ ਨਿਹਚਾ ਰਖਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਬੀ ਉਹ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਉਹ ਆਈਨ ਅਕਬਰੀ ਵਿਚ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਜੋ ਨਗਰਕੋਟ ਪਹਾੜ ਪੁਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਕਾਂਗੜਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੇ ਪਾਸ ਮਹਾ-ਮਾਈ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਉਹ ਦੀ ਜਾੜਾ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਸਿਆਲੇ ਲੋਕ ਸਕਤ ਨੂੰ ਮਹਾ-ਮਾਈ ਆਖਦੇ ਹਨ” । ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਰਬਤੀ ਮਲੀਲ ਦਿਸਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਲੇ ਆਪ ਤੇ ਬਿਖਰ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋਕੇ ਚੌਹੂੰ ਜਾਗੀਂ ਜਾ ਪਏ; ਉਹ ਦਾ ਸਿਰ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੰਗ, ਜੋ ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਕਾਮਰਾਜ ਦੀ ਵਲ ਜਾ ਪਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰਧਾ; ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਅੰਗ, ਦੱਖਲ ਵਾਲੇ ਬੀਜਾਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਜਾ ਪਿਆ, ਤਿਸ ਨੂੰ ਤਲੀ ਭਵਾਨੀ; ਅਤੇ ਉਹ, ਜੋ ਕਾਂਵਰੂ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾ ਪਿਆ, ਉਹ ਨੂੰ ਕਾਮੋਛਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਲੇ ਠਿਕਾਲੇ ਸਿਰ ਰਿਹਾ, ਸੋ ਜਾਲੰਧਰੀ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਅੰਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਨਿਲ-ਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦੇਵੀ ਪਰਸਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਜਲਨਹਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਪਰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਜਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਥੇ ਠੀਕ ਗੰਧਕ ਦੀ ਖਾਲ ਹੈ । ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਸ ਜਾਗਾ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਛਾਹਕੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਮੁੰਢੋਂ ਖਰਾਬ ਕਰ ਸਿਟਿਆ ਹੈ; ਜਿਹਾ-ਕੁ ਮੁਹੰਮਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸੁਲਤਾਨ ਫਰੋਜਸ਼ਾਹ, ਜਾਂ ਇਸ ਜਾਗਾ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਛਾਹਕੇ ਇਹ

ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਉਪਰਵੇਂ ਨਹਿਰ ਚਲਾ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਲਾਟ ਨਾ ਨਿਕਲੇ; ਅਤੇ ਤਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਫੇਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਜਾਂ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਦੇਖਲ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਚੱਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ ਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਟਾਂ ਦੇ ਬੁਝਾਉਲ ਲਈ ਉਹੋ ਨਹਿਰ ਉਸ ਜਾਗਾ ਵਗਾਈ । ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਫੇਰ ਬਲਾਉਲ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨਹਿਰ ਨੂੰ ਵਧੇ ਪਾਸੇ ਉਲਟਾ ਦਿੱਤਾ; ਹੁਲ ਤੀਕਰ ਉਹ ਨਹਿਰ ਉਸ ਗੰਮਜ ਦੇ ਕੋਲ ਵਗਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਥੇ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਬਸ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਪਨਮਾਨ ਗੁਸਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਜਨਾਂ ਨੇ ਉਥੇ ਘਰ ਘਰ ਹਟਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਉਥੇ ਬੁਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਬਰਸ ਵਿਚ ਦੋ ਬਾਰ ਵਡਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ॥

Kotlā.

ਕੋਟਲਾ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉਪਰ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਕਾਂਗੜੇ ਵਾਂਙੂ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸੀ; ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ । ਜੋ ਇਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਅਚੰਭਕ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਾਂ, ਤਾਂ ਇਕ ਵਡਾ ਲੰਮਾ ਝੇੜਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਉਪਰੋਂ ਮੁੜਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਹਿਰਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ॥

Sujānpur.

ਸੁਜਾਲਪੁਰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਬਸਿਆ ਹੋਇਆ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਕਾਨੂ-ਗੋਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸਾ; ਜਾਂ ਅਮਰਸਿੰਘ ਬੱਘੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਤਾਂ

ਓਨ ਉਹ ਦੇ ਵੁਆਲੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰਿਆ,
ਜਿਹ ਦੇ ਚਾਰ ਬੁਰਜ ਅਰ ਇਕ ਡੇਉਢੀ ਸੀ । ਅਤੇ ਉਸ
ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਆਪਲੇ ਰਹਿਲੇ ਲੰਈ ਵਡੇ ਅਨੂਪ ਪੱਕੇ ਘਰ
ਬਲਵਾਏ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦਿਨੋਦਿਨ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਬਸਦਾ
ਗਿਆ; ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਲੋਕ ਆਕੇ ਉਥੇ
ਬਸਦੇ ਗਏ, ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਦੇ ਸੈ ਹੱਟਾਂ ਤੀਕਰ ਬਸ
ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕੱਚੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਅਰ ਤਿੰਨ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬਲ
ਗਏ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਬੀ ਬਸੇਂ ਹੈ ॥

ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਉਥੋਂ ਅੱਧ ਕੋਹ ਪੁਰ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਸੇ ਅਮਰਸਿੰਘ
ਨੈ ਆਪਲੇ ਬਾਗ ਵਿਚਦੋਂ ਲੰਘਾਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ
ਅੰਬਾਰਤ ਬਲਵਾਈ । ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਬੀ
ਇਕ ਵਡੀ ਅਨੂਪ ਬੈਠਕ ਬਲਵਾਕੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਪੁਰ ਪੁਲ ਬਨ-
ਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਤਾ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਇਕ
ਵਡਾ ਹੀ ਅਨੂਪ ਮਕਾਨ ਹੈ ! ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨਹਿਰ
ਦਾ ਪਾਲੀ ਬਹੁਤ ਠੰਢਾ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਵਗਦਾ ਹੈ । ਦਰਿਆਉ
ਗਵੀ ਸਹਿਰੋਂ ਛਾਈ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਗਿਆਰਾਂ ਕੋਹ
ਹੈ । ਇਹ ਮੁਲਖ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ
ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਚਾਉਲ ਵਡੇ ਬਰੀਕ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਬਾਸਨਾਵਾਲੇ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਲ੍ਹੀ ਅਰ ਕਮਾਦ ਬਹੁਤ ਬੀਜਦੇ ਹਨ; ਇਸ
ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਨਹਿਰ ਅਤੇ ਬਰਖਾ ਦੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ
ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰਟ ਚੜ੍ਹਸ ਹੈ ਨਹੀਂ ॥

Garhotá.

ਗੜੋਟਾ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿਰ ਦੇ ਤਾੜੇ ਦਾ ਪਿੰਡ
ਹੈ, ਉਥੇ ਦੇ ਬਾਰਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨੇੜੇ
ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਖਡ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਬੁਹੜਾ ਬੁਹੜਾ ਪਾਲੀ

ਉਸ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ, ਜਾਂ ਚੜ੍ਹ-
ਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪਾੜਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ
ਇਹ ਖਡ ਚੰਬੇ ਦੇ ਪਹਾੜੋਂ ਉਤਰਕੇ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਤੇ ਚੋਹੰ ਕੋਹਾਂ
ਦੀ ਬਿੱਥ ਉੱਪਰ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਵਿਚ ਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ
ਜਾਗਾ ਦੀ ਪਰਤੀ ਸਾਰੀ ਟਿੱਬੇ ਯਾ ਟੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਪਿੰਡ
ਆਪ ਬੀ ਟਿੱਬੇ ਉੱਪਰ ਹੈ । ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਉਥੋਂ ਚਾਰ
ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਗਵੀ ਅੱਠ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Káhnúwán.

ਕਾਹਨੂਵਾਲ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਪਕਾ ਸਹਿਰ, ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਦੇ
ਉਚੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ; ਸੋ ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਿ-
ਆ ਹੈ । ਦਿੱਲੀਵਾਲਿਆਂ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਇਹ
ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਉਮਰਾਵਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾ;
ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਤਸਾਹ ਸਕਾਰ ਖੇਡਲ ਲਈ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਆਇਆ
ਕਰਦੇ ਸੇ । ਅਤੇ ਇਹ ਪਰਤੀ ਸਿੱਲੀ ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਹੈ; ਇਸ
ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਉ, ਛਾਇਓਂ ਲੈਕੇ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੀਕਰ, ਪੰਜ ਛੇ
ਕੋਹ, ਅਤੇ ਲੰਬਾਉ, ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਹੈ । ਇਸ ਪਰਤੀ ਵਿਚ ਪਿੰਡ
ਬਹੁਤ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਜਾਗੀਂ ਅਜਿਹਾ ਝੱਲ ਅਤੇ ਬੇ-
ਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਰੁੱਖਾਂ ਅਰ ਪਾਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ ਅਸਵਾਰ
ਪੈਦਲ ਉਥੋਂ ਐਥਾ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਉਸ ਜਾਗਾ
ਹਰਨ, ਪਾਹੜੇ, ਸੀਂਹ, ਚਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਸੂਰ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂ ਬੀ
ਆਖਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਬੀ ਉਸ
ਰਸਤੇ ਜਾਂਦੇ ਡਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਜਾਗਾ ਅਜਿਹੇ ਬੇਲੇ, ਅਤੇ
ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਛਾਬਾਂ ਕਈ ਹਨ, ਜੋ ਸਕਾਰੀ ਲੋਕ ਡੋਂਡੀਆਂ
ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ, ਉਥੇ ਮੱਛੀਆਂ ਅਰ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਕਾਰ ਖੇਡ-
ਦੇ, ਅਤੇ ਸੈਲ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਮਾਛੀ ਲੋਕ, ਮੱਛੀਆਂ ਅਰ

ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ, ਅਤੇ ਨਾਪੇ ਦੇ ਫੁੱਲ, ਅਤੇ ਸੰਘਾੜੇ, ਇਸ ਸਹਿਰੇ ਕਲਾਨੇਰ ਅਰ ਬਟਾਲੇ ਤੀਕਰ ਲੈ ਜਾਕੇ ਬੇਚਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਉਸ ਢਾਬ ਵਿਚ, ਜੋ ਸਹਿਰੇ ਅੱਪ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਪਾਲੀ ਦੇ ਵਿਚ ਬਲਵਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਸੋ ਹੁਲ ਉਜੜ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੱਤ ਸਰਕੜਾ ਉੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਥੇ ਤੀਕਰ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ । ਗਲ ਕੀ, ਇਸ ਜਾਗਾ ਵਰਗੀ ਸਕਾਰਗਾਹ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਘੱਟ ਹੈ । ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਜਦ ਕਦੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਆਲ ਫਿਰਦੇ ਸੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਸਕਾਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਮੁੜਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ; ਹੁਲ ਲਹੌਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸਕਾਰ ਖੇਡਲ ਲਈ ਇਥੇ ਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ॥

Rahīlā.

ਰਹੀਲਾ ਬਿਆਹ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੈ ਆਪਲੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਬਸਾਕੇ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਨਾਉਂ ਪਰਿਆ । ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਮਸੀਤ, ਸਹਿਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ, ਹੁਲ ਤੀਕਰ ਅਬਾਦ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਛੁੱਟ ਸਾਰੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਸੀਤ ਹੈ ਨਹੀਂ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੁਆਲਾ ਸਹਿਰ ਹੈ । ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ, ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਦੋਹੂੰ ਯਾ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਸਾ, ਹੁਲ ਢਾਹੇ ਦੇ ਹਿਠਾੜ ਸਹਿਰ ਤੇ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਰ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹੋ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਢਾਹੇ ਦੇ ਸਬਬ, ਕਾਹਨੂਵਾਲ ਤੇ ਲੈਕੇ ਹਰੀਕੇ ਘਾਟ ਤੀਕਰ, ਜਿਥੇ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਡੂੰਘਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਢਾਹੇ ਦੇ ਕੰਢਿਓਂ ਸੱਤਾਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ, ਫਸਲ

ਬਰਖਾ ਨਾਲ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਗਰਾਵਾਂ ਅਰ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਖੂਹ ਬੀਹ ਗਜ਼ ਡੂੰਘੇ, ਅਤੇ ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ ਤੀਹ ਗਜ਼ ਡੂੰਘਾ, ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਨੇੜੇ ਛਾਹੇ ਪੁਰ ਹਨ, ਸੇ ਪੰਜਾਹ ਗਜ਼ ਡੂੰਘੇ ਹਨ; ਗੱਲ ਕੀ, ਸੱਤੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਖੂਹੇ ਹੋਲਗੇ ॥

Fatiábád.

ਫਤਿਅਬਾਦ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦੇ ਛਾਹੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਦੇ ਸਬਬ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਹੁਲ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਕਰਿੰਦੇ ਅਤੇ ਮੁਨਸੀ ਮੁਸੱਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੇ, ਕਈਕੁ ਪੱਕੀਆਂ ਮਸੀਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਲ ਗਈਆਂ ਹਨ ॥

Bairowál.

ਬੈਰੋਵਾਲ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਕਿਧਰੇ ਪੱਕਾ ਕਿਧਰੇ ਕੱਚਾ; ਅਰ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦਾ ਰਾਜਘਾਟ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ ॥

Haríke and Boh.

ਹਰੀਕੇ ਅਤੇ ਬੋਹ, ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਇਕ ਦੂਜੇ ਥੀਂ ਤੇਹੂੰ ਚੋਹੂੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿਥ ਪੁਰ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਛਾਹੇ ਉੱਤੇ ਹਨ; ਇਸ ਜਾਗਾ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਇਹ ਮੁਲਖ ਬਹੁਤਾ ਛੱਪਰਬਾਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਹਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠ ਆਲਕੇ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਦੋ ਜਾਗਾਂ ਦੇ ਲੰਘਲ ਤੇ ਇਥੇ ਦੋਨੋ ਦਰਿਆਉ ਇਕ ਜਾਗਾ ਲੰਘਲੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਦੀਵਾਨਚੰਦ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦੇ ਦਰੋਗੇ ਨੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ

ਦਾ ਨੇਕੁਰ ਸਾ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲ, ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ, ਜਿਹ
ਦਾ ਦਰਵੱਜਾ ਪੱਕਾ ਸੀ, ਉਸਾਰਿਆ ਥਾ ॥

The 3rd Duába—Rachná.

ਤੀਜਾ ਦੁਆਬਾ ਰਚਨਾ । ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਦਰਿਆਉਂ ਰਾ-
ਵੀ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਝਨਾਉ
ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਚਨਾ ਇਸ
ਲਈ ਪਰਿਆ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਰ ਚਨਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ
ਰ ਰਾਵੀ ਤੇ, ਅਰ ਚਨਾ ਚਨਾਬ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਜਾਂ ਕੱਠਾ ਕਰਯੇ, ਤਾਂ
ਰਚਨਾ ਬਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ, ਜੰਮੂ
ਅਰ ਬਸੰਤਪੁਰ ਦੇ ਥੰਨੇ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਫਰੀਦ-
ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦੀ ਬਸੂਹੀ ਤੀਕ, ਦੋ ਸੈ ਅੱਸੀ ਕੋਹ
ਹੈ; ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉ, ਕਿਤੇ ਬਹੁਤਾ, ਕਿਤੇ ਬਹੁਤਾ; ਜਿਹਾਕੁ ਬਸੰਤ-
ਪੁਰ ਤੇ ਜੰਮੂ ਤੀਕੁਰ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਾਹਦਰੇ ਤੇ ਬਜੀਰਾਬਾਦ
ਲਗ ਚਾਲੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਾਂਦਰ ਦੀ ਬਾਰ ਵਿਚ ਬੀ ਉਹੋ ਚਾ-
ਲੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਮਚੌਤਰੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸੱਤ ਅੱਠ ਕੋਹ ਹੈ ।
ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤੋਨੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆ-
ਬੇ ਦੇ ਚੌਹਟ ਪਰਗਲੇ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਤਵੰਜਾ ਲਹੌਰ ਨਾਲ
ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੱਤ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ
ਓੜ੍ਹਕ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦਾ ਘਾਟ ਹੈ, ਜੋ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦੀ ਬਸਤੀ
ਦੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਝਨਾਉ
ਦੇ ਕੰਢੇ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਫਰੀਦਵਾਲਾ
ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ; ਉਥੇ ਵੇਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕੋਹ ਦੀ
ਬਿੱਥ ਹੈ । ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਫਕੀਰ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ
ਟਾਹਲੀ ਦਾ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਦਰਖਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਮੂੰਢ ਪੁਰ
ਵਡੇ ਵਡੇ ਅੱਠ ਟਹਿਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਟਾਹਲੀ ਉਸ ਜਿਲੇ

ਵਿਚ ਅੱਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਇਹ ਨੂੰ ਅੱਠ ਮੰਢੀ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਸ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਦੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਗਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ ਇਕ ਕੋਹ ਪੁਰ ਹੈ । ਉਤਨੀ ਜਾਗਾ, ਸਭ ਝੱਲ ਅਰ ਬੇਲਾ ਹੀ ਹੈ; ਬਸੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੈ ਨਹੀਂ ॥

Jalálpur Kamláná.

ਜਲਾਲਪੁਰ ਕਮਲਾਲਾ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੋਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਮ ਕਮਲਾਲਿਆਂ ਦੇ, ਇਸ ਗਿਰੰਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆਰਾਂ ਪਿੰਡ ਸੇ; ਅਤੇ ਮੁਜੱਫਰਖਾਂ ਦੇ ਸਮੇ, ਏਹ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸਨ; ਹੁਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਭ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ । ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਇਕ ਦਾਇਮ ਨਾਮੇ ਕਮਲਾਲਾ, ਜਲਾਲਪੁਰ ਦਾ ਚੋਧਰੀ ਸੀ, ਸੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਦੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ, ਉਹ ਬਿਚਾਰਾ ਬੀ ਕਿਧਰੇ ਨੂੰ ਭਜ ਗਿਆ । ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਤਿੰਨ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਗਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Sorkot.

ਸੋਰਕੋਟ ਇਕ ਪੁਰਾਲਾ ਅਰ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਮੁਜੱਫਰਖਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਹੁਲ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੁਲ ਹਜ਼ਾਰਕੁ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੈਕੁ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਉਥੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕੁਛ ਪੱਕੀ, ਕੁਛ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੈ ਨਹੀਂ । ਸਹਿਰੋਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਟਿੱਬਾ ਜਿਹਾ ਹੈ; ਸੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਸ ਟਿੱਬੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਹਿਰ ਬਸੰਦਾ ਸਾ; ਹੁਲ ਬੀ ਪੁਰਾਲੀ ਬਸੋਂ ਦੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਖੋਜ ਉਥੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਦੇ ਗਿਰੰਦੇ ਚੋਰ੍ਹੇ ਬੁਰਜਾਂਵਾਲਾ ਇਕ ਕੱਚਾ ਕੋਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਟਿੱਬੇ ਦੇ ਉਪਰ, ਦੇ ਤਿੰਨ ਉੱਜੜ ਘਰ ਹਨ । ਇਸ ਜਾਗਾ ਥੀਂ ਅੱਗੇ ਬਾਰ ਚਲਦੀ ਹੈ;

ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਖਿਆ ਵਿਚ, ਬਾਰ ਜੰਗਲ ਅਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ, ਸਾਰੇ ਬਾਰ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਖਜੂਰਾਂ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਸਬਾ ਜਗਾਤ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਮਹਾਪੁਰਸਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਹਨ । ਉਹ ਜਾਗਾ, ਜਿਥੇ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਮਿਲਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਡੂਢ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਗਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ॥

Rámchauntarā.

ਰਾਮਚੌਤਰਾ ਗਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ; ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਾਜਾ ਰਾਮਚੰਦਰ ਰਾਜੇ ਜਸਰਤ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਕਦੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਬੈਠ ਚੁੱਕਾ ਹੈ । ਉਥੇ ਨਿਰੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੱਕੇ ਘਰ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਹੋਰ, ਇਕ ਬੇਹਤ ਅਰ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਅਤੇ ਖਜੂਰਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਬਾਝ ਕੁਛ ਨਹੀਂ । ਅਤੇ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਕਰਾਂਦ ਦੇ ਦਿਨ ਵਡਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ॥

Makhánā.

ਮਖਾਲਾ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਛਾਈ ਸੌ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਘਰ ਅਰ ਹੱਟਾਂ ਸਭ ਕੱਚੀਆਂ ਹੀ ਹਨ । ਇਹ ਸਹਿਰ ਅਹਿਮਦਖਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ, ਜੋ ਝੰਗ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸਾ, ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ । ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਇਕ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਗਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਤੀਹ ਕੋਹ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਘਾਟ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਇਸ ਪੱਤਲ ਲੰਘਕੇ ਮੁਲਤਾਨ

ਅਰ ਬਲਾਇਤ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਸੂਲ ਅਰ ਜਗਾਤ ਦੀ ਜਾਗਾ ਬੀ ਇਹੋ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਲਖ ਚਰਖੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਹਰਟਾਂ ਪੁਰ ਫਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੇ ਪੋਨੇ ਗੰਨੇ ਅਤੇ ਸੱਕਰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੀਕੁਰ, ਤੀਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਵਿਚ ਸਭ ਬਾਰ ਹੀ ਹੈ ॥

Kot Kamálíá.

ਕੋਟਕਮਾਲੀਆ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਨਗਰ ਕੁਰਲਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਰਗਲੇ ਲਗਦੇ ਹਨ; ਸੇਖ ਮੂਸਾ ਦੀ ਪਿੰਡੀ ਤੀਕੁਰ ਸਭ ਇਸੇ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਕੰਢੀਂ ਬਾਰ ਹੈ । ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਛਾਈ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬੁਹੜੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਮਸੀਤ ਅਰ ਪੱਕਾ ਹੌਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੱਚੀ ਸਫੀਲ ਹੈ, ਸੇ ਭੀ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਸਹਿਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਹੱਥ ਇਕ ਭਾਰੀ ਜੰਗੀ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਖਾਈ ਪੱਕੀ, ਪਰ ਪੁੜਕੋਟ ਕੱਚਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹੋ ਨਗਰ ਘਾਟ ਅਰ ਜਗਾਤ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਇਕ ਸੌ ਪੰਜੀ ਹਜ਼ਾਰ ਚਲਦੇ ਖੂਹ ਕਮਾਲੀਏ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹਨ । ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਹੋਰ ਸਭ ਬਾਰ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਹੀ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਉੱਠ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਕਮਾਲੀਏ ਤੇ ਬੀਹ ਕੋਹ ਬਾਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਰਾਹ ਦੇ ਸਿਰੇ ਪੁਰ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਬਾਉੜੀ, ਅਰ ਇਕ ਕੱਚਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਤਿਹਾਸਮੀ ਅਟਾਰੀ ਬਲਵਾ ਰੱਖੀ ਹੈ; ਤਾਂ ਸਪਾਹੀ ਰਸਤੇ ਦੀ ਚੌਕਸੀ ਲਈ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਜੇ ਕਾਠੀਏ ਅਰ ਜਲ ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਖੇ ਪਾੜਾ ਮਾਰਦੇ, ਅਤੇ ਰਾਹ ਨਹੀਂ

ਵਗਲ ਦਿੰਦੇ, ਗਾਫਲੇ ਬਦਰੱਕੀਆਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੇ ।
ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਉੜੀ ਪੁਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਬਾ-
ਉੜੀ ੧੮੧੮ ਸੰਮਤ ਵਿਚ, ਅਕਾਲ ਸਹਾਇ, ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ
ਦੀ ਬਲਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ॥

Khái mír Sajáde Baloch dí.

ਖਾਈ ਮੀਰ ਸਜਾਦੇ ਬਲੋਚ ਦੀ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦਰਿਆਉ ਗਵੀ
ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਗਾ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤੇ
ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਮੀਰ ਸਜਾਦੇ ਦੀ ਪੱਕੀ ਗੁੰਮਜ਼ਦਾਰ ਕਬਰ
ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਉਵੇਂ ਦੀ ਉਵੇਂ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ॥

Shekh Músá dí Pindí.

ਸੇਖ ਮੁਸਾ ਦੀ ਪਿੰਡੀ, ਦਰਿਆਉ ਗਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਰ ਵਿਚ,
ਵਡੀ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਬਸੋਂ ਛਾਈਕੁ ਸੋ ਘਰ,
ਅਰ ਚਾਲੋਕੁ ਹੱਟਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ । ਇਥੋਂ ਕੋਟ ਕਮਾਲੀਏ ਤੀਕੁਰ
ਜੋ ਪੰਜਾਹ ਕੋਹ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਦਰਿਆਉ ਗਵੀ ਦੇ ਦੋਹੀਂ
ਪਾਸੀਂ ਬਲੋਚਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਜਾਂ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਰਿਹਾ,
ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਕੋਮਾਂ ਨੈ ਆਕੇ, ਤਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਸਾਂਭ ਲਈ-
ਆਂ, ਅਤੇ ਆਪੇ ਜਿਮੀਦਾਰ ਬਲ ਗਈਆਂ । ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਤੇ
ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਗੱਭੇ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ
ਉਚੇ ਬੁਰਜ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਭ ਬਾਰ ਹੈ;
ਅਤੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਇਤਨੀ ਬੁਝਾਇਤ ਹੈ, ਕਿ ਉਨਾਂ ਰਾਹਾਂ ਬਿਨਾ,
ਜੋ ਠਰਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਹੋਰ ਰਸਤੇ ਅਸਫਾਰ ਪਿਆਦੇ ਨੂੰ ਲੰਘਲਾ
ਐਖਾ ਹੈ; ਬਲਕ ਪਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਬਦਰੱਕੀ ਬਿਨਾ
ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ॥

Jhámrá.

ਝਾਮਰਾ ਦਰਿਆਉ ਗਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਐਨ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ,

ਅਤੇ ਕਈ ਜੁਦੀਆਂ ਜੁਦੀਆਂ ਬਸੇਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਬਸੇ
ਜਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹਨ, ਜੋ ਕਦੇ ਕਦੇ ਜੰਗਲ ਥੀਂ ਆਕੇ ਉਨਾਂ ਘਰਾਂ
ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ; ਉਹ ਨੂੰ ਝਾਮ-
ਰੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਸਿ-
ਆਲ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਡੀਕ ਦਾ ਦਰਿਆਉ
ਰਾਵੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਸਾਂਧਰ
ਦੀ ਬਾਰ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ॥

Saidwālā.

ਸੈਦਵਾਲਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਗੀਲਾ-
ਨੀ ਸਈਦਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੈਦ ਮੀਰ ਗੀਲਾਨੀ ਦਾ
ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੱਚਾ ਬਗਲ
ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕਿਧਰਿਓਂ ਪੱਕੀ ਹੈ,
ਕਿਧਰਿਓਂ ਕੱਚੀ । ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਕੱਚਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ
ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਠਾਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੀ ਜਾ-
ਗਾ ਘਾਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੇਰਗੜ ਅਰ ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਸਤਗੜੇ ਨੂੰ
ਬੀ ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ
ਹੈ, ਜਾੜੀ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਲਕ ਅਰ ਛੇਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਲੋ-
ਕਾਂ ਦਾ ਗੁਜਾਗ ਨਿਰਾ ਦੁਪ ਦਹੀਂ ਪੂਰ ਹੈ, ਅਨਾਜ ਬਹੁਤਾ ਖਾਂ-
ਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਡੰਗਰ ਅਰ ਉਂਟ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਉਸ
ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕੱਲਰ ਅਰ ਕਾਹ ਬਹੁਤ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਧਰ-
ਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਖੂਹਾਂ ਪੂਰ
ਕਲਕ ਬੀਜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ
ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਚੋਹਾਂ ਦੁਆਬਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਹ
ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਧਰ ਦੀ
ਬਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਦਾ ਮੁੰਢ ਲੰਬਾਉ ਵਲੋਂ ਸੇਖੂਪੁਰ ਤੇ .

ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉਂ ਗਵੀ ਅਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਜਾਗਾ ਜਾਕੇ, ਮੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਇਕ ਸੌ ਸੱਤਰ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਦੁਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਗੱਭੇ, ਕਿਧਰੋਂ ਚਾਲੀ, ਅਰ ਕਿਧਰੋਂ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੋਂ ਇਸ ਤੇ ਬੀ ਘੱਟ ਹੈ । ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਵਡਾ ਬਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਬਲ ਦੀ ਪਰਤੀ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਅਲਲੱਭ; ਅਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਲਭਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅੱਸੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਪੁਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਜੰਡ, ਕਰੀਰ, ਵਲ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਡਿਆਲੇ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਰਤੀ ਕੱਲਰਵਾਲੀ ਅਤੇ ਉੱਜੜ; ਅਪਰ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਆਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬਹੁਤੀ ਜਿਹੀ ਬਸੋਂ ਹੈ ॥

ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਲੋਕ ਤੁਰਕਾਂ ਵਰਗੇ ਜਾਂਗਲੂ ਹਨ; ਤੰਬੂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਇਕ ਜਾਗਾ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਦੇ; ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ ਤੇ ਵਧੀਕ ਇਕ ਜਾਗਾ ਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਲੋਕ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ, ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਬੇਚ ਲੈਂਦੇ, ਅਰ ਵੁਧ ਦਹੀਂ ਪੁਰ ਦਿਨ ਕੱਟਦੇ, ਅਤੇ ਅੰਨ ਬਹੁਤਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਵਡੇ ਤਕੜੇ, ਅਰ ਭਾਰੀ ਸੂਰਮੇ ਜੁਆਨ ਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਰਾਹ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਸਿੰਧੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੈ; ਸਿਰ ਪੁਰ ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਬਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਸੁੱਥਲ ਘੱਟ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਅਰ ਉਜਾੜ ਦਾ ਸਬਬ ਕਰਕੇ, ਹਾਕਮ ਕੋਲੋਂ ਸਦਾ ਆਕੀ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਬੀ ਕਦੇ ਹੀ ਕਦੇ ਭਰਦੇ ਸੇ; ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਲ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਲ ਜਾਂਗਲੂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥

ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦੋ ਕੋਮਾਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ

ਇਕ ਕੋਮ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਾਠੀਆ ਹੈ; ਉਹ ਲੋਕ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜੱਲਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਕੋਮ ਖਰਲ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਗਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਹਿਮਦਖਾਂ ਖਰਲ ਸਾ ॥

ਏਹ ਦੋਨੋ ਕੋਮਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੈਰ ਪਰਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਡੰਗਰ ਪਸ਼ੂ ਲੁਟ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਪਾੜੇ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਕੋਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਲੱਖ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਹੋਣਗੇ। ਅਤੇ ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਸਰਦਾਰ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੋਮ ਥੀਂ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਪੈਸਾ ਉਗਰਾਹਕੇ, ਖਜਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ॥

Faridábád.

ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਗਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਸੈਦਵਾਲੇ ਤੇ ਡੂਢ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ, ਅਤੇ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਿਰਮਖਾਂ ਭੱਟੀ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਘਰ ਹਜਾਰਕੁ, ਅਰ ਹੱਟਾਂ ਡੂਢਕੁ ਸੈ ਹੋਲਗੀਆਂ; ਅੱਗੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਾਗ ਪੱਕਾ ਸਾ; ਸੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀ ਦਰਿਆਉ ਹੜਾ ਲੈ ਗਿਆ; ਹੁਲ ਫੇਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਸਿਆ ਹੈ; ਸੇਈ ਉਸ ਦੀ ਬਸੋਂ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਬਲਕ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਛੱਪਰਬਾਸ ਬੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਸਾਉਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਸਲਗਮ ਇਤਨੇ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਢਾਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰਦੇ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਲਹੌਰੋਂ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਤੀਕੁਰ, ਪੂਰਬ ਦੀ ਵਲ ਦਾ ਕੰਢਾ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਨੀਚਲੇ ਪਾਸੇ, ਦੋਵੇਂ ਕੰਢੇ ਬਰੋਬਰ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਗਿੱਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਦੀ ਹੈ, ਅਰ

ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਦਾ ਘਾਟ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਘਾਟੋਂ ਕੰਜੀ ਦੀ ਬਾਰ ਨੂੰ, ਜੋ ਗਵੀ ਦੇ ਵੁਆਬੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਗਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

Jhang siál.

ਸਹਿਰ ਝੰਗਸਿਆਲ ਮਸਹੂਰ ਅਤੇ ਕਦੀਮੀ, ਸਿਆਲ ਗੋਤੇ ਜੋਟਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਚਾਰਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਤਿੰਨਕੁ ਸੈ ਹੋਟ ਹੋਊ; ਪਰ ਉਹ ਦੀਆਂ ਹੋਟਾਂ ਬਜਾਰਾਂ ਦੀ ਡੋਲ ਪੁਰ ਨਹੀਂ, ਕੁਛ ਖਿੰਡਮੀਆਂ ਫੁਟਮੀਆਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਦਸ ਕਿਪਰੇ, ਬੀਹ ਕਿਪਰੇ, ਪੰਜਾਹ ਕਿਪਰੇ, ਸੈ ਕਿਪਰੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਲੋਕ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਬਾਦ ਹਨ ॥

ਅਗੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੱਚੀ ਜੰਗੀ ਸਫੀਲ ਸੀ, ਸੇ ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਫੈਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਇਹ ਮੁਲਖ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਸੀ, ਪਰ ਤਮੂਰਸਾਹ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੂਰ ਹੋਲ ਤੇ ਪਿਛੇ ਚਾਰੋਂ ਬੰਨੇ ਆਪ ਹੀ ਮਾਲਕ ਬਲ ਬੈਠੇ । ਅਤੇ ਅਹਿਮਦਖਾਂ, ਜੋ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸਾ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਹਿਰ ਦਾ ਵਸਕੀਲ ਸੀ, ਸੇ ਮਹਾਰਾਜ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਲੜਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਖੁਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਈ ਚਿਰ ਪਿੱਛੇ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ । ਹੁਲ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੀਰੋਵਾਲ ਕਈਕੁ ਪਿੰਡਾਂ ਸਲੇ, ਸੱਤ ਹਜਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਗੀਰ ਵਿਚ, ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਸੇ ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਗੁਜਰਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਖ ਅਹਿਮਦਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਹੁਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਕਰਕੇ ਉਜੜ ਹੋਗਿਆ ਹੈ । ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦਾ

ਚੁਕਾਵਾ ਇਕ ਲੱਖ ਪੰਜੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਆ ਹੈ । ਦਰਿਆਉ
 ਝਨਾਉ ਪਛੱਮ ਪਾਸੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਡੇਢ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਗਵੀ ਦੱਖਲ
 ਦੇ ਰੁਕ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ, ਸਹਿਰ
 ਮਖਾਲੇ ਦੀ ਵਲ ਰੇਤ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਹਨ । ਇਹ ਪਰਗਣਾ ਸਾਰਾ
 ਚਰਖੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਹਰ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਕਰਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਛੇ ਘਰ
 ਬਸਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਹ ਖੇਤੀ ਜੋ ਬਰਖਾ ਅਰ ਪ੍ਰਭ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੀ
 ਹੈ, ਸੋ ਘੱਟ ਹੈ । ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੋਬੀ ਹੀਰ ਦੀ ਜੰਮਲਭੂਮ ਹੈ,
 ਅਤੇ ਮਖਾਲੇ ਅਰ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਉਹ ਦੀ ਬੈਠਕ
 ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਬੈਠਕ ਦੇ ਉੱਪਰ ਇਕ ਗੁੰਮਜ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ
 ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਲ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਥੇ ਤੀਮੀਆਂ ਮਰਦ ਬਹੁਤ
 ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਹਾੜੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ
 ਹੈ । ਅਤੇ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਝੇੜਾ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ
 ਹੈ; ਅਤੇ ਕਈ ਕਬੀਸਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਖਿਆ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ
 ਦਾ ਝੇੜਾ ਕਥਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਡੂਮ ਉਸ ਕਿੱਸੇ ਨੂੰ
 ਬਹੁਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥

Khapoh.

ਖਪੋਹ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਿਆਲਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਇਕ
 ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਇਸ ਥੀਂ ਅੱਗੇ ਇਹ
 ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਲ ਬੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਕਿਉਂ-
 ਕਿ ਹੁਲ ਅੱਠ ਸੌ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਲੀ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ ।
 ਉਸ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ, ਪਰ ਦੇਮਜਲੀ ਤਿਮਜਲੀ ਹੈ,
 ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਗਾ ਬਾਰ ਦੇ ਨੱਕੇ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੱਕਾ ਕੰਢੇ ਨੂੰ
 ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਮਿਰਜੇ ਅਰ ਸਾਹਬਾਂ ਦੀ
 ਜੰਮਲਭੂਮ ਹੈ, ਜੋ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇਹੁੰ ਦਾ ਝੇੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ

ਵਿਚ ਅੱਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਡੂਮ ਇਹ ਨੂੰ ਬੀ ਬਹੁਤ
ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥

Wārā.

ਵਾੜਾ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਿਆਲਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ
ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਜਾਗਾ ਤੇ ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਜਿਮੀ-
ਦਾਰੀ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ
ਉਹ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਲ ਨਿਰੇ ਦੇਕੁ ਸੇ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਲੀ
ਹੱਟਾਂ ਹਨ ॥

Chaniot.

ਚਲਿਓਟ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ
ਇਕ ਘਾਟੀ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ
ਖੇਖਰਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਸੀ; ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਤਾਂ
ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਹੁਲ ਹੈ, ਆ
ਬਸਿਆ, ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਉਹ ਦਾ
ਗਿਰਦਾ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਹੁਲ ਗੱਭੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਉੱਜੜ
ਪਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਗਿ-
ਆਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ ਅਰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਹੱਟ ਹੈ । ਦਰਿਆਉ
ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਪੁਰ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਦੁਹੂੰ ਘਾਟੀਆਂ
ਵਿੱਚੀਂ ਵਡੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਪਹਾੜ
ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਸਕਤ ਨਾਲ ਘਾਟੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ
ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ । ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ
ਦੇ ਭੀੜੇ ਹੋਲੇ ਅਰ ਤੇਜੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਘਾਟ ਬੇੜੀਆਂ ਨੂੰ
ਵਡਾ ਡਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਥੇ ਦੁਹੂੰ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਗੱਭੇ ਦਰਿਆਉ
ਦੇ ਦੇਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ
ਹਨ । ਵਾਹ ! ਵਾਹ ! ਕਿਆ ਸੈਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ

ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਟਿੱਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਚੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦਰਿ-
ਆਉ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਟਿੱਲੇ ਉਪਰ ਕੋਈ ਪਾਤਸਾਹਾਂ
ਵਿਚੋਂ ਕਿਲਾ ਬਲਾਉਲ ਲੱਗਾ ਸਾ, ਸੇ ਅਲਬਲਿਆ ਹੀ ਰਹਿ
ਗਿਆ; ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਦਾ ਖੋਜ ਕਾਇਮ ਹੈ,
ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਵੇਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ
ਪਹਾੜ ਦੇ ਟਿੱਬ ਸੁਰੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਬਾਜੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ
ਜੋ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹਨ, ਅਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ ਹਨ,
ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਹੁਤ ਅਨੂਪ, ਜੋ ਬਜੀਰਖਾਂ ਅਤੇ ਸਦੁੱਲਾਖਾਂ
ਨੇ ਬਲਵਾਈਆਂ ਸਨ; ਹੁਲ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੈਰਾਨ ਪਈਆਂ ਹਨ,
ਨਿਰੀ ਇਕ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਮਸੀਤ ਅਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਹੋਵ ਬਿਹੜੇ
ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੇਖ ਬੁਰਹਾਨ ਕੁਰੈਸੀ ਦਾ ਮਕਬਰਾ
ਹੈ; ਪਰ ਉਹ ਦਾ ਗੁੰਮਜ ਵਡਾ ਅਨੂਪ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਅਤੇ ਅਬ-
ਰੀ ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ
ਉਸ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮਸੀਤ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ
ਬਾਹਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਸੇਖ ਇਸਮਾਈਲ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ, ਅਤੇ
ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ, ਉਸ ਦੀ ਉਲਾਦ ਅਰ ਮਜਾਉਰਾਂ ਦੇ ਸੇਕੁ ਘਰ
ਬਸਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਸੇ ਉਸ
ਵਿਚ ਹਾਕਮ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬੀ ਵਿਚ
ਹੀ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਹ ਮੁਲਖ ਚਰਖੀ ਹੈ, ਖੇਤੀ ਮੀਂਹ
ਅਤੇ ਹੜਾਂ ਨਾਲ ਘਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਕਮਾਲਾਂ
ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਬਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬਰਸਾਤ ਦੀ
ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਬੀ ਬਲਹੀਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ॥

Pindī.

ਪਿੰਡੀ ਭੱਟੀਆਂ ਦੀ ਚਲਿਓਟ ਥੀਂ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ
ਭੱਟੀ ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵੁੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਹਨ,

ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰ ਨੂੰ ਦੁੱਲੇ ਦੀ ਬਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਜਾਗਾ ਮਸਹੂਰ ਅਤੇ ਕਦੀਮੀ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਤਿੰਨਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਛਾਈਕੁ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ; ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਪੈਰਮੁਹੰਮਦ ਨਾਮੇ ਇਕ ਸੰਤ ਦਾ ਮਕਬਰਾ, ਜੋ ਨੂਲਾਂ ਦੀ ਕੋਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਗੁੰਮਜ਼ਦਾਰ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ ਹੈ, ਪਰ ਵਡੀ ਡਾਢੀ ਅਰ ਜੰਗੀ ਹੈ । ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਛਾਈ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦੁੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ ॥

Jalálpur.

ਜਲਾਲਪੁਰ ਭੱਟੀਆਂ ਦਾ, ਭੱਟੀਆਂ ਦੀ ਪਿੰਡੀ ਤੇ ਬੀਹ ਕੋਹ, ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਅਹਿਮਦਯਾਰਖਾਂ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਘਰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ, ਅਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਅੱਠ ਸੈ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕੱਚੀ ਕੰਧ ਘੇਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਬਸੇਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਕੰਧ ਚੌਰਸ ਹੈ । ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅੱਗੇ ਫੌਜਾਂਵਾਲੇ ਸੇ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਏ । ਬਾਰ ਵਲ ਦੀ ਪਰਤੀ ਵਿਚ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਫਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਵਲ ਦੀ ਪਰਤੀ ਵਿਚ ਹੜ ਨਾਲ । ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਦੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦੁੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Rasúlnagar, or Rámnnagar.

ਰਸੂਲਨਗਰ ਜਲਾਲਪੁਰ ਤੇ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਪੀਰਮੁਹੰਮਦ ਅਰ

ਖਾਨਮੁਹੰਮਦ ਜੱਟ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵਡੀ ਰੋਲਕ ਪਰਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਭੇਛ ਹਜ਼ਾਰ ਹੱਟ ਉਸ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਕੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਗੇ ਨਾਲੇਂ ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਪੱਕੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਬਲ ਗਈਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਬੀ ਇਕ ਕੱਚੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਅੱਤ ਤਕੜੀ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਬਲਵਾਈ ਹੈ ॥

ਏਹ ਪੀਰਮੁਹੰਮਦ ਅਰ ਖਾਨਮੁਹੰਮਦ ਵਡੇ ਸੂਰਮੇ ਅਰ ਫੈਜ਼ਾਂਵਾਲੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਾਜਰੋਲੇ ਵਿਖੇ ਆਪੇ ਆਪ ਹੋਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ਼ ਦੀਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਦੇ ਰਹੇ; ਓੜਕ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਵਡੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਮੁਲਖ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਕੋਮ ਕੁਛ ਕੈਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਮਾਰੀ ਪਈ । ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵਟਾ ਪਰਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਰਾਮਨਗਰ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਇਸ ਕੋਮ ਨੂੰ ਜਿੱਤਕੇ ਵਡਾ ਸੂਕਿਆ । ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਭੇਛ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਘਾਟ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਰਾਮਾਨ ਨੂੰ ਬੀ ਇਸੀ ਘਾਟੋਂ ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

Manchar.

ਮਨਚਰ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਲ ਕੁਛ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ ॥

Alipur.

ਅਲੀਪੁਰ ਰਸੂਲਨਗਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਅਲੀਮੁਹੰਮਦ ਚੱਠੇ

ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤੇਹ ਜਜ਼ਾਰ ਘਰ ਘਰ ਦੇ ਸੈ
ਹੱਟਾਂ ਅਬਾਦ ਹਨ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ
ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਪੱਕੀ ਹੈ । ਸਹਿਰ ਤੇ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਵਡੀ
ਚੋੜੀ ਬਾਉੜੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ, ਅਤੇ ਚੁਫੇਰੇ ਪੈੜੀਆਂ
ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ
ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Harn Munára.

ਹਰਨ ਮੁਨਾਰਾ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ, ਲਹੌਰੋਂ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ
ਬਾਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜੰਗਲੁ ਵਿਚ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ
ਤੀਕੁਰ ਸਭ ਉਜਾੜ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਅਲਲੱਭ ਹੈ ॥

Shekhúpur.

ਸੇਖੂਪੁਰ, ਸਜਾਏ ਸੇਖੂ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਜੱਟਾਂ ਦਾ
ਸਹਿਰ ਹੈ; ਸੱਤ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਸਹਿਰ
ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਾਜੀ ਕੱਚੀ, ਤੇ ਬਾਜੀ ਪੱਕੀ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਥੀਂ
ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਚੂਨੇ ਗਚ ਕਿਲਾ ਓਸੇ ਸਜਾਏ
ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ
ਨੀਉਂ ਪਰੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਚੋਨੁਕਰਾ ਹੈ, ਇਕ ਦਰ-
ਵੱਜਾ ਅਰ ਛੱਤੀ ਬੁਰਜ ਪਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਲੀ
ਤੀਹਾਂ ਗਜਾਂ ਪੁਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਖੁਲਾਸਤੁਲ ਤਬਾਰੀਖ
ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੈ ਸਜਾਦਗੀ ਦੇ
ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਖੇ ਸਾਹੂਮੱਲੀ ਦੇ ਮੁੰਢ ਆਪਲੇ ਨਾਉਂ
ਪੁਰ ਸੇਖੂਪੁਰ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ; ਅਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ
ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਸੇਖੂ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਕਿਉਂ-
ਕਿ ਸੇਖ ਸਲੇਮ ਦਰਵੇਸ ਦੀ ਦੁਆ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ।
ਉਸ ਸਜਾਏ ਨੈ ਬਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਅੰਬਾਰਤ ਦੀ ਨੀਉਂ ਪਰਕੇ, ਉਹ

ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਕਾਰਗਾਹ ਠਰਾਈ ਸੀ । ਪਰ ਜਾਂ ਤਖਤ ਪੁਰ ਬੈਠੇ
ਨੂੰ ਚੈਦਾਂ ਵਰਿਹਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਤਾਂ ਓਨ ਸੇਖੂਪੁਰੇ ਦਾ ਅੱਡ ਪਰ-
ਗਲਾ ਠਰਾਕੇ, ਜਹਾਂਗੀਰਾਬਾਦ ਨਾਉਂ ਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ
ਪਰਗਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਿੰਡ ਕੱਟਕੇ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਲਾ ਦਿੱਤੇ,
ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ਼ ਮਹਿਲ ਅਰ ਤਲਾਉ ਅਰ ਇਕ ਉੱਚੇ
ਮੁਨਾਰੇ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰੀ ਗਈ, ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਬਾਰਤ ਉੱਪਰ ਇਕ
ਲੱਖ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੱਯਾ ਖਰਚ ਵਿਚ ਆਇਆ । ਇਸ
ਸਹਿਰ ਤੇ ਦੋ ਕੋਹ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚ, ਜਿਥੇਕੁ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਵਡੀ
ਝਿੜੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਕ ਗੋਲ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ
ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੇਮਜਲੇ ਗੰਮਜਦਾਰ ਘਰ,
ਅਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਵਡਾ ਪੱਕਾ ਤਲਾਉ ਹੈ,
ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ਼ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ
ਇਸ ਅੰਬਾਰਤ ਨੂੰ ਮੁਨਾਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਸਜਾਏ ਨੈ ਇਹ
ਮਕਾਨ ਸੈਲ ਅਤੇ ਸਕਾਰ ਲਈ ਬਲਵਾਇਆ ਸੀ; ਸੋਈ ਉਸ
ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਜੰਗਲ ਅਰ ਸਕਾਰ ਬਹੁਤ ਹੈ ॥

Mudabbá.

ਮੁਦੱਬਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸ ਚਾਰ ਬਸਤੀਆਂ
ਹਨ; ਸੇ ਤਿਨਾਂ ਚੋਹਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ
ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਏਹ ਸਾਰੇ ਗਰਾਉਂ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ
ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਖੂਟੇ ਬੀ ਹਨ ॥

Kháíchakk.

ਖਾਈਚੱਕ ਤਿੰਨ ਜਾਗਾ ਕੋਲੇ ਕੋਲ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤਿਹਾਂ
ਦਾ ਇੱਕੋ ਨਾਉਂ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੰਧੂਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਵਿਚ
ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਦਾਦੇ ਦਾ, ਜੋ ਚੱਕ ਨਾਉਂ ਧਰਦਾ ਸੀ, ਬਸਾ-
ਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤਿਹਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ

ਹਜਾਰ, ਅਤੇ ਹੱਟ ਦੇ ਸੈ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਮਕਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇਹੂੰ ਚੋਹੂੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬਾਗਾਂ ਪਿੰਡ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਸੇ ਸੱਭੇ ਖਾਈ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਕੋਮ ਦੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰੀ ਹੈ ॥

Sarkpur and Bhaini.

ਸਰਕਪੁਰ ਅਤੇ ਭੈਲੀ ਗਾਈਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮਸਹੂਰ ਮਕਾਨ ਹਨ । ਸਰਕਪੁਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਡੇਢ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ-ਪਨਾਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕੱਚੀ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਫੈਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਅਤੇ ਭੈਲੀ ਵਿਚ ਸਭ ਪੰਜ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਗਿਲਤੀ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਹਨ । ਉਸ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸਭਨਾਂ ਵਿਖੇ ਗਾਈਆਂ ਦੀ ਹੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰੀ ਹੈ । ਅਗੇ ਓਹ ਲੋਕ ਵਡੀ ਠੁੱਕ ਵਾਲੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਮਲਕ ਯਾ ਮਹਿਰ ਅਖਾਉਂਦੇ ਸਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਲਹੌਰ ਸਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਹਿਰ ਮੁਹਕਮ ਦੀ ਕੁੰਮਕ ਨਾਲ਼ ਹੱਥ ਲੱਗਾ ਸਾ; ਹੁਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਜੁਲਮੀ ਦੇ ਸਬਬ ਖੁਆਰ ਅਤੇ ਲਚਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ ॥

Bajirábád. (Urdú, Wazirábád.)

ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਨਬਾਬ ਬਜੀਰਖਾਂ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੱਤ ਬਸਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖਰੂਦ ਚੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਬੈਰਾਨ ਹੋਈ, ਤਦ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਉਜਾੜ ਹੋ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਸਹਿਰ ਲੱਭਾ, ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਦੇ ਬਸਾ-ਉਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ । ਫੇਰ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ਼ ਇਕ ਬਾਗ ਲਵਾਲਿਆ; ਤਦ ਤੇ ਲਾਕੇ

ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਬਸੋਂ ਵਿਚ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਰਾਂ
 ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਹਟ ਅਬਾਦ ਹੈ । ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ
 ਦੀ ਸਫੀਲ ਦੇ ਮੁੰਢ ਇਕ ਪਾਲੀ ਦਾ ਨਲਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ
 ਉਥੋਂ ਅੱਧ ਕੋਹ ਦੀ ਬਿੱਥ ਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਵਗਦਾ ਹੈ ।
 ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ ਹੈ,
 ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਬੀ ਉਸੇ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਇਕ ਕੋਹ
 ਸੇਖਲਹਿੰਦ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ ਵਡਾ ਬਲੀ ਅਤੇ ਪਰਮਹੰਸ
 ਸੀ, ਅਤੇ ਖੰਦੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਹਿਰ ਬਟਾਲੇ ਤੇ ਬਾਹਰ
 ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸਹੀਦ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਜਾਗਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ,
 ਕਿ ਜਿਹ ਨੂੰ ਸੇਖਲਹਿੰਦ ਦਾ ਕੋਟਲਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ
 ਦੇ ਕੋਹ ਇਕ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਨੂੰ ਪੈਂਕੁਲ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ
 ਹਨ; ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਇਕ ਢਾਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ ਲੱਕ-
 ਜ਼ੀ ਦੇ ਥੰਮਾਂ ਪੁਰ ਇਕ ਮਸੀਤ ਹੈ, ਜੋ ਸੇਖ ਰਾਉ ਦੇ ਬੈਠਲ ਦੀ
 ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਸਰਵਰ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ
 ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਹਰ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਉਥੇ ਪਰਸਲ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ;
 ਪਰ ਅਲਪਤੁ ਲੋਕ ਉਸ ਪਰਮਹੰਸ ਪੁਰ ਅਜਿਹੀ ਪਤੀਜ ਪਰ-
 ਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੁਫਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਢੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਲਕ ਜਾਹਗ ਕਾ-
 ਫਰ ਬਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਕਰਨੇ
 ਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਉਸ ਪਰਮਹੰਸ ਤੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਬਲਕ ਉਹ ਨੂੰ
 ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ॥

Kujhránwálá.

ਕੁਝਰਾਂਵਾਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਬਸਿਆ ਹੋਇਆ
 ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਨੈ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲ-
 ਜੀਤਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਸਾਉਲ ਵਿਚ
 ਵੱਡੀ ਜਾਨਮਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਦੇ ਬਸਕੀਲ ਮਹਾ-

ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ, ਅਰਥਾਤ ਸਾਂਹਸੀ ਜੱਟ ਸੇ । ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਇਹ ਇੱਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਸਾ, ਹੁਲ ਦਸਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੇਕੁ ਹਜਾਰ ਹੱਟਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ । ਅੰਬਾਰਤ ਬਾਜੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਾਜੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਅਧੂਰੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੈ । ਲਹੌਰੀ ਦਰਵਜ਼ੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਹੁਕ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਇਕ ਬਾਗ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ ਹਨ । ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਦਾ ਘਾਟ ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਹੈ ॥

Parsrūr, or Pasrūr.

ਪਰਸਰੂਰ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ, ਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਬਜੂਹਿਆਂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਛਾਈ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਛਾਈ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ । ਉਥੇ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਅੱਤ ਖਾਰਾ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਪਸਰੂਰ ਪੁਰਸੋਰ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਦਰਿਆਉਂ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਸੇਲਾਂ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਜੂਹਿਆਂ ਦਾ ਹੈ । ਗੱਲ ਕੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਜੂਹਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਜਿਹੀਕੁ ਭੈਲੀ, ਚਵਿੰਡਾ, ਅਰ ਹੋਰ ਕਈ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਜੋ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖਲੇ ਅਵਿਰਥਾ ਹਨ ॥

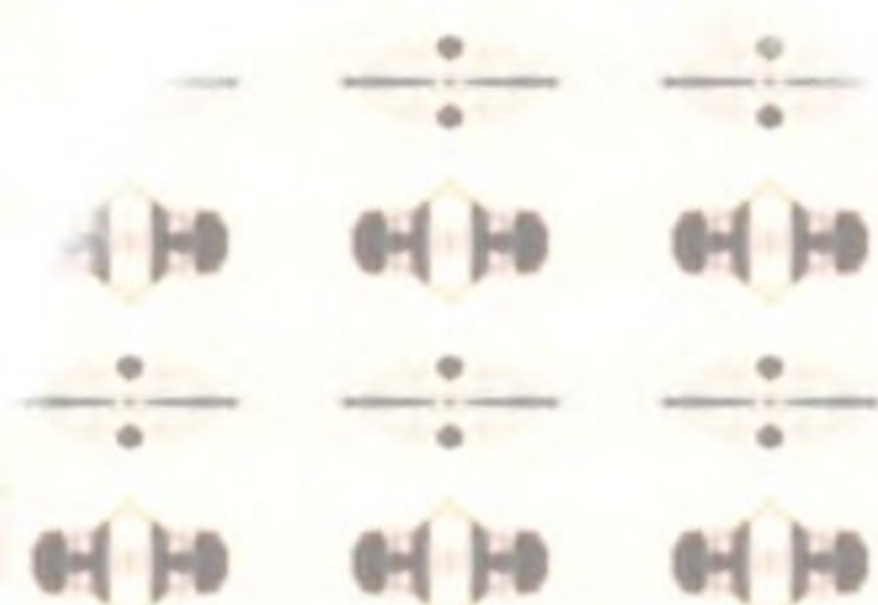
Emnábád.

ਏਮਨਾਬਾਦ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਕੁਝਗੰਵਾਲਿਓਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ । ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਨੌਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਪਰਗਣਾ ਉਸ ਨਾਲ਼ ਲਗਦਾ ਸੀ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਸਲੇ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਡਿੱਗੀ

ਛੱਠੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਉਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ ॥

Sháhdará.

ਸਾਹਦਰਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਦੁਹੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਉਪੁਰ, ਬਜੂਹੇ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਸ-ਹੂਰ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਗ ਪੱਥਰ ਦਾ, ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਲਾਇਕ, ਵਡਾ ਖੁਲਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ, ਸਾਹ-ਜਹਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਰ-ਗੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਵਿਰਲੀ ਹੋਊ । ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਅਰ ਖੁਲਾ ਬਾਗ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਰਬੱਤ ਪੱਥਰ ਦੀ, ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਅਰ ਮੁ-ਨਾਰੇ ਅੰਤ ਅਨੂਪ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਲੇਕ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਦੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਨੂੰ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਪੱਥਰ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਹਾਕੁ ਹਕੀਕ, ਸੁਲੇਮਾਨੀ, ਲਾਜਵਰਦ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਭਾਰੀ ਮੁੱਲੇ ਪੱਥਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਛੱਤਾਂ ਅਰ ਕੰਧਾਂ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਅਰ ਲਾਲ ਅਰ ਅਬਰੀ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਤਿਸ ਪਿੱਛੇ, ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬੀਤਲੇ ਅਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਨਾ ਹੋਲ ਕਰਕੇ, ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਛੈਹਿ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਹਾ-ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਮੂਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਖੁੰਧਾ ਬੀ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਬਾਗ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਦੇ ਪੱਥਰ ਪਟਵਾਕੇ, ਅਮ-ਰਿਤਸਰ ਲਿਆਕੇ, ਰਾਮ ਬਾਗ ਬਲਵਾਇਆ; ਅਤੇ ਸੰਗ ਮਰ-ਮਰ, ਜੋ ਮਕਬਰੇ ਦੀ ਛੱਤ ਅਰ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਪੁਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਸਲੇ ਫਰਸ ਪਟਾਕੇ, ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਭਿਜਵਾ ਦਿੱਤੇ । ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ

ਰੁਕ ਦੇ ਬੁਰਜ ਨੂੰ, ਬੁਹੜੀ ਜਿਹੀ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਸਮੇਤ ਦਰਿ-
ਆਉ ਹੜਾ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਮਕਬਰੇ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਬੁ-
ਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਲਈ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਸੀ, ਅਤੇ
ਇਸ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਆਸਫਖਾਂ ਦਾ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਮਕਬਰਾ ਬੋਗੇ
ਪੱਥਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਉੱਚਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ
ਤੇ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦਾ; ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਰ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦਾ
ਮਕਬਰਾ, ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੂਪ ਬਲੇ ਹੋਏ ਸੇ, ਸਭ ਖਰਾਬ
ਹੋ ਗਏ ਹਨ; ਹੁਲ ਆਇਰਿਆਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁਛ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ
ਰਿਹਾ ॥

Mirowál.

ਮੀਰੋਵਾਲ ਖੇਖਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਕਸਬਾ ਹੈ; ਘਰ ਇਕ
ਹਜਾਰ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਅੰਸੀਕੁ ਅਬਾਦ ਹਨ ।
ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸੌਲੇ ਸਫੀਲ, ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਟੁੱਟੀ ਫੁੱਟੀ
ਪਈ ਹੈ ॥

Badomallí.

ਬਦੋਮੱਲੀ ਮੱਲੀ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ; ਸਹਿਰਪਨਾਹ
ਕੱਚੀ, ਅਰ ਦੋ ਮਸੀਤਾਂ ਪੱਕੀਆਂ; ਪਰ ਖੇਤੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ
ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਝਨਾਉ ਦਾ ਬਜੀਰਾਬਾਦਵਾਲਾ ਘਾਟ
ਉੱਥੋਂ ਪੱਚੀ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Sodhará.

ਸੋਧਰਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ
ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਲ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਨਿਰੀ
ਇਕ ਸੋ ਹੱਟ, ਅਰ ਅੱਠ ਸੈ ਘਰ ਅਬਾਦ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ
ਸਭ ਪੱਕੇ ਹਨ । ਅਗੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਗਾ
ਬਿੰਦਿਆ ਅਰ ਚੰਗੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਡੀ ਮਸਹੂਰ ਸੀ, ਅਤੇ

ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ; ਹੁਲ ਉਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ; ਪਰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਲਿਖਾਰੀ ਹੁਲ ਬੀ ਉਥੇ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਬਾਬ ਅਲੀਮਰਦਾਂ-ਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੇਸਮ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਅਰ ਫੁਹਾਰੇ ਅਰ ਜੈਦ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਲਿਆਕੇ ਉਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਚਲਾਈ ਸੀ; ਹੁਲ ਸਭੇ ਕੁਛ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਬੀ ਸੁੱਕ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਬੀ ਬਸਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਪਲੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉਪਰ ਇਬਰਾਹੀਮਾਬਾਦ ਪਰਿਆ ਸਾ ॥

Ibráhmábád.

ਇਬਰਾਹੀਮਾਬਾਦ ਅਗਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਬਸਦਾ ਸੀ; ਹੁਲ ਉਹ ਬੀ ਉਜੜ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਰ ਖੋਪਰਾ ਉਥੋਂ ਦੇ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Khoprá.

ਖੋਪਰਾ ਹੁਲ ਬੈਰਾਨ ਪਿਆ ਹੈ; ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਬਸਦਾ ਸੀ। ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਨਗਰ ਕੱਠੇ ਬੁਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਸੋਧਰਾ ਖੋਪਰਾ। ਖੋਪਰਾ ਘੁੰਮਲ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ, ਅਰ ਸੋਧਰਾ ਚੀਮੇ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ ॥

Sambariál.

ਸੰਬਰਿਆਲ ਸੋਧਰੇ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ, ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਤਾਬੇ ਘੁੰਮਲ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਦੋ ਸੈਂ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ, ਅਰ ਪਿੰਡ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਉਥੇ ਜਿਹੇ ਟਿੱਬੇ ਉਪਰ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥

Sialkot.

ਸਿਆਲਕੋਟ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜੇ ਟੁੰਡੇ ਪਾਂਡੂਆਂ ਦੇ ਤਾਏ ਚਾਚੇ ਦਾ, ਜੋ ਮਹਾਭਾਰਥ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਸਾਲਬਾਹਲ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਉਤਰ ਦੇ ਦਾਉ ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਪੁਰ ਇਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਪੱਕਾ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਸਫੀਲ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਪੰਦਰਾਂ ਗਜ, ਅਤੇ ਕਿਧਰਿਓਂ ਬੀਹ ਗਜ, ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੋ ਗਜ, ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਥੋਂ ਬੀ ਘਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵੁਆਲੇ ਸਾਢੇ ਛੇ ਸੌ ਕਰਮਾਂ ਲੰਬੀ ਛਾਤੀ, ਜਿਤਨੀ ਉੱਚੀ ਸਫੀਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਬੀਹ ਬੁਰਜ; ਚਾਰ ਚੋਹੀਂ ਨੁਕਰੀਂ, ਅਤੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਚੋਹੀਂ ਬਾਹੀਂ; ਹੁਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕਈ ਸਮੇਂ ਬੀਤ ਗਏ ਹਨ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਮੀਨ ਅੰਦਰੋਂ ਨੀਚੀ ਉੱਚੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਸਹਾਬਦੀਨ ਗੋਰੀ ਪੰਜਵੀਂ ਬਾਰ, ਸਨ ੫੮੦ ਪੰਜ ਸੌ ਅੱਸੀ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਬੀ ਦੀ ਉਲਾਟ ਕੋਲੋਂ ਲਹੌਰ ਲੈਲ ਲਈ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਨੈ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਦਿਤੇ। ਪਰ ਲੈ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਤਾਂ ਮੁੜਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਆਲ ਉਤਰਿਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਜੋ ਛੱਠਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਲਵਾਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਨਾਇਬ ਛੱਡਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਇਹ ਅੰਬਾਰਤ ਜੋ ਹੁਲ ਹੈ, ਸੁਲਤਾਨ ਸਹਾਬਦੀਨ ਦੀ ਬਲਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਦਾ ਕੁਛ ਖਰਖੇਜ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਨਿਰੀ ਪੰਜ ਛੇ

ਗਜ ਕੰਧ ਜੋ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਲਾਗ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗਚ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੋਤਸਿੰਘ ਨੈ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਟੁੱਟਾ ਭੱਜਾ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਾਕੇ, ਆਪਲਾ ਠਾਲਾ ਬਹਾਲ ਦਿੱਤਾ । ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਮਾਲਸਿੰਘ ਨੈ, ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਫ਼ਦਰਖਾਂ ਨੈ, ਜੋ ਵਡੇ ਬਹਾਦਰ ਸਪਾਹੀ ਸਨ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਵਡੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾ । ਜਾਂ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਅਰ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਏ, ਤਾਂ ਅਗੇ ਤੇ ਬੀ ਵਧੇਰੇ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਿਆ; ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਫੇਰ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਰ ਕਈ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਮੂੰਢੇਂ ਹੀ ਛਾਹ ਸਿਟੀਆਂ; ਹੁਲ ਬਹੁੜਾ ਜਿਹਾ ਬਸਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵੁਆਲੇ ਕੁਛ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਬਸੇਂ ਹੈ, ਜੋ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਰੰਗਪੁਰਾ, ਛੱਤਪੁਰਾ, ਰਾਇਪੁਰਾ, ਟਿਤਲਾਪੁਰਾ, ਹਾਮੀਪੁਰਾ, ਅਤੇ ਮੀਆਂਪੁਰਾ । ਅਤੇ ਇਹ ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁਲਹਕੀਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਵਡਾ ਆਲਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਮੁਸਾਹਬ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਮਜ਼ੂਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਘਰ ਅਤੇ ਬਾਗ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੀਆਂ, ਹੁਲ ਨਿਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਇਰੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ; ਤਿਸ ਦੀ ਉਲਾਦ ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ ਉਸੇ ਪੁਰੇ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ ॥

Bágbánán dí Pindí &c.

ਬਾਗਬਾਨਾਂ ਦੀ ਪਿੰਡੀ, ਅਤੇ ਕੱਕੇ ਜਈਆਂ ਦਾ ਠੱਠਾ, ਅਤੇ ਪਠਾਲਾਂ ਦਾ ਤੱਪਾ, ਹਰੇਕ ਇਕ ਕਸਬੇ ਵਰਗਾ ਅਬਾਦ ਹੈ । ਅਤੇ ਬਰਸ ਪਿਛੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਥੇ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਦਿਹਾੜੇ ਉਥੇ ਵਡੀ ਭੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬਿਕਰੀ ਦਾ

ਬਜਾਰ ਬਹੁਤ ਮਘਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਗਤ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਬਲਦੇ ਹਨ; ਅੱਗੇ ਉੱਥੋਂ ਬੁਪਾਰੀ ਲੋਕ ਲਜਾਕੇ ਸਾਰੇ ਪੰ-
ਜਾਬ ਵਿਚ ਬੇਚਦੇ ਹਨ; ਬਾਜੇ ਬਗਿਆਈ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਈ
ਵਿਚ ਟੈਲਤਾਬਾਦੀ ਕਾਗਤਾਂ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਰੀਕੀ ਅਰ
ਸਫਾਈ ਵਿਖੇ ਕਸਮੀਰੀ ਕਾਗਤਾਂ ਦੇ ਭੁੱਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਹੁਲ
ਕਾਗਤਕੁੱਟਾਂ ਦੇ ਉਥੇ ਪੰਜ ਸੈ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ । ਅੰਦਰਲੀ
ਬਾਹਰਲੀ ਬਸੇਂ ਸਭ ਸਤਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ
ਹੱਟ ਹੋਊ । ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਆਲਮਾਂ, ਫਾਜਲਾਂ, ਸਈਦਾਂ, ਅਰ
ਅਸਰਾਫਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਖਾਨਗਾਹਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਅਮਾਮ ਅਲੀ ਅਲਹੌਕ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ;
ਦਹਿਆਂ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਤਰੀਕੇ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ;
ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਮਹਾ ਪੁਰਸ ਪੁਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਡਾ ਅਕੀਨ ਹੈ,
ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਹੁਤ ਕਬਰਾਂ ਹਨ; ਬਾਜੀ-
ਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੌਂ ਨੌਂ ਗਜ਼ ਬੀ ਲੰਮੀਆਂ ਹਨ; ਆਮ ਲੋਕ
ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਏਹ ਨੌਂ ਗਜ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਹਨ, ਅਰ-
ਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੌਂ ਗਜ਼ ਲੰ-
ਮਾ ਕੱਦ ਸੀ । ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਇਕ ਨਹਿਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ
ਜੰਮੂ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਬਸੇਂ ਵਿੱਚੀਂ ਹੋਕੇ
ਲੰਘਦੀ ਹੈ; ਉਸ ਉੱਤੇ ਸਾਹਦੈਲੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪੁਲ ਬੰਨਿ-
ਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਸੇ ਹੁਲ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ
ਹੈ । ਇਸ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਬੁਹੜਾ ਬੁਹੜਾ ਪਾਲੀ ਚਲਦਾ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਅਜਿਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਜੋ
ਪੁਲ ਬਾਝੋਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘਿਆ ਜਾਂਦਾ; ਅਤੇ ਇਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਨਾ-
ਉਂ ਆਇਕ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿ-
ਆਲਕੋਟ ਦਾ ਪਰਗਲਾ ਨੌਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਚੌਦਾ ਸੈ

ਚੁਰਾਸੀ ਪਿੰਡ ਉਸ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਸੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਚਾਰ
ਤੱਪੇ ਸੇ; ਇਕ ਸੰਤਰਿਆਲ਼, ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੁੰਮਲਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ
ਹੈ; ਦੂਜਾ ਖੇਖਰ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੋਮਿਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਹੈ; ਤੀਜਾ
ਮਰਾਫੀਵਾਲ਼ ਖਰਾਲ਼ਾ, ਅਵਾਲ਼ਾਂ ਦਾ; ਚੌਥਾ ਪੱਖੇਵਾਲ਼ ਬਾਜਵਿ-
ਆਂ ਦਾ; ਪਰ ਸਭਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੰਤਰਵਾਲੀਏ ਵਧੀਕ ਸਨ । ਇਸ
ਗਿਰਦੇ ਪੇਨਾ ਗੰਨਾ ਵਡਾ ਤੋਫਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ
ਝਨਾਉ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਸੱਤ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਾਉ
ਬੱਤੀ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Jafarwál, or Dafarwál.

ਜਫਰਵਾਲ਼ ਕਦੀਮੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਕਸਬਾ ਹੈ; ਅਬਾਦੀ,
ਤਿੰਨਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਰਕੁ ਸੇ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ
ਪੱਕਾ ਚੈਬੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ
ਕੰਧ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ ਸੀ, ਸੇ ਉਹ ਬੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ
ਜਾਗਾ ਦਾ ਜੁਦਾ ਹੀ ਪਰਗਲਾ ਸੀ । ਅਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਇਕ
ਪੱਕੀ ਬਾਉੜੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਇਸ ਸਾਰੇ ਵੁਆਬੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ
ਮੁਲਖ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗਰਾਉਂ ਸਹਿਰ ਵਰਗੇ
ਬਸਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹਨ, ਸੇ
ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾ ਸਤਗੜਾ, ਕੰਜ-
ਰੂਰ, ਨੂਨਾ, ਜੱਸੜ, ਵੇਦੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਖੇੜੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਿ-
ਨਾਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੱਟਾਂ ਅਬਾਦ ਹਨ;
ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਕਦੀਮੀ ਅਰ ਕਈ ਨਵੇਂ ਬਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ॥

Nárowál.

ਨਾਰੋਵਾਲ਼ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਜਵੇ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀ-
ਦਾਰਾਂ ਦਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਘਰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ, ਅਤੇ ਹੱਟ
ਡੇਢਕੁ ਸੇ ਹੋਊ । ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੇਜੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ,

ਪਰ ਸੱਤੇ ਸੀਆ ਮਤ ਦੇ ਹਨ । ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਕੱਚਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਸਹਿਰੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦਾਉ ਨਿਰਾ ਇਕੋ ਬਾਗ ਪੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੂਟੇ ਬਹੁਤ ਹਨ ॥

Qájíán dá chakk.

ਕਾਜੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕ ਮੂੰਗੇਰ ਦੇ ਜਿਲੇ ਸਈਦਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮਸ-ਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਜਿਲੇ ਦੇ ਕਾਜੀ ਸਨ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਬਦੀਉਂਦੀਨ ਸਹੀਦ ਹੁਸੈਨੀ ਬਗਦਾਦੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਬਲੀ ਦੀ ਕਬਰ ਸਾਹਰੀਵਾਲ ਵਿਚ ਹੈ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ, ਹਮਾਉਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ, ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਖੇ ਆਏ ਸਨ; ਇਥੇ ਦੀ ਆਬ ਹਵਾ ਜੋ ਪਸੰਦ ਆ ਗਈ, ਇਥੇ ਦੇ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ । ਅਚਾਨਕ ਗੁਜਰਾਂ ਅਰ ਮੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਪੈ ਗਈ, ਅਤੇ ਗੁਜਰ ਮੱਲੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਭੱਜਕੇ ਉਸ ਬਲੀ ਦੀ ਸਾਮੇ ਆਲ ਪਏ । ਅਤੇ ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦੀ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਲਿਆਂ ਦੀ ਕੁੰਮਕ ਕਰਨੀ ਜੋਗ ਜਾਲਕੇ, ਹਥਿਆਰ ਬੰਨੇ, ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਬੈਠਾ । ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਮਹਾ ਬਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਸਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਦਰਜੇ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪੜ੍ਹ ਸਿਰ ਬਿਨਾ ਮੱਲੀਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵੇੜਿਆ । ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਰਮਾਤ ਡਿੱਠੀ, ਤਾਂ ਭਜ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਦਾ ਪੜ੍ਹ ਵੇਹੂੰ ਕੋਹਾਂ ਤੋਕੁ ਤਿਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਮਾਰਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ; ਓੜ੍ਹਕ ਸਾਹਰੀਵਾਲ ਦੇ ਮੂੰਛ ਜਾਕੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਦੱਬਿਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਸਿਰ ਡਿਗਿਆ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਸਿਰ ਦਬ ਦਿੱਤਾ; ਸੇ ਸਿਰ ਅਰ ਪੜ੍ਹ ਦੇ ਵਿਚ ਵੇਹੂੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ

ਮਹਾ ਬਲੀ ਦੀ ਇਹ ਕਰਮਾਤ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉੱਘੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਉਹ ਮਹਾ ਬਲੀ ਸਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤ ਫੇਰੋਜ ਨਾਮੇ ਉਸ ਕਬਰ ਪੁਰ ਮਜ਼ਾਉਰ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪਿਛਲਾ ਦੇਸ ਮਨੋਂ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ । ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਦੇ ਘਰ ਮੂਸਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪੁੱਤ ਜੰਮਿਆ, ਜੋ ਮਨ ਦੀ ਨਿਰਮਲਤਾਈ ਅਤੇ ਜਾਹਰ ਦੀ ਬਿੰਦਿਆ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ ਉਹ ਦੇ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਦੀ ਕਬਰ ਪੁਰ ਬੈਠਾ ਕਿਸੇ ਸਗਿਰਦ ਨੂੰ ਸਰਾ ਮਾਫਕ ਦਾ ਸ਼ਬਕ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਸਾ, ਕਿ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਲਸਕਰ ਆਲ ਫਿਰਿਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਅੰਬੀਰ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਨੇ-ੜਿਓਂ ਲੰਘਿਆ, ਉਹ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਉਸ ਮਸਲੇ ਦੀ ਬੁਲੇਲ ਜਾ ਪਈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਹ ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਮੀ-ਆਂ ਮੂਸਾ ਉਸੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਬਿਨਾ ਸੋਚ ਜਬਾਨੀ ਹੀ ਉਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾ, ਅੰਬੀਰ ਸੁਲਕੇ ਵੰਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਘੋੜਿਓਂ ਉੱਤਰ-ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਿਜਮਤ ਵਿਚ ਆਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਵੂਜੇ ਦਿਹਾੜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਮੈਂ ਨੂੰ ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹੁਮਾ ਲੱਭਾ ਹੈ । ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਿਜਮਤ ਵਿਚ ਆਪ ਆਕੇ ਬਹੁਤ ਸੋਇਨਾ ਚਾਂਦੀ ਨਜਰਾਨੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੀ ਕਜਿਆ ਦਾ ਉ-ਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪਟਾ ਲਿਖਕੇ, ਅਤੇ ਮਨਕੇਰੀ ਅਰਥਾਤ ਮੁਕੇਰੀ-ਆਂ ਦੇ ਤਲਕੇ ਵਿਚੋਂ ਭੋਂ ਕੱਟਕੇ, ਚੱਕ ਬੰਨ ਦਿੱਤਾ; ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਅਕਬਰਪੁਰ ਮੁਬਾਰਕ ਨਾਉਂ ਪਰਿਆ । ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚ ਕਾਜੀ ਅਰ ਆਲਮ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ; ਕਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਮੁਸਾਹਬੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਕਾਬੁਲ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਲਖਾਂ ਦੇ ਕਾਜੀ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ; ਅਤੇ ਕਈ ਚੰਗੇ

ਕਰਨੀ ਅਰ ਬੰਦਗੀ ਕਰਕੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ; ਜਿਹਾਕੁ ਸਾਹ
ਅਸਮਤੁਲਾ, ਜੋ ਆਪਲੇ ਜਮਾਨੇ ਦਾ ਕੁਤਬ ਸਾ; ਅਤੇ ਉਸ
ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਮੈ ਨੂੰ ਜਾਗਰਤ ਵਿਖੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਬ ਦਾ ਦਰ-
ਸਲ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ; ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ
ਆਪਲੇ ਹੱਥੀਂ ਮਿਸਕਾਤ ਦੇ ਟੀਕੇ ਪੁਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ “ਇਸ
ਤਰਾਂ ਸੁਲਿਖਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਜਬਾਨ ਰਸੂਲੁਲਾ ਦੀ ਥੀਂ” । ਅਤੇ
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਕਤੇਬ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾਕੇ
ਬਰਕਤ ਲਈ ਆਪਲੇ ਖਾਸ ਕਤੇਬਖਾਨੇ ਵਿਚ ਪਰ ਛੱਡਿਆ ।
ਅਤੇ ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਈ ਉਲਿਆਉ
ਪੈਦਾ ਹੋਏ; ਜਿਹਾਕੁ ਸੈਦ ਅਬੁਲਫਰਹਿ ਮੁਹੰਮਦ ਫਾਜਲ ਕਾ-
ਦਰੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ; ਪਰ ਸੈਦ ਬਦੀਉਦੀਨ ਸਹੀਦ ਦੀ ਕਬਰ
ਪੁਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨੂਰ ਬਰਸਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਬਰ ਦੇ ਦੁ-
ਆਲੇ ਪੱਕੀ ਅਕਬਰੀ ਛਾਰਦੁਆਲੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ
ਸਾਹਰੀਵਾਲ ਤੇ ਬਾਹਰ, ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਦੀ ਕਬਰ ਵਲ ਸਿੱਖਾਂ
ਨੇ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਬੁਰਜ ਕਬਰ
ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਸੋ ਉਸ ਬਲੀ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ਼ ਫੈਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ;
ਓੜ੍ਹਕ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਥੱਕਕੇ ਉਸ ਬੁਰਜ ਦਾ ਬਲਾਉਲਾ ਛੱਡ
ਦਿੱਤਾ ॥

Jammú.

ਜੰਮੂ ਕਦੀਮੀ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਪੁਰ
ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਹੈ । ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜੇ ਰਲ-
ਜੀਤਦੇਵ ਦੇ ਵਾਰੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ਼, ਕਿ
ਜਾਂ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਝੜਾਈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਹੌਰ
ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਥ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ
ਸਹਿਰ ਫੂਕ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖਿੰਡ

ਫੁਟ ਗਏ, ਅਤੇ ਤਮੂਰਸਾਹੀਆਂ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਗੁੱਮ ਹੋ ਗਈ, ਅਰਥਾਤ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਜਮਈਅਤਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦਾਤਾਰੀ ਦਾ ਹੱਥ ਖੁਲ੍ਹਾ ਕੇ ਜੰਮੂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਉੱਤਰ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੀਕਰ ਆਪਣੇ ਬੱਸ ਵਿਚ ਲੈ ਆਇਆ । ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਅਰ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਉਮਰਾਉ ਤਵਾਈ ਦੇ ਮਾਰੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਲ ਵਜ਼ੇ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਸੁਦਾਗਰ ਅਰ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਨਿਆਉਂ ਅਰ ਦਾਤਾਰੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸੁਣਕੇ, ਹਰ ਦੇਸ ਤੇ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਠਹੇ ਹੋਏ । ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਸਿਰ ਦਿੰਦਾ; ਪਰ ਉਮਰਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰੋਂ ਰੁਜ਼ੀਨਾ ਖੰਨ ਦਿੱਤਾ; ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅਜਿਹਾ ਬਸਿਆ, ਜੋ ਸਾਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਵਰਗਾ ਦੂਜਾ ਨਾ ਰਿਹਾ; ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਉੱਥੇ ਬਿਕ ਜਾਂਦੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਜਾਲਕੇ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਾ; ਸਗੋਂ ਬਾਜ਼ਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਉਪਗਲਾ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਬਾਂਗ ਉਚੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ; ਜੋ ਕਿਧਰੇ ਉਹ ਦੀ ਅਸਵਾਰੀ ਮਸੀਤ ਕੋਲ ਆ ਫਿਰਦੀ, ਅਤੇ ਬਾਂਗ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਲੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਸੁਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਜਾਂ ਬਾਂਗ ਮਿਲ ਚੁੱਕਦੀ, ਤਾਂ ਅਦਬ ਨਾਲ ਸਲਾਮ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰਦਾ । ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ, ਜੋ ਕਿਤੇ ਬਾਹਮਲਾਂ ਅਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਦੀਨ ਦਾ ਝਗੜਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਬਾਹਮਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਪੁਰ ਵਧੀਕੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦਿੰਦਾ । ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦਿਲੀਵਾਲੇ ਦੀ ਬੇਗਮ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਉੱਥੇ ਜਾ ਰਹੀ,

ਅਤੇ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤ ਅਰ ਬਾਗ਼ ਬਲਵਾਕੇ, ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਉਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਜਾਗਾ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਦੇ ਆਉਲ ਦਾ ਇਹ ਸਬਬ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਜਾਂ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਗਾਨੀ ਨੈ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਪੁਰ ਫਤੇ ਪਾਈ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਮਾਰ ਲੀਤੀ, ਤਾਂ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਤਮੂਰਸਾਹ ਲਈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਜਾਦੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੰਗ ਕਾਬੁਲ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ। ਬਹੁੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੇ ਉਹ ਸਜਾਦੀ ਮਾਂਦੀ ਪਈ, ਅਤੇ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਜੋ ਕੁੜੀ ਦੀ ਮਾਉਂ ਸੀ, ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਕਾਬੁਲ ਨੂੰ ਚੱਲੀ। ਜਾਂ ਜੰਮੂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਜਾਦੀ ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਮਰ ਗਈ, ਅਤੇ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਨੈ ਉਹ ਦੀ ਲੇਖ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਘੱਲ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਉਹ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਜੰਮੂ ਬੈਠ ਰਹੀ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਨੈ ਕਈ ਫੇਰੀਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਕੁਝ ਖਰਚ ਲਵੇ, ਪਰ ਉਨ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕੀਤਾ; ਸਗੋਂ ਜਦ ਕਦੇ ਰਾਜਾ ਉਹ ਦੇ ਸਲਾਮ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਯਾਂ ਦੇ ਜੁਆਹਰ ਅਤੇ ਕੋਪੜੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਬਖਸੀਸ ਦਿੰਦੀ; ਇਕ ਬਾਰ ਰਾਜੇ ਦੀ ਗਲੀ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਚਾਦਰ ਬਖਸੀ, ਕਿ ਜਿਹ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਮੋਹਰ ਪਈ ਸੀ। ਗੱਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਜਾਂ ਤਬੂਤ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪਹੁਤਾ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਭ ਮਾਲ ਧਨ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਸੰਗ ਸਾ, ਲੁੱਟ ਲੀਤਾ; ਅਤੇ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਤਬੂਤ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਈ ॥

ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਦਾ ਰਾਜ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ, ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਸੁਦਾਗਰਾਂ, ਬੁਪਾਰੀਆਂ, ਅਤੇ ਧਨਮਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੱਤਾਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕਰ

ਅੱਪੁੜੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਕੰਜਰੀਆਂ ਅਰ ਕਾਮਨੀਆਂ ਦਾ ਬਜਾਰ ਅਜਿਹਾ ਗਰਮ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਜੋ ਉਮਰਾਉ ਅਰ ਸੁਦਾਗਰ ਸਭ ਕੁਛ ਬੇਚ ਵੇਟਕੇ, ਅਰ ਬੁਰੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗਵਾਕੇ, ਫਕੀਰ ਬਲਕੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ । ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜੰਮੂ ਦੇ ਮਾਰਨ ਦਾ ਦਾਯਾ ਚੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਕੁਛ ਲੁੱਟਿਆ, ਜੋ ਮਾਰੇ ਵੇਲੇ ਤੇ ਫਿੱਸ ਗਏ । ਤਦ ਤੇ ਲਾਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਲ ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਵਰਗਾ ਅਬਾਦ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਪਰ ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬਸੇਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਬੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ; ਹੁਲ ਨਮੀਆਂ ਨਮੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਤਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਸਦੇ ਸਨ, ਸੇ ਸਭ ਉਜੜ ਗਏ । ਅੱਗੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਸਾਰੇ ਜੰਗਲ ਸਾ, ਅਤੇ ਮਥਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਰਾਹਾਂ ਛੁੱਟ, ਅਸਵਾਰ ਪਿਆਦਾ ਹੋਰਸੁ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਸਾ, ਸੇ ਉਨਾਂ ਰਾਹਾਂ ਪੁਰ ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਨੇ ਦਰਵਜ਼ੇ ਬਲਵਾਕੇ, ਸਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਚੌਂਕੀ ਬਹਾਲ ਛੱਡਿਆ ਸੀ; ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਰਾ ਜੰਗਲ ਵਢਵਾਕੇ ਅਜਿਹਾ ਸਿਧਾ ਰਾਹ ਬਲਵਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮੰਡੀ ਤੀਕੁ ਤੋਪ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਦੀ ਉਲਾਦ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਪਈ ਫਿਰਦੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਈਅਤ ਵਾਂਙੁ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ । ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਆਪਲੇ ਮੁਸਾਹਬ ਰਾਜੇ ਪਿਆਨਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੂਜੇ ਤਰਾਉ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਹੂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਲਾਕੇ, ਕਿਸਟਵੜਾ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁ ਉਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸੁਚੇਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੰਮੂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬਹਾਲਿ-

ਆ । ਅਤੇ ਮੀਆਂ ਮੋਟਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਾਦਾ, ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤ-
ਦੇਵ ਦਾ ਚਾਕਰ, ਅਤੇ ਕੋੜਮੇ ਵਿਚੋਂ ਸੀ । ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਸਹਿਰ
ਜਿਤਨਾਕੁ ਹੁਲ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ
ਹਜ਼ਾਰ ਹੱਟ ਹੋਊ । ਜੰਮੂ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ,
ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਆਲਕੋਟ ਉੱਥੋਂ ਸਾਫ
ਨਜਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਟਿੱਬੇ ਦੇ ਨੀਚੇ ਪਹਾੜਾਂ ਸੱਤਰਾਂ ਕੋਹਾਂ
ਤੇ ਇਕ ਨਹਿਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਤਨੇਕੁ ਕੋਹ ਜੰਮੂ ਤੇ ਹੇਠ
ਝਨਾਉ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ਼ ਮਿਲ਼ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਤੇ
ਨੇੜੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਮਹਾਦੇਉ ਦਾ
ਹਰਮੰਦਰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਟਕ ਨਾਮੇ ਖੱਡ, ਜੋ ਉਸ ਵੁ-
ਆਬੇ ਵਿਚ ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਹਰਮੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ।
ਅਤੇ ਇਹ ਖੱਡ ਸਿਆਲ ਨਾਮੇ ਗਰਾਉਂ ਦੇ ਲਾਗ, (ਜੋ ਫਰੀਦਾ-
ਬਾਦ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੇਠ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਥੋਂ ਸਾਂਦਰ ਦੀ ਬਾਰ ਸੁਰੂ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ,) ਗਵੀ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ਼ ਜਾ ਮਿਲ਼ਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ
ਇਸ ਖੱਡ ਵਿਚ ਸਦਾ ਬੁਹੜਾ ਬੁਹੜਾ ਪਾਲੀ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ;
ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਹੁੱਤੇ ਅਜਿਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵੇਹੂੰ ਕੋਹਾਂ ਵਿਚ
ਉਹ ਦਾ ਪਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਤੇਜ ਪਾਲੀ ਵਗਦਾ
ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਲੰਘ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ
ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੇੜੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਚੀਰਵਾਲ਼,
ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਰ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਮੰਕਾਸਾਂ,
ਅਰ ਅਮਰੋਲਾ, ਅਰ ਕੋਟਨੂਰ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਖੇੜੇ ਮਲਹਾਸ
ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਕ ਸਲਹਿਰੀਆਂ ਗੋਤੇ ਰਾਜ-
ਪੂਤ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਵੁਆਬੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੈਕੜੇ ਪਿੰਡ
ਕਿਸਟਵਾੜ ਦੇ ਬੰਨੇ ਭੀਕੁ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਬਸੀਵੇਂ ਲਗ, ਬਸ-
ਦੇ ਹਨ ॥

Masrūr.

ਮਸਰੂਰ ਕਦੀਮੀ ਜਸਰੋਟੇਵਾਲੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਜੁਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਓਝੇ ਦੀ ਖੱਡ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਚੀ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਜਸਰੋਟੇ ਤੇ ਦਸ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਠੂਹੇ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਥੀਂ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿਥ ਪੁਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਹ ਤੋਂ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਉਸ ਖੱਡ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੈ, ਸੋ ਵਡੀ ਚੰਗੀ ਤੋਂ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਹਾੜੀ ਦੇ ਸਰਬੱਤ ਅਨਾਜ, ਅਤੇ ਕਈ ਤਾਂਤ ਦੇ ਚਾਉਲ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਬੀ ਵਗਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਨੂੰ ਇੰਦਰਦਾਨ ਜਾ ਅੰਦਰ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਤੋਂ ਮਸਰੂਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਹੈ, ਸੋ ਛਾਹਾ ਅਤੇ ਡਾਕਰ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੇ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਸੋ ਗਜ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੋਟ ਨੈਲੀ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕਰ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਟਿੱਬੇ ਅਤੇ ਖੰਧਰਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਸਲ ਬਰਖਾ ਪੁਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਨੂੰ ਫਰਜ਼ੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਡੰਗਰ ਘੋੜਾ ਵਡਾ ਤਕੜਾ ਅਰ ਕਾਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਖੱਡ ਕੋਟ ਨੈਲੀ ਤੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਉਸ ਖੱਡ ਦਾ ਪਾਲੀ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੈ; ਸੋ ਉਹ ਰਾਵੀ ਦੇ ਪਾਲੀ ਨੂੰ ਬੀ ਆਪਲੇ ਜਿਹਾ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਮਸਰੂਰ ਸਹਿਰ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਚੋਬੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਖਾਈ, ਅਰ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਵਡਾ ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਹੈ, ਜੋ ਮੀਰ ਅਬੁਲਖੈਰ ਦਾ ਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਮੀਰ ਅਬੁਲਖੈਰ, ਮੀਰ ਅਬੁਲਫਤਾ ਗੀਲਾਨੀ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੁਸਾਹਬ ਦਾ ਭਾਈ ਸਾ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਤਰੀਕ ਇਕ ਪੱਥਰ ਉੱਤੇ

ਉਂਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਖੂਹ ਸੇ ਗਜ਼ ਡੁੰਘਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸੇਖ ਅਬਦੁਸਲਾਮ ਚਿਸਤੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਵਾ ਫਰੀਦ ਸਕਰਗੰਜ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਫਰੀਦ ਸਕਰਗੰਜ ਵਡਾ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ॥

Jasrotá.

ਜਸਰੋਟਾ ਪਹਾੜ ਦੀ ਘਾਟੀ ਪੁਰ ਇਕ ਰਾਜਸਥਾਨ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਦਾ ਜੁਦਾ ਰਾਜ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮੁਲਖ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਥੋਕੇ ਅਰ ਮਨਕਰਾਲ ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਉਥੇ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੈ; ਪਰ ਸਾਰੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੂਹ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਸੇ ਭੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਬੇਹਤਿਆਂ ਪਾਹ ਹੈ; ਰਾਜੇ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਹ ਦਾ ਪਾਲੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ । ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਖੰਡ ਦਾ ਪਾਲੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦੀ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਈ ਬਾਗ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਬ ਅੰਤ ਮਿੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਅਰ ਹਲਧੀ ਅਤੇ ਸੁੰਢ ਬਹੁਤ ਬੀਜਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਸਾਂਬੇਵਾਲਾ ਬੀ ਜਸਰੋਟੇ ਹੀ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੇ ਦੀਆਂ ਛੀਟਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਵਡਾ ਅਨੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

Kathūhā.

ਕਠੂਹਾ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ, ਅਤੇ ਜੁਦਾ ਪਰਗਲਾ ਹੈ । ਛਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਡੇਢ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ । ਅੰਬਾਰਤ ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਛੱਪਰਬਾਸ ਬਹੁਤ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ । ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਗਾਹਲ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਕਈ ਬਾਹੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਨਹਿਰਾਂ ਲੋਕ ਕੱਟਕੇ ਲੈ ਗਏ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਪਰਗਲੇ ਦੀ ਭੋਂ ਵਡੀ ਚੰਗੀ ਅਤੇ ਡਾਕਰ ਹੈ, ਅਤੇ

ਹਰ ਜਾਗਾ ਕਸਮੀਰ ਵਾਂਙੂ ਕੂਹਲਾਂ ਚਲ ਰਹੇ ਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਕ ਕੂਹਲ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਦਿਓਂ ਚੱਲਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਜਾਂ ਉਹ ਬਰ-ਸਾਤ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਗਰ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦੇ । ਇਸ ਜਿਲੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹਾੜੀ ਸਾਉਲੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਲ੍ਹਾਈ, ਸੁੰਢ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਰਿ-ਆਨਾ ਬਹੁਤ ਬੀਜੀਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸੇ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ; ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਨੂਹੇ ਦਾ ਪੱਤਲ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਬਸੰਤਪੁਰ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁਰ, ਜਿਥੋਂ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਦਰਿਆਉ ਕਈ ਟੁਕੜੇ ਹੋਕੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਕੋਹ ਦੇ ਫੈਲਾਉ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਨਰੋਟ ਅਰ ਲਖਲਪੁਰ, ਜੋ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਨਗਰ ਹਨ, ਉਹ ਬੀ ਇਸੇ ਕਨੂਹੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਹਨੂਰ ਨਾਮੇ ਗਰਾਉਂ ਦੇ ਸੁੰਢ ਇਕ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਦਸ ਗਜ ਚੌੜੀ ਬਾਉੜੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਬਾਉੜੀ ਜਗਤਸਿੰਘ ਨੂਰਪੁਰੀਏ ਦੀ ਲਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ॥

THE FOURTH, OR CHANAHIT DOAB.

ਚੈਥਾ ਦੁਆਬਾ ਚਨਹਿਤ । ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਝਨਾਉ ਅਰ ਦਰਿਆਉ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਗਭੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਨੂੰ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ, ਅਖਨੂਰ ਅਤੇ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਸੇਰਕੋਟ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁਰ, ਅਟਕਲ ਮੁਜਬ ਡੇਢ ਸੌ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਦਾ ਕੁਛ ਠਿਕਾਲਾ ਨਹੀਂ; ਕਿਉਂਕਿ ਅਖਨੂਰ ਤੇ ਮੀਰਪੁਰ ਤੀਕੁਰ ਚਾਲੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਾਦਰਾਬਾਦ ਦੇ ਸਾਹਮਲਿਓਂ ਪੰਜੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸੇਰਕੋਟ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ ॥

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਇੱਕੀ ਪਰਗਣੇ ਹਨ, ਸੋ ਸਭੇ ਲਹੌਰ ਦੇ

ਤਾਬੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰੀ ਬਹੁਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਫਸਲ ਕਿਪ-ਰੇ ਚਰਖੀ, ਅਤੇ ਕਿਪਰੇ ਬਰਖਾ ਨਾਲ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੂਹਲਾਂ ਪੁਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਨਦੀ ਨਾਲ਼ੇ ਅਤੇ ਕੂਹਲਾਂ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤੀਆਂ ਹਨ ॥

Kunjáh.

ਕੁੰਜਾਹ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਥੀਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਵੇਕੁ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਉਥੇ ਇਕ ਕਬੀਸਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗਨੀਮਤ ਕੁੰਜਾਹੀ ਮਸ-ਹੂਰ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲ਼ੇ ਹੁਲ ਅੱਛਾ ਬਸਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਦਿਵਾਨ ਮੁਹਕਮਚੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤ ਮੋਤੀਗਮ ਨੈ ਆਪਲੇ ਰਹਿਲ ਲਈ ਉਥੇ ਚੰਗੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਪਵਾਈਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਦੱਖਲੀ ਨੁਕਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਗ ਅਤੇ ਇਕ ਪੈੜੀਆਂਵਾਲਾ ਪੱਕਾ ਖੂਹ ਲਵਾਇਆ ਹੈ ॥

Gujrát.

ਗੁਜਰਾਤ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸ-ਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਆਪਲਾ ਜੁਦਾ ਹੀ ਪਰਗਲਾ ਹੈ । ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੁਰਗਲਾ ਹਾਕਮਸਥਾਨ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਘਰ ਪਾ ਲਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਬਗਲ ਸਾ; ਸੇ ਹੁਲ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਜੇ ਇਸ ਬਗਲ ਤੇ ਬਾ-ਹਰ ਬਸੇਂ ਥੀ, ਸੇ ਬੈਰਾਨ ਪਈ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੁੱਟਿਆ ਫੂਕਿਆ ਸੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਲ ਤਿੰਨਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਵੇਕੁ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ ॥

ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਸਾਹਵੇਲਾ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ

ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਉਹ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਵੁਆਲੇ ਕਈ ਮਜਾਉਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਪੁਰ ਉਸ ਮਹਾਪੁਰਸ ਦੀ ਨਸਾਨੀ ਪੁਲ ਬਨੇ ਹੋਏ ਮਜ਼੍ਹਦ ਹਨ । ਉਥੋਂ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਦਾ ਘਾਟ ਪੰਜ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਵਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਘਾਟ ਪੱਚੀ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Jalálpur.

ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਕਸਬਾ ਜਲਾਲਪੁਰ, ਵੜਾਇਚ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਭਾਵੇਂ ਕੱਚੀ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਬਾਦੀ ਦੇ ਸਬਬ ਰੋਲਕ ਬਹੁਤ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਲ ਬੀ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਸੋ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਪੱਕੀ ਹਵੇਲੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਬੀ ਪੱਕੇ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਕ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਮਸੀਤ ਹੁਲ ਪਾਈ ਹੈ ॥

ਜਲਾਲਪੁਰ ਤੇ ਅੱਧ ਕੋਹ ਦੀ ਬਿੱਥ ਪੁਰ ਇਸਲਾਮਗੜ ਦਾ ਕਿਲਾ, ਚੌਧਰੀ ਰਹਿਮਤਖਾਂ ਵੜਾਇਚ ਦਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਦੇ ਵਾਰੇ ਮੁਲਖ ਅਰ ਫੌਜਾਂਵਾਲਾ ਸੀ । ਇਹ ਕਿਲਾ ਥਾ ਤਾ ਕੱਚਾ ਹੀ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸੁਡੌਲ ਅਤੇ ਡਾਢਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਅਤੇ ਦੂਰੋਂ ਬਹੁਤ ਸੁਹੁਲਾ ਨਜ਼ਰੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੰਗੂਰੇਦਾਰ ਕੰਧ ਥੀ, ਸੋਈ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਫੈਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤੀ ਜਿਹੀ ਬਸੋਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਵਡੀ ਖੁੱਲੀ ਮਸੀਤ ਸੀ; ਸੋ ਹੁਲ ਉੱਜੜ ਪਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਅਰ ਜਲਾਲਪੁਰ ਦੇ ਗੱਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕੀ ਹੋਈ ਨਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ॥

Mirpur.

ਮੀਰਪੁਰ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਗੱਖੜਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਵਡੀ ਰੋਲਕ ਵਿਚ ਸਾ, ਅਤੇ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਸੁੰਦਰ ਮਕਾਨ ਬਲੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਸੇ ਹੁਲ ਉੱਜੜ ਪਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਗਜ਼ਿਆਂ ਅਰ ਗੱਖੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਹੁਲ ਬਜਾਰ ਦੀ ਨਿਰੀ ਡੇਢਕੁ ਸੇ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਪਰ ਦੇਖਲਵਾਲੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੀਰਪੁਰ ਦਾ ਬਜਾਰ ਵਡੀ ਸੁਹੁਲੀ ਡੋਲ ਸਿਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੈ, ਜੋ ਗਿਰਦੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੈ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਨੀਚੀ ਉੱਚੀ, ਅਤੇ ਵੇਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦੇ ਨਲੇ ਹਨ; ਜਿਹੜਾ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁੜਾ ਜਿਹਾ ਪਾਲੀ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਹਿਰ ਤੇ ਉਪੁਰ ਕਰਕੇ ਇਕ ਘਰਾਟ ਦੇ ਚੱਲਲ ਜੋਗਾ ਪਾਲੀ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਜਾਂ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਡੇਢ ਕੋਹ ਅੱਗੇ ਵਧਕੇ ਫੇਰ ਜਿਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਫੁਟ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ॥

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਨਲਾ ਅਜਿਹਾ ਸਾ, ਜੋ ਬੇੜੀ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਸੀ; ਅਚਾਨਕ ਕੋਈ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਆ ਫਿਰਿਆ, ਅਤੇ ਓਨ ਚਾਹਿਆ, ਜੋ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਚੜਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇ; ਤਦ ਮਾਂਝੀ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਫਕੀਰ ਰਤਾ ਠਹਿਰ ਜਾ, ਪੂਰ ਨੂੰ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂ, ਪਿਛੋਂ ਤੈ ਨੂੰ ਬੀ ਲੰਘਾ ਦਿ-ਆਂਗਾ; ਫਕੀਰ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਮੈ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਲੰਘਾ ਦਿਹ; ਮਾਂਝੀ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਤੂੰ ਵਡਾ ਕਾਹਲਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਪਾਲੀ ਨੂੰ ਕਹੁ, ਜੋ ਤੈ ਨੂੰ ਲੰਘਾ ਦੇਵੇ; ਫਕੀਰ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਐਵੇਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ; ਸੇ ਉਹ ਨਲਾ ਉਹ ਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੀ ਤਾਬੜਤੋੜ ਸੁੱਕ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਲਾਕੇ ਹੁਲ ਤੀਕਰ ਫੇਰ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਹੇਠ ਉਸ ਵਿਚ

ਪਾਲੀ ਨਾ ਵਗਿਆ, ਅਤੇ ਮੀਰਪੁਰੋਂ ਘਾਟ ਮਕੂਫ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਹ ਜਿਲਾ ਚਰਖੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੂਲੀਆਂ ਉਥੇ ਚੰਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਆਦਮੀ ਦੀ ਪਿੰਨੀ ਵਰਗੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ, ਅਤੇ ਗਜ਼ ਭਰ ਲੰਮੀਆਂ ! ਅਤੇ ਇਸ ਕਸਬੇ ਵੁਆਲੇ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਨੂੰਢਿਆ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ; ਜੇ ਖੂਹ ਪੱਟਲ, ਤਾਂ ਪਾਲੀ ਵਡਾ ਡੂੰਘਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਜਾਗੀਂ ਚਾਰੇਬੰਨੇ ਲਭਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਲੋਕ ਕੱਚੇ ਟੋਭੇ ਖੋਦਕੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਭਰ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ ਡਾਢੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਬਣਾ ਛੱਡਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੀਂਹ ਦਾ ਜਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਕੱਠਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ; ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਉਸੇ ਵਿਚੋਂ ਪੀਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਜੇ ਕਦੇ ਬਰਖਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਵਡੀ ਕਸਟਲੀ ਨਾਲ ਕਟਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਗਰਾਉਂ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਤੇ ਦੇ ਕੋਹੀ ਚੈ ਕੋਹੀ ਹਨ, ਸੋ ਗਧਿਆਂ ਪੁਰ ਪਾਲੀ ਲਦਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਥੀਂ ਭਿੰਬਰ ਅਰ ਦੇਵੇ ਬਟਾਲੇ ਤੀਕਰ, ਜਿਥੋਂ ਝਨਾਉ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਟਿੱਬੇ ਹੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਅਲਲੱਭ । ਅਤੇ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਵਡੇ ਕਰੜੇ ਅਤੇ ਖੂਨੀ ਅਰ ਪਾੜਵੀ ਹਨ; ਸਭ ਤੇ ਵਧੀਕ ਦੇਵੇ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਰਹਿਲਵਾਲੇ, ਜੋ ਭਾਵੁ ਅਰ ਛੱਟ ਗੋਤੇ ਹਨ, ਕੀ ਹਿੰਦੂ ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਭ ਸੁਰਮੇ ਅਰ ਚੋਰ ਅਤੇ ਬਾਟਮਾਰ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਪਾਲੀ ਦਾ ਤੋੜਾ ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ, ਗਲੀਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਸਹਿਜੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ । ਅਤੇ ਕਈ ਫੇਰੀਂ ਪਾਤਸਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਆਈਆਂ; ਓੜੁਕ ਝਖ ਮਾਰਕੇ ਮੁੜ ਗਈਆਂ; ਅਤੇ ਏਹ, ਸਿਆਲਕੋਟ ਅਰ ਗੁਜਰਾਤ ਤੀਕਰ, ਲੁਟਦੇ ਹੀ ਰਹੇ ॥

ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਬਾਹਲਾ ਉਦਮ ਚਕਿਆ, ਅਤੇ ਕਈ ਬਾਰ ਆਪ ਪਿਆਦਾ ਹੋਕੇ, ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ, ਅਤੇ ਲੜਾਈਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰਕੇ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਲਖ ਲੁਟਿਆ ਫੁਕਿਆ, ਅਤੇ ਵਡੀ ਕਟੀਲੀ ਸਪਾਹ ਸਦਾ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਪੁਰ ਛੱਡ ਛੱਡੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਲਾਕੇ ਖੂਹੇ ਪਟਵਾਏ; ਤਾਂ ਹੁਲ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਕੁਛ ਸੁਖਿਹਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥

ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਕੋਈ ਗਲੀਮ ਝੜਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਏਹ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਓਪਰਾ ਆਦਮੀ ਉਥੇ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ; ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਕੋਈ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ । ਇਸ ਜਿਲੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬਹੁਤ ਤਾ ਹਨ; ਪਰ ਚੰਗੇਰੇ ਘਟ ਹਨ ॥

Bijwāt.

ਬਿਜਵਾਤ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਡਾ ਤਰ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਪਰਗਲਾ ਹੈ । ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ, ਜਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਠਾਰਾਂ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਦੇ ਅਠਾਰਾਂ ਹੀ ਇਸ ਪਰਗਲੇ ਵਿਚੀਂ ਚਲਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਨੂੰ ਨਹਿਰਾਂ ਕੱਟਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਭੋਂ ਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਪਾਨ ਅਰ ਕਮਾਦ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬੀ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ ॥

Akhnūr.

ਅਖਨੂਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਖੇ ਸੱਤ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ । ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਲ ਕਈ ਕੋਮਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਜਮਵਾਲ਼ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਹੀ ਦੇ

ਨਾਲ਼ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਸਾਉਲੋ ਮੁਲਖ ਜੋਗੀ ਬਥੇ-
ਰੀ; ਅਤੇ ਝਨਾਉ, ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਡੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ਼ ਵਗਦੀ
ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸੇ ਦਾ ਪਾਲੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਘਾਟ
ਬੀ ਉਤੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਸਹਿਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ
ਕੰਢੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਾ-
ਰਾਂ ਬੁਰਜ ਅਰ ਦੇ ਦਰਵਜ਼ੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁੰਦਰ
ਅੰਬਾਰਤ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੀ ਬਾਂ, ਅਰ ਇਕ ਖੂਹ ਬਲਿਆ ਹੋ-
ਇਆ ਹੈ । ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਦੇ ਆ-
ਉਲ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬਲਾਕੇ ਮੁੰਦ ਛਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਸ
ਲਈ ਜੋ ਲੋੜ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆਉ । ਕਿਲੇ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ
ਰਤਾਕੁ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਬਾਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਪਰਕਾਰ
ਦੇ ਮੇਵੇਦਾਰ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਅਠਾਰਾਂ
ਹੱਥ ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਹੈ ॥

Dholwahá.

ਫੋਲਵਹਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਟਿੱਬੇ
ਉਪਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਉਪਰ ਦੇ ਦਾਉ, ਦਰਿ-
ਆਉ ਦੇ ਅਠਾਰਾਂ ਹੀ ਟੁਕੜੇ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਰਾਜੌ-
ਰੀਵਾਲੀ ਨਹਿਰ, ਜੋ ਤਵੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਕਲਕੇ, ਦਰਿਆਉ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਜੰਮੂਵਾ-
ਲੀ ਤਵੀ ਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਝਨਾਉ ਦਾ
ਪਾਲੀ, ਤੇਜੀ ਅਤੇ ਠੰਢ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਨਾਲ਼
ਨਹੀਂ ਰਲਦਾ; ਬਲਕ ਅੱਡ ਦਾ ਅੱਡ ਹੀ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ
ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੀਚੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਅਤੇ ਮਸੂਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ ॥

THE FIFTH, OR SINDH SAGAR DOAB.

ਪੰਜਵਾਂ ਦੁਆਬਾ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾ-

ਉ, ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਦੇਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੋਠੇ ਹੋਲ
ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੀਕਰ, ਦੇ ਸੈ ਬਹੱਤਰ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਦਾ ਕੁਛ
ਬੋਹੁ ਨਹੀਂ; ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਅਟਕ ਤੀਕ ਨਵੇ
ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਾਦਨਖਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਥੀਂ ਕਾਲੇ ਬਾਗਾਂ ਲਗ ਸੱਠ ਕੋਹ,
ਅਤੇ ਖਾਨਗੜ੍ਹ ਥੋਂ ਗਾਜੀਖਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੀਕ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਅਤੇ
ਜਾਮਪੁਰ ਦੇ ਬੰਨੇ ਥੀਂ ਨਿਰਾ ਬਾਗ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਅੱਗੇ,
ਨਿਰਾ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਕੁਛ
ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ, ਬੁਹੜੀ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਹੇਠ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਥਲਾਂ
ਵਿਚ ਹੈ; ਪਰ ਥਲਾਂਵਾਲੀ ਵਿਚ ਬਸੋਂ ਬੁਹੜੀ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ
ਅਲਲੱਭ ਹੈ ॥

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤੇ ਹਨ;
ਨਿਰੇ ਕੁਛ ਪਿੰਡ, ਕੁਛ ਕਸਬੇ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਜੰਗੀ ਕਿਲੇ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ
ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਕਿਲੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਿਨ੍ਹਾਂ
ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਿਲਾ ਨਹੀਂ; ਇਕ ਅਟਕ ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਕਿਲਾ,
ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਰੁਤਾਸ ਦਾ ਕਿਲਾ । ਅਟਕ ਦਾ ਕਿਲਾ ਵਡਾ ਡਾ-
ਫਾ ਅਤੇ ਮਜਬੂਤ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ,
ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ
ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬਾਹੀ ਦਰਿਆਉ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ
ਪਾਲੀ ਲੈ ਜਾਲ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਗੁਪਤ ਰਾਹ ਬਲਾਇਆ ਹੋ-
ਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਨੂੰ ਖਬਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ
ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਫਿਰੇ । ਅਜਿਹਾ ਜਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸ-
ਫੀਲ ਵਿਚੀਂ, ਜੋ ਪਾਲੀ ਵਿਚ ਖਲੋਤੀ ਹੈ, ਕਿਲੇ ਅੰਦਰ ਪਾਲੀ
ਲੈ ਜਾਲ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ । ਕਿਲੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਥਰ ਅਰ
ਗੱਚ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਜਬੂਤ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਪੱਥਰ ਦਾ ਇਕੋ
ਤੱਗ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੋ ਦਰ-

ਵੱਜੇ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਬੁਰਜ, ਅਤੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਦਰਵੱਜਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਮੋਰੀ ਦਰਵੱਜਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਹੁਲ ਉਹ ਮੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੈ ਰਈਅਤ ਦਾ ਘਰ, ਅਰ ਸੈਕੁ ਹੱਟ ਹੋਊ । ਅਤੇ ਕਿਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਲਾਗ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ । ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਨ ੮੮੪ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਬਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਥੰਨੇ ਦੇ ਸਿਰੇ ਪੁਰ ਹੈ । ਜੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪਠਾਲ ਪੰਜਾਬ ਉਪੁਰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ॥

ਜਦ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਤੇ ਪਿਛੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਠਾਲਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਉਪੁਰ ਕਈ ਬਾਰ ਝੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਸਮੀਰ ਬੀ ਤਿਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਿਆ । ਜਾਂ ੧੨੨੮ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਪਠਾਲ ਲਤਾੜ ਲਏ, ਅਤੇ ਪਸ਼ੋਰ ਅਰ ਕਸਮੀਰ ਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਖੁਹ ਲੀਤਾ; ਤਦ ਥੀ ਲੈਕੇ ਪਠਾਲ ਲੋਕ ਫੇਰ ਇਸ ਮੁਲਖ ਪੁਰ ਜੋਰ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ । ਹੁਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਸਪਾਹੀ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਘਾਟ ਬੀ ਬੇੜੀਆਂ ਸਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਹੀ ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ ਖੈਰਾਬਾਦ ਹੈ ॥

Khairábád.

ਇਸ ਖੈਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਠਾਲਾ ਉਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

Mankerá.

ਮਨਕੇਰੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਅਰ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੇ ਤੋੜੇ ਦੇ ਸਬਬ ਏਕਾ ਏਕੀ ਗਲੀਮ ਉਸ ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ । ਇਹ ਕਿਲਾ ਨਬਾਬ ਸਿਰਬਲੰਦਖਾਂ

ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕਬਰ ਬੀ ਉਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ । ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਬਗਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸਭ ਬੀਹ ਖੁਰਜ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਮਸੀਤ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ । ਬਸੇਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪੱਕੀ ਗਲਾਫੀ ਖਾਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਕ ਖੂਹ ਛੁੱਟ ਕਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀ-ਕੁਰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਪਾਲੀ ਹੈ ਨਹੀਂ । ਹੁਲ ਤੇ ਅਗੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਠਾਲਾਂ ਕੋਲ ਸਾ; ਪਰ ੧੨੩੭ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਲਾਕੇ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਤੀਕੁ ਘੇਰਾ ਪਾ ਛੱਡਿਆ, ਅਤੇ ਰੇਤ ਦੇ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਕੱਚੇ ਖੂਹ ਪੁਟਾ ਲਏ; ਓੜਕ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਪਠਾਲਾਂ ਨੇ ਸੁਲਾ ਕਰ ਲੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਿਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆਏ । ਹੁਲ ਕਈਕੁ ਪਿੰਡ ਜਗੀਰ ਬੈਠੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ॥

Derá Dīpanáh.

ਡੇਰਾ ਦੀਨਪਨਾਹ ਦਾ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਥੋਂ, ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਬਸੇਂ ਦੋਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਸੈ ਹੱਟ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੀਨਪਨਾਹ ਨਾਮੇ ਪਠਾਲ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਬਰ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਗਲਾਫੀ ਕਿਲਾ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਕੱਚਾ ਬਾਗ ਹੈ ॥

Lambá.

ਲੰਬਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਨਕੇਰੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਸਤਾਈ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਥੇ ਛੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਰ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਪੋਪਲਜਈ, ਖਲੀਲਜਈ, ਅਰ ਬਾਰਕਜਈ ਪਠਾਲ ਅਰ ਬਲੋਚ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਲ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦਾ ਕਿਲਾ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ

ਉਥੋਂ ਪੰਜ ਕੋਹ; ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਲਾ ਪੱਛਮ ਦਾਉ ਕਸ-
ਬੇ ਲੰਬੇ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਥਲ ਬੀ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹਨ । ਪਰ
ਸਹਿਰ ਦੇ ਵੁਆਲੇ ਖਜੂਰਾਂ ਅਰ ਸਤੂਤਾਂ ਅਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ
ਬਹੁਤ ਹਨ ॥

Karor.

ਕਸਬਾ ਕਰੋਰ ਮਨਕੋਰੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ; ਉਹ ਦੀ ਪਰਤੀ
ਵੱਡੀ ਚੰਗੀ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਉਥੋਂ ਛਾਈ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਥਲ
ਚੌਰ੍ਹੇ ਕੋਹਾਂ ਪੂਰ ਹਨ । ਉਸ ਦੀ ਬਸੋਂ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ
ਦੇ ਸੈ ਹੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਾਹਲਾਲ ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਰੋਵਾ, ਜੋ ਬਹਾ-
ਉਲਹੱਕ ਮੁਲਤਾਨੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ, ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ
ਪੱਕਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੀ ਜਿਮੀ-
ਦਾਰੀ ਹੈ ॥

Derá Ismáíl Khán, and Bhakkhar.

ਇਸਮਾਈਲਖਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਵੱਡਾ ਮਸਹੂਰ ਮਕਾਨ ਸਾ, ਪਰ ਹੁਲ
ਉਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਦਰਖਤਾਂ ਅਰ ਥੋਹ ਬਾਝ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਸਾਨੀ
ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ । ਅਤੇ ਇਸ ਡੇਰੇ ਥੀਂ ਭੱਖਰ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ ।
ਉਸ ਵਿਚ ਡੇਢ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੈ ਹੱਟ, ਅਤੇ ਇਕ
ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਬੁਰਜ ਹਨ; ਪਰ ਖਾਈ ਨਹੀਂ ॥

Nemal.

ਕਾਲੇ ਬਾਗਾਂ ਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ ਨੇਮਲ ਨਾਮੇ ਪਹਾੜ ਤਲੀ
ਵਿਚ ਇਕ ਬਸਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ
ਬਾਰਾਂ ਹੱਟਾਂ ਹਨ; ਅਪਰ ਉਥੇ ਘੋੜੇ ਵੱਡੇ ਚਲਾਕ ਅਤੇ ਤੇਜ
ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

Dhannígheb, Son, and Pindígheb.

ਪੰਨੀਘੇਬ ਅਰ ਸੋਨ ਦਾ ਮੁਲਖ ਬੀ ਇਸੇ ਵੁਆਬੇ ਵਿਚ

ਪਹਾੜ ਵਿਖੇ ਹੈ । ਉਹ ਦੇਸ ਘੋੜਿਆਂ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਪਰ ਸੇਨ ਦੇ ਘੋੜੇ ਸੁਲਯੋਪ ਅਤੇ ਚਲਾਕੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹਨ; ਅਤੇ ਖੰਚਰ ਬੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪਿੰਡੀ-ਘੋਬ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੱਤਰ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ । ਸੇਨ ਦੇ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਛਾਈ ਕੋਹ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਨਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਉਸ ਥੀਂ ਲੰਘਣਾ ਮੋਖਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੱਚਾ ਚੋਖਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਖੂਹ ਹੈ ॥

Maujgarh.

ਮਨਕੇਰਿਓਂ ਦੇ ਕੋਹ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਮੈਜਗੜ ਨਾਮੇ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਲੀ ਦੇ ਤੋੜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਉਸ ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ । ਕਿਲੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਅੰਦਰੋਂ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਵਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਖੂਹ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਖੁਰਜ ਹਨ ॥

Rangpur Kherá.

ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰੰਗਪੁਰਖੇੜਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਸਹਿਰ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ; ਨਿਰੇ ਦੋ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜਾਹ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹੋਲਗੀਆਂ ॥

ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ੧੧੯੮ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਮਾਰਿਆ ਸਾ, ਅਤੇ ਦਿਵਾਨਸਿੰਘ ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਸ ਰੰਗਪੁਰਖੇੜਿਆਂ ਵਿਚ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਛਾਹਕੇ ਕਿਲਾ ਬਲਵਾਇਆ ਸਾ; ਫੇਰ ਜਾਂ ਤਮੂਰਸਾਹ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਲੈ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜਾਂਦਾ ਲੱਗਾ, ਅਤੇ ਮੁਜੱਫਰਖਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਫੇਰ ਮੁਲਤਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਰੰਗਪੁਰ-

ਖੇੜਿਆਂ ਤੇ ਬਾਹਰ ਬੋਬੀ ਹੀਰ ਅਰ ਮੀਏਂ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਮਕਾਨ
 ਹੈ, ਜੋ ਆਪਸ ਵਿਚ ਆਸਕ ਮਸ਼ੁਕ ਸਨ; ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦਾ
 ਝੇੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ
 ਸਹਿਰ ਹੀਰ ਦੇ ਸਾਹੁਰਿਆਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਝੰਗਸਿਆਲਾ ਉਹ
 ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਸਾ; ਅਤੇ ਰਾਂਝਾ ਸਹਿਰ ਹਜਾਰੇ ਦਾ ਵਸ-
 ਕੀਲ ਸੀ ॥

Garh Mahārājā.

ਗੜ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਗਪੁਰੋਂ ਬਾਈ ਕੋਹ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ
 ਮਸਹੂਰ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ
 ਹੱਟਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ, ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਉਤਰ
 ਦੇ ਰੁਕ ਦੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਉਤੀ ਜਾਗਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਹੈ ॥

Khushāb.

ਖੁਸ਼ਾਬ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦੋ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ
 ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਅਤੇ ਉਸ ਥੀਂ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪੱਕਾ
 ਕਿਲਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਖਾਈ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ
 ਜਾਫਰ ਬਲੋਚ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸਾ ॥

Mitthā Tuhānā.

ਮਿੱਠਾਟੁਹਾਲਾ ਖੁਸ਼ਾਬ ਤੇ ਚਾਰ ਕੋਹ ਉਜਾੜ ਦੇ ਰਸਤੇ ਥਲਾਂ
 ਵਿਚ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਬਲੋਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉੱਠ
 ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ, ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਅਰ ਸੂਰਮੇ ਲੋਕ ਹਨ । ਉਥੇ ਦੀ
 ਬਸੋਂ ਦੋ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜੀ ਹੱਟਾਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਚੈ-
 ਬਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਫਸਲ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ
 ਵੁਆਬੇ ਵਿਚ ਲੂਲ ਦੀਆਂ ਖਾਲਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਲੂਲ ਨੂੰ
 ਲਹੌਰੀ ਲੂਲ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਲੂਲ ਦੀ ਖਾਲ ਤਾਈਂ ਖਾਵਾ
 ਕਰਕੇ ਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਲੂਲ ਦੇ ਪਹਾੜ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ

ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਪਗੜਾਂ ਵਿਚ ਕਉ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਬਿਰਛ ਬਹੁੜੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਪਗੜ ਦੇ ਚੁਸਮਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਸਰਬਤ ਖਾਰਾ ਹੈ । ਇਸ ਜਿਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਲੂਲ ਪੱਟਲ ਦੀ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੁੰਨੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅੱਧਾ ਲੂਲ ਆਪ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਉਨਾਂ ਪੱਟਲਵਾਲਿਆਂ ਪਾਹੋਂ ਰੁਪਯੇ ਦਾ ਸਤਮਲਾ ਖਰੀਦਕੇ, ਆਪ ਤਿਮਲਾ ਬੇਚਦਾ ਹੈ ॥

ਇਸ ਪਗੜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਈ ਪਿੰਡ ਅਬਾਦ ਹਨ; ਜਿਹੀਕੁ ਨੂਲਮਿਆਲੀ, ਅਰ ਦਾਦਨਖਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ; ਪਰ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦੇ ਜਾਗਾ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਲੂਲ ਬਿਹਾਜਲਵਾਲੇ ਬੁਪਾਰੀ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਥੇ ਦੀ ਰੋਲਕ ਅਤੇ ਅਬਾਦੀ ਸਤ ਲੂਲ ਹੀ ਦੀ ਗਾਹਕੀ ਦੇ ਸਬਬ ਹੈ । ਬੁਪਾਰੀ ਲੋਕ ਉਥੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੀਕੁ ਲੂਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਲੂਲ ਦੇ ਤਬਾਖ ਅਰ ਰਕੇਬੀਆਂ ਅਰ ਨੂਠੇ ਪਿਆਲੇ ਅਤੇ ਦੋਉਟਾਂ ਬਲਾਕੇ ਬੁਪਾਰੀਆਂ ਹੱਥ ਬੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੁਪਾਰੀ ਸੁਗਾਤ ਕਰਕੇ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

Jihlam.

ਜਿਹਲਮ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਸੈ ਹੱਟ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਬੀ ਲੂਲ ਹੀ ਦੇ ਸਬਬ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਲੂਲ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਭਰਕੇ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਛਾਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਲੂਲ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਢੇਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਅੱਗੇ ਉਥੋਂ ਬੁਪਾਰੀ ਲੋਕ ਟੱਟੂਆਂ ਖੱਚਰਾਂ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਉਪਰ ਲੱਦਕੇ, ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਪਗੜ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ

ਲੂਲ ਦੇ ਮਸੂਲ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਹੱਥ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸੀ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਨੂੰ ਜਿਹ-ਲਮ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਕਿਲੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਅਟਕ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਹੈ ॥

Rutás.

ਰੁਤਾਸ ਦਾ ਕਿਲਾ ਜਿਹਲਮ ਤੇ ਸੱਤ ਕੋਹ ਮੇਰਸਾਹ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਹਮਾਉਂ ਪਾਤਸਾਹ ਮੇਰਸਾਹ ਥੋਂ ਭਜਕੇ ਇਰਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਤਿਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੇਰਸਾਹ ਨੇ ਮੁਲਖ ਦੇ ਥੰਨੇ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਵਾਕੇ, ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਅਸਵਾਰ ਖੁਆਸਖਾਂ ਦੇ ਤਾਬੇ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਵਡਾ ਸੂਰਮਾ ਸਪਾਹੀ ਥਾ, ਇਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਤਈਨਾਤ ਕੀਤਾ; ਤਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਲਸਕਰ ਏਕਾ ਏਕੀ ਪੰਜਾਬ ਪੁਰ ਨਾ ਆਲ ਪਵੇ; ਅਤੇ ਨਾ ਗੱਖੜ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਕੀ ਸੇ, ਕੁਛ ਪਸਾਦ ਕਰ ਸੱਕਲ ॥

ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਪਕਿਆਈ ਅਰ ਉਚਿਆਈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਹਾੜ ਵਰਗਾ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਸਫੀਲ ਚੌਬੀ ਹੱਥ ਚੌੜੀ, ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਅਰ ਚੂਨੇ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਅਤੇ ਡਾਢਾ ਬੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੱਗ ਮਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਦਰਵਜ਼ੇ ਹਨ, ਜੋ ਹਰੇਕ ਮਜਬੂਤੀ ਵਿਖੇ ਕਿਲੇ ਵਰਗਾ ਹੈ; ਪਰ ਖਾਸਖਾਨੇ ਅਰ ਲੰਗਰਖਾਨੇ ਦੇ ਦਰਵਜ਼ੇ, ਅਤੇ ਕਾਬੁਲੀ ਅਰ ਸੋਹਲੀ ਦਰਵਜ਼ੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਉਚਿਆਈ ਅਰ ਤਕੜਾਈ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਡਾਢੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਉਸ

ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ । ਜਾਂ ਹਮਾਉਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੈ ਫੇਰ
ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੈ
ਹਿੰਦ ਦੇਸ ਉੱਤੇ ਅੱਛੀ ਤਰਾਂ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਸ
ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਚੰਦਰਾ ਗਿਲਕੇ ਮਨੋ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਟੁੱਟੇ
ਭੰਨੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਨਾ ਕੀਤੀ । ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬਤੀਤ ਹੋਲ
ਕਰਕੇ, ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ,
ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ
ਉੱਤਰ ਦੇ ਖੂਜੇ ਦੀ ਵਲ ਛੇਕੁ ਸੇ ਘਰ, ਅਤੇ ਡੇਢਕੁ ਸੇ ਹੱਟਾਂ ਅ-
ਬਾਦ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਕਿਲਾ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਹੈ । ਅਤੇ
ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਹੁਲ ਸਭ ਉੱਜੜ ਪਏ ਹਨ, ਨਿਰੀ ਇਕ ਵਡੀ
ਮਸੀਤ ਲੰਗਰਖਾਨੇ ਅਰ ਕਾਬੁਲੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਵਲ ਖੜੀ ਸੀ ।
ਇਸ ਪਾਸੇ ਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਸਫੀਲ ਵਡੀ ਮਜਬੂਤ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਹੈ,
ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਛੁੱਟ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੋਰ ਸਭਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਪਹਾੜ ਹੈ ।
ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬਾਹੀ ਦੇ ਹੇਠ ਖਾਲ ਨਾਮੇ ਇਕ ਨਲਾ
ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਖੁਲਾ ਮਦਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਨਲਾ
ਵਡਾ ਚੌੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਸੁੱਕਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਨਿਰਾ
ਕਿਲੇ ਦੀ ਅਲੰਗ ਦੇ ਹੁਕ ਬਹੁਤਾ ਜਿਹਾ ਪਾਲੀ ਚਲਦਾ ਹੈ;
ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਵਡੇ ਜੋਰ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ
ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਖਾਲ ਨਾਮੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਚੁਸਮਾ ਹੈ, ਜੋ
ਸਦਾ ਵਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ; ਹੁਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ-
ਆਂ, ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਫਕੀਰਾਂ ਨੈ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਉਪਰ
ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਾ ਲਈਆਂ ਹਨ; ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ
ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਵਾ ਨਾਨਕ ਕਈਕੁ ਦਿਨ ਬੈਠ ਚੁੱਕਾ ਹੈ;
ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।
ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਚਰਚਾ

ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕਿਆ; ਬਲਕ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕੰਧਾਂ ਉਸਾਰਨ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਦਾ ਪਾਲੀ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੱਕੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਬਾਹਰ ਰਸਦਾ ਸਾ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਪੱਥਰ ਉਪਰ ਤਲਾਕ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ “ਕੋਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਵੜੇ, ਜਦ ਤੀਕਰ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਨੂੰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਲਿਆਵੇ;” ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਵੜਦਾ। ਖਾਲ ਨਾਮੇ ਨਲੇ ਤੇ ਪਾਰ ਮਦਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸਰਾਂ ਥੀ, ਸੋ ਹੁਲ ਉਜੜ ਪਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨਲੇ ਦਾ ਪਾਲੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਬੀ ਕਈ ਖੂਹੇ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਤਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਕ ਪੈੜੀਆਂਵਾਲੀ ਬਾਉੜੀ ਅਜਿਹੀ ਡੂੰਘੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਿਗਾ ਉਹ ਦੇ ਥੱਲੇ ਤੀਕਰ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜਦੀ; ਨਿਰਾ ਪੁਆਂ ਜਿਹਾ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੀਆਂ ਇਕ ਸੋ ਇਕਾਸੀ ਪੈੜੀਆਂ ਇਕ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਖੂਹਾ ਹੁਲ ਉਜੜ ਵਿਚ ਸੁੱਕਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਰੁਤਾਸ ਦੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਬਾਲਨਾਥ ਜੋਗੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਹਾੜ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬੀ ਬਾਲਨਾਥ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਹੁਲ ਤੀਕਰ ਉਥੇ ਜੋਗੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਇਆਂ ਗਇਆਂ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਸਭ ਚੁਸਮੇ ਖਾਰੇ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਗਿਲਹੜ ਦੇ ਹੱਕ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਲੀ ਪੀਤਿਆਂ ਉਵੇਂ ਦਸਤ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਫ ਦੇ ਬਕਾਰ ਨੂੰ ਬੀ ਖੰਡ

ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਪਰੈਲ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਲੋਕ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਤੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਵਡਾ ਡੂੰਘਾ ਚੁਸਮਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਟਾਸ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੱਖਾਂ ਧਰਦੀ ਹੈ; ਇਕ ਸੱਜੀ, ਜੋ ਅਜਮੇਰ ਗਿਰਦੇ ਪੁਰਕਰ ਦਾ ਤਲਾਉ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਖੱਬੀ, ਜੋ ਇਹ ਕਟਾਸ ਹੈ । ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜੋਗੀ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਥੀਂ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਪੁਰ ਆਕੇ ਅਸਨਾਨ ਕਰਦੇ, ਅਰ ਪਰਿਤਦਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ॥

Bishandaur and Bakrálá.

ਬਿਸਨਦੌਰ ਅਤੇ ਬਕਰਾਲੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ । ਇਥੋਂ ਲੈਕੇ ਪੰਨੀਘੋਬ ਦੇ ਬੰਨੇ ਲਗ ਸਭ ਪੋਠੋਹਾਰ ਦਾ ਮੁਲਖ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੇ ਘੋੜੇ ਅਰ ਖੱਚਰਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਲਾਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਲ ਸਰਬੱਤ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਅਰ ਬਹੁਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਹਾਫਜ਼ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ, ਜੋ ਪਹਾੜੋਂ ਲੈਕੇ ਦੁਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੋਠ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੀਕੁ ਹੈ, ਸਰਬੱਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਦੀਨ ਅਰ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਬਹੁਤ ਬੁਰਜ਼ੀ ਹੈ; ਇਸੀ ਸਬਬ ਸਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ਼ ਦੀਨੀ ਲੜਾਈ ਲੜਿਆ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਪਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਕੁੰਮਕ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਬਣ ਗਏ, ਤਾਂ ਭੀ ਸਿੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਬਿਲਕੁਲ ਕਾਬੂ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ; ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਤਾ ਓਹ ਲੋਕ ਵਡੇ ਤਕੜੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਦਾ ਵਡਾ ਤੋੜਾ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਪੋਠੋਹਾਰੀਆਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਗਉਲਪਿੰਡੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੀਕੁਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਰ ਖੱਖੜਾਂ ਨਾਲ਼

ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਛੱਛ ਅਰ ਜਜਾਰੇ ਅਰ ਅਟਕ ਦੇ ਵਸਕੀ-
ਲਾਂ ਦਾ ਭਗਵਾ ਬਲਾਇਤ ਅਰ ਪਸੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲਦਾ
ਹੈ ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ (ਜਿਹਲਮ) ਦੇ ਕੰਢੇ,
ਅਤੇ ਥਲਾਂ ਅਰ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਬਸਦੇ ਹਨ,
ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਭਗਵਾ ਹੋਰ ਡੋਲ ਦਾ ਹੈ; ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਰੇ
ਸਿਰ ਉਪਰ ਬਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਤੰਬੇ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਦੇ;
ਬਲਕ ਤੰਬੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਚਾਦਰ ਲੋਕ ਬੰਨਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸੀ
ਪਰਕਾਰ ਉਨਾਂ ਦੀ ਬੇਲੀ ਵਿਚ ਬੀ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਹੈ । ਬਾਜਿ-
ਆਂ ਦੀ ਲਹੌਰੀ ਬੇਲੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ
ਪਸਤੋ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਅਰ ਸਿੰਧੀ ਬੇਲੀ
ਨਾਲ ਰਲਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਸਿੰਜਲ ਦਾ ਰਾਹ ਬੀ
ਆਪੇ ਆਪਲਾ ਅਤੇ ਅੱਡ ਹੈ । ਕਿਧਰੇ ਚਰਖੀ, ਅਰ ਕਿਧਰੇ
ਨਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਥਲਾਂ ਅਰ ਬਲੋਚਾਂ ਦੇ ਮੁਲਖ
ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਪੂਰ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਮਨ-
ਕੇਰੇ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕਰ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ; ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਵੇਨੇ
ਦਰਿਆਉ ਜਾਕੇ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਿਥੇ ਨਬਾਬ ਬਹਾਉਲਪੁਰੀ-
ਏ ਅਰ ਸਿੰਧੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ
ਛਿਤਾਲੀ ਮਹਾਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੈਤਾਲੀ ਲਹੌਰ ਦੇ ਤਾ-
ਬੇ, ਅਤੇ ਚਾਰ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਲਗਦੇ ਹਨ ॥

Būʿe Sháh

A geographical description of the Panjab, in Panjabi Translated from the
Persian of Sháh Būʿe, by Munshí Bahlol

Lodiana 1850

A.or. 3274

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10250544-1